

T.C.
HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SAĞLIK BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

**“ÇOCUKLAR İÇİN BOŞANMAYA UYUM PROGRAMI”NIN
ÇOCUKLARIN BOŞANMAYA UYUM, KAYGI VE DEPRESYON
DÜZEYLERİNE ETKİSİ**

Berna ÇAMKUŞU ARİFOĞLU

Psikiyatri Hemşireliği Programı
DOKTORA TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Prof.Dr. Fatma ÖZ

ANKARA

2006

Sağlık Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Psikiyatri Hemşireliği Programı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

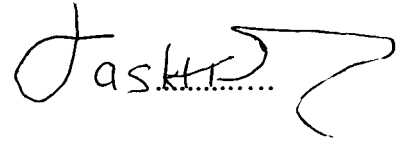
Juri Başkanı : **Prof.Dr. Gülümser KUBLAY**
(Hacettepe Üniversitesi)

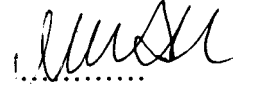
Tez Danışmanı: **Prof.Dr. Fatma ÖZ**
(Hacettepe Üniversitesi)

Üye: **Prof.Dr. Lale TAŞKIN**
(Hacettepe Üniversitesi)

Üye: **Doç.Dr. Oya Nuran EMİROĞLU**
(Hacettepe Üniversitesi)

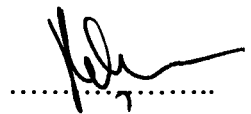

Üye: **Yard. Doç.Dr. Fahriye OFLAZ**
(Gülhane Askeri Tıp Akademisi)

ONAY:

Bu tez, Hacettepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği'nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıdaki jüri üyeleri tarafından uygun görülmüş ve Enstitü Yönetim Kurulu kararıyla kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Hakan S. ORER
Enstitü Müdürü V.

TEŞEKKÜR

Araştırmanın her aşamasını izleyen ve yönlendiren danışmanım Sayın Prof.Dr. Fatma ÖZ'e, araştırmanın yapılandırılması ve izlenmesinde değerli görüşleriyle katkıda bulunan tez izleme komitesi üyeleri Sayın Prof. Dr. Gülümser KUBLAY'a ve Sayın Doç. Dr. Oya N. EMİROĞLU'na,

Uluslararası bağlantıları kurarak, mesleki bilgi ve deneyimleri ile katkıda bulunan Prof. Dr. Doris Ugariza'ya, ÇİBUP oturumlarına katılarak, mesleki bilgi ve deneyimiyle destek veren Dr. Gülcem S. Razi'ya ve Yeşim Kubilay'a, araştırmanın istatistiksel analizlerinde yardımcı olan ve gözden geçirerek katkıda bulunan Dr. Nalan Şanlı Richard'a, Uluslararası yazışmalarda yardımcı olarak, manevi desteğini sunan eşim Dr. Kenan Arifoğlu'na, Türkçe'ye uygunluğunu kontrol eden Süheyla Kıyıcı'ya, ÇBUÖ ve ÇİBUP'un oluşturulmasında katkıda bulunan uzmanlara,

Araştırmanın her aşamasındaki izinleri almamı sağlayan KKTC Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na ve HMYO Müdürü'ne, araştırma süresince HMYO'da iş yükümü paylaşan Öğretim Elemanlarına, araştırmanın uygulanabilmesi için gerekli ortamı sağlayan Milli Eğitim Bakanlığı İlköğretim Dairesi Müdürü ve Talim Terbiye Dairesi çalışanlarına, KKTC MEB'na bağlı ilkokulların Müdürlükleri ve Rehber Öğretmenlerine ve ÇİBUP'a büyük bir istekle katılarak, deneyimlerini paylaşan çocuk ve ebeveynlerine katkıları için teşekkür ederim.

ÖZET

ARİFOĞLU ÇAMKUŞU, B., “Çocuklar için Boşanmaya Uyum Programı”nın Çocukların Boşanmaya Uyum, Kaygı ve Depresyon Düzeylerine Etkisi, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Psikiyatri Hemşireliği Programı Doktora Tezi, Ankara, 2006. Araştırma, “Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı”nın (ÇİBUP), 9-12 yaş boşanmış aile çocuklarına uygulanarak, boşanmaya uyum, kaygı ve depresyon düzeylerine etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır. Araştırmada, deney öncesi araştırma modellerinden “tek grupta ön test - son test düzeni” kullanılmıştır. Örneklemi, KKTC MEB’na bağlı üç ilkokulda okuyan, ebeveynleri ÇİBUP’a katılmasına izin veren, 9-12 yaşlarındaki 31 boşanmış aile çocuğu oluşturmuştur. Veri toplama araçları olarak, çocuk ve ebeveyn kişisel bilgi formu, Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği (ÇBUÖ), Çocuklar için Depresyon ve Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçeği kullanılmıştır. Araştırmanın verileri yüzdelik, bağımlı gruplarda t Testi, Kruskal Wallis Varyans Analizi, Mann Whitney U Testi, Wilcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testi ile değerlendirilmiştir. ÇİBUP sonrasında, Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği son test puan ortalamasının program öncesine göre önemli ölçüde arttığı, Sürekli Kaygı Ölçeği son test puan ortalamasının önemli ölçüde azaldığı saptanmıştır. Durumluk Kaygı Ölçeği ve Depresyon Ölçeği son test puan ortalamalarının ise önemli ölçüde azaltmadığı saptanmıştır. Ayrıca, programa katılan kızların, 10-12 yaşındaki çocukların, kardeşi olmayanların, ebeveynleri evlenmeyen ve her ikisi evlenen çocukların, üvey kardeşi olmayanların, anneleri 31-40 yaşlarında olanların, boşanmanın üzerinden 1-3 ile 7 ve üstü yıl geçenlerin, boşanma sırasında 4-10 yaşında olan çocukların Boşanmaya Uyum Ölçeği son test puanlarında program öncesine göre oldukça önemli bir artış olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar ışığında ÇİBUP’un ilkokullarda uygulanmasının süreklilik kazanması önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Boşanma, uyum, anksiyete, depresyon, program.

ABSTRACT

ARİFOĞLU ÇAMKUŞU, B., The effect of the ‘Children’s Divorce Adjustment Program (CDAP)’ on children’s adjustment to divorce, anxiety and depression level, Hacettepe University Institute of Health Sciences, PhD Thesis in Psychiatric Nursing Program, Ankara, 2006. The aim of research was determine the effect of Children’s Divorce Adjustment Program for adjustment to divorce, anxiety and depression levels in the age group of 9-12 years in divorced family children. In the study, from the pre-experimental models ‘pre-test post-test in the single group design’ was used. Sample were obtained from 31 children of divorce in Northern Cyprus from three primary schools under control of the Ministry of Education with the permission of their parents. To collect data, child and parent information form, The Children’s Divorce Adjustment Inventory, Children Depression Inventory, Strait-Trait Anxiety Inventory for children were used. Data were assessed with percentage, t-Test on dependent groups, Kruskal-Wallis Variance Analyses, Mann Whitney-U Test, Wilcoxon Paired Two Sample Test. After CDAP was applied, CDAI post-test level average value was increased significantly, Trait Anxiety Scale post-test level average was decreased significantly than prior to CDAP. But State Anxiety and Depression levels average value was not decreased significantly. Also, in female children attended to the program, children between ages 10-12, those without siblings and step siblings, those parents who are still single, both parents remarried and children who has mothers between the ages of 31-40, after divorce those which passed 1-3 year, 7 years or above, those who were between ages of 4-10 years when the divorce happened, in all of the above, prior to the program for CDAI post-test average level were increased significantly. With the light of these results application of CDAP in the primary schools was suggested to be continuous.

Key Words: Divorce, adjustment, anxiety, depression, program.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	Sayfa iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR	ix
ŞEKİLLER	x
TABLOLAR	xi
GİRİŞ	1
1.1. Problemin Tanımı ve Önemi	1
1.2. Amaç ve Hipotezler	5
1.2.1. Araştırmanın Amacı	5
1.2.2. Araştırmanın Hipotezleri	5
GENEL BİLGİLER	6
2.1. Boşanma ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri	6
2.1.1. Boşanma-Stres-Uyum Teorisi	7
2.1.2. Risk ve Toparlanma Teorisi:	10
2.2. Çocukların Boşanmaya Uyumunu Etkileyen Etmenler	10
2.2.1.Çocuğun Birlikte Yaşamadığı Ebeveyniyle İlişkisinin Kalitesi	11
2.2.2.Çocuğun Birlikte Yaşadığı Ebeveyninin Psikolojik Uyum ve Ebeveynlik Yeteneği	11
2.2.3.Ebeveynler Arası Çatışma	12
2.2.4.Ekonomik Güçlükler	12
2.2.5.Sosyal Destek	12
2.2.6. Çevresel Faktörler	13
2.2.7.Çocuğun Özellikleri	13
2.3.Boşanmanın Çocukların Uyum Sorunları Üzerindeki Etkileri	15
2.4.Boşanmış Ebeveynler ve Çocukları İçin Hazırlanan Programlar	18
2.4.1.Boşanmış Ebeveynler için Hazırlanan Eğitsel Programlar	18
2.4.2. Boşanmış Aile Çocukları için Hazırlanan Programlar	20

2.5.Ruh Sağlığı-Psikiyatri Hemşireliği ve Boşanmış Aile Çocukları	Sayfa 24
BİREYLER VE YÖNTEM	26
3.1. Araştırmanın Şekli	26
3.2. Araştırmanın Yapıldığı Yer ve Özellikleri	26
3.3. Bireyler	27
3.3.1.Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	27
3.4. Verilerin Toplanması	28
3.4.1.Veritoplama Araçlarının Hazırlanması	28
3.4.2. Veritoplama Araçlarının Özellikleri	29
3.4.2.1. Çocuk Kişisel Bilgi Formu	29
3.4.2.2. Ebeveyn Kişisel Bilgi Formu	29
3.4.2.3. Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği	29
3.4.2.4. Çocuklar İçin Durumluk –Sürekli Kaygı Envanteri	30
3.4.2.5. Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği	31
3.5. Araştırmanın Uygulanması	31
3.6. Verilerin Değerlendirilmesi	34
BULGULAR	36
TARTIŞMA	62
SONUÇLAR	70
ÖNERİLER	72
KAYNAKLAR	74
ÖZGEÇMİŞ	85
EKLER	86
EK- 1	
EK- 2	
EK- 3	
EK- 4	
EK- 5	
EK- 6	
EK- 7	
EK- 8	
EK- 9	
EK-10	

SİMGELER VE KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
CDAI	Children Divorce Adjustment Inventory
CODIP	Children of Divorce Intervention Program
ÇBUÖ	Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği
ÇİBUP	Çocuklar için Boşanmaya Uyum Programı
DAÜ	Doğu Akdeniz Üniversitesi
DEÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
YDÜ	Yakın Doğu Üniversitesi
$\bar{X}$	Aritmetik Ortalama
SS	Standart Sapma

ŞEKİLLER

	Sayfa
2.1. Boşanma-Stres-Uyum Teorisi	8
3.1. Araştırmanın Uygulama Şeması	32

TABLolar

Tablo	Sayfa
3.1. ‘Boşanmaya Uyum Programı’na Katılan ve Programı Tamamlayan Çocuk Sayısı	28
4.1. Çocukların Tanıtıcı Özellikleri	36
4.2. Çocukların Boşanmaya İlgili Özellikleri	38
4.3. Çocukların Annelerini Tanıtıcı Özellikler	40
4.4. Annelerin Boşanma Sonrası Çocukları ile İlgili Görüşleri	41
4.5. Çocukların Boşanmaya Uyum, Depresyon ve Durumluk Sürekli Kaygı Ölçekleri Ön Test - Son Test Puan Ortalamaları ve Bazı Değerler	42
4.6. ÇİBUP’a Katılan Çocukların Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Sürekli Durumluk Kaygı ve Depresyon Ölçekleri Öntest Puan Ortalamaları ile Son test Puan Ortalamaları Arasındaki İlişkiler	44
4.7. ÇİBUP’na Katılan Çocukların Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum, Sürekli - Durumluk Kaygı ve Depresyon Ölçeklerinden Aldıkları Öntest Puan Ortalamalarının Bazı Değişkenlerine Göre Dağılımı	46
4.8. ÇİBUP’na Katılan Çocukların Boşanmaya Uyum ve Depresyon Ölçekleri’nden Aldıkları Ön Test ve Son Test Puan Ortalamalarının Bazı Değişkenlere Göre Dağılımı	49
4.9. ÇİBUP’na Katılan Çocukların Sürekli ve Durumluk Kaygı Ölçeklerinden Aldıkları Ön Test ve Son Test Puan Ortalamalarının Bazı Değişkenlere Göre Dağılımı	53

GİRİŞ

1.1. Problemin Tanımı ve Önemi

Boşanma; hukuki, psikolojik ve sosyal yönleri olan bir süreç olup, evlilik birliğinin; tarafların karı-koca olarak bağları kalmaksızın, varsa ortak çocuklarının hakları saklı kalmak üzere yargıç kanalıyla sona erdirilmesine ve tarafların başkalarıyla yeniden evlenebilmesine olanak veren hukuki bir işlemdir. Boşanma, karı-koca için olduğu kadar çocuklar için de travmatik bir süreçtir (18,76).

Son yıllarda pek çok araştırmacı, boşanmanın çocuklar üzerindeki kısa ve uzun süreli etkilerini ortaya koyan klinik ve toplumsal araştırmalar yapmıştır (6,8,9,51,52,56,63,98). Bu araştırmacılar arasındaki genel görüş birliği, boşanmış aile çocuklarının tam aile çocuklarına göre uyum sorunları gelişmesi yönünden risk altında olduğudur. Özellikle çocukların, boşanma sonrası uyumları incelendiğinde, psikolojik ve davranışsal sorunlar, sosyal ilişkiler, ebeveyn-çocuk ilişkileri ve akademik sorunlarının diğer çocuklara oranla daha fazla olduğu belirtilmiştir (5,6). Bazı araştırmaların sonuçlarına göre (54,101), çocukların boşanma sonrasını izleyen ilk iki yıl içinde yoğun uyum sorunları yaşadıkları, bu dönemdeki stres düzeylerinin, aileden birinin ölümünde yaşanabilecek kadar yüksek olduğu ve bu sürecin bazen 15-20 yıla kadar uzayabildiği belirtilmiştir.

Boşanma sonrasında, çocuğun yaşantısındaki değişimle birlikte aile içi rollerdeki değişim, çocuklarda öfke, suçluluk, utanma, güvensizlik ve somatik yakınmalara yol açmaktadır. Bu belirtiler, genellikle çocuğun boşanmaya uyumundaki olumsuz etkilerin dışa yansımalarıdır (32,51,101). Kelly (62) ve Wallerstein (97), boşanmış aile çocuklarında yaptıkları klinik gözlemlerde, çocukların ailelerindeki değişim karşısında anksiyete yaşadıklarını ortaya koymuşlardır. Çocuklar boşanmadan kendilerini sorumlu hissetmekte, ailesindeki değişimle yüzleştğinde ise suçluluk ve anksiyete duyguları yaşamaktadır. Erken latent yaşlardaki (9-12 yaş) çocukların klinik gözlemlerinde ise, boşanmaya karşı gösterilen en sık reaksiyonun anksiyete olduğu, reddetme, kayıtsızlık ve huzursuzluk gibi bulguların anksiyeteye ilgili olduğu tanımlanmıştır. Boşanmış aile çocuklarının pek çoğu ebeveynleri ile ilgili çeşitli endişeler yaşar, onlara öfkelerini yansıtmaktan korkar ve ayrıldıkları için utanırlar (56,69). Boşanma sonrası dönemde ebeveyn çatışmasının devam etmesi, annenin depresyon yaşaması, ailedeki psikiyatrik

bozukluklar ve ekonomik sıkıntılar çocukluk çağında anksiyete ve depresyon gelişimi riskini tetikleyen faktörlerdir (28,53, 56).

Boşanmanın, çocukların psikopatolojik gelişimi için risk faktörü olduğunu ortaya koyan araştırmalarda (45,52,53), boşanmış aile çocuklarının, diğer çocuklara göre ruhsal sorunlar yönünden iki kat risk altında olduğu belirtilmiştir. Anne ve babası birlikte yaşayan çocukların %10'u ciddi psikolojik ve sosyal sorunlar yaşarken, boşanmış aile çocuklarının %20-25'inin benzer sorunlar yaşadığı ve bu sorunların da daha çok davranış bozuklukları, antisosyal davranışlar, akademik başarıda azalma ve ebeveynlerle yaşanan iletişim sorunları olduğu ortaya konmuştur (3,4,51,52). Bazı araştırmacılar (56, 63) boşanmış aile çocuklarının artmasıyla psikiyatri polikliniğine başvuran hasta sayısının da arttığını ve bu çocukların %50-70'nin okul çağında olduklarını belirtmiştir. Bu yaştaki çocuklarda, özellikle depresif yapıdaki annesiyle yaşayanların sorunlarını içe yönelttiği, anksiyete ve depresyon düzeylerinin diğer çocuklara göre daha yüksek olduğu ve uyum sorunlarının olduğu saptanmıştır (3,28,33,103).

Bunlara ek olarak, boşanmış aile çocukları genel nüfustan 2-3 kat daha fazla psikiyatrik tedavi almaktadır. Özellikle adölesan çağda, bu çocukların diğerlerine göre alkol, sigara ve madde kullandığı, intihar eğilimlerinin yüksek olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca, boşanmış aile çocuklarının üniversiteye başlama ve tamamlama oranları diğer çocuklara göre daha düşük, işsizlik oranları yüksek, sosyal ilişkileri başarısız ve ekonomik kaynakları sınırlıdır (8,9,53).

Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki istatistikler, boşanma oranında ciddi bir artış olduğunu göstermektedir. 2000 yılında, Kanada'daki evliliklerin yarısı, Amerika Birleşik Devletleri'ndeki evliliklerin ise üçte ikisi boşanmayla sonuçlanmıştır (14). 18 yaşına gelmeden her 5 çocuktan ikisinin ailesinde boşanma olayı yaşanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'nde ileriye yönelik yapılan araştırmalar ilk evlilikler için boşanma oranının %50, yeniden evlenme oranının %60 olduğunu göstermektedir. Bu da 1970'den sonra doğan çocukların % 40'ının ailelerinde boşanma yaşanacağı anlamına gelmektedir (37). Boşanmadan sonra çocukların çoğu anneleri ile tek ebeveynli olarak yaşamlarını sürdürmektedir. Ancak bu geçici bir durum olarak görülmektedir, çünkü kadınların %65'i, erkeklerin ise %75'i tekrar evlenmektedir (53).

Türkiye’de boşanma istatistikleri gözden geçirildiğinde boşanma oranının 1975’de binde 0.32 iken, 2000 yılında binde 0.53’e çıktığı görülmektedir (11). KKTC’de ise Devlet İstatistik Enstitüsü verilerine göre, 1995 yılında 283 çiftin evlilikleri boşanma ile sonuçlanmış ve bunların 193’ü çocuk sahibidir. 2000 yılında boşanan 366 çiftin 238’inin çocuklu, 2005 yılında ise, 489 boşanmadan 301’inin çocukları olduğu görülmüştür. Ayrıca 1990-1995 yılları arasında boşanan çiftlerin evlilere oranı %22.9 iken, 1996-2000 yılları arasında bu oran %27.7’e çıkmıştır (64-67).

Son yıllarda boşanma kavramı ile ilgili üzerinde durulan yeni bir yaklaşım; boşanmanın ailenin sonu demek olmadığı, boşanma sonucunda ailenin yeni bir yapılanma sürecine girdiğidir. Yani, yasal olarak evlilik bitse bile anne ve babalık her iki ebeveyn için kalıcıdır ve devam etmektedir. Bu anlayışla, boşanma öncesi ve sonrasında koruyucu-önleyici programların ortaya çıkması ve uygulanması önem kazanmıştır. Boşanma sonrası dönemde, ebeveynlerin kendi sorunlarına yoğunlaşmaları nedeniyle çocuklarının duygusal gereksinimlerini anlayamamaları, yakınların ise ebeveynlerden birini taraf seçtiklerinin düşünüleceği kaygısıyla destek verememeleri, çocuklar için sosyal desteğe ulaşımı zorlaştırmaktadır. Bu duygusal destek zayıflığı çocuklar için okul temelli programların geliştirilmesini gündeme getirmiştir. Boşanma ile ilgili sorunların okulda görülmesi ve çocuğun okul başarısını düşürmesi, ayrıca çocuk için ailesinden sonra en güvendiği ortamın okul olması ve bu ortamda hizmetin etkin bir şekilde verilebileceği düşüncesi koruyucu amaçlı programların uygulanması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bu programlar, çocuğun uygun davranış geliştirmesi, akran değerlendirme ve birlikte olma gereksinimini karşılaması, farklı düşünen akranlarını model alması, yaşanan benzer sorunları normalleştirerek yüzleşmesi ve gerçekleri daha kolay kabullenerek, boşanmaya uyumunu kolaylaştırmaktadır (29, 38, 48, 49, 91, 101).

Ftenekis (38)’in belirttiği gibi, okul temelli boşanmaya uyum programları 1977 yılında Cantor tarafından başlatılmış ve bu programlar sonucunda çocuklarda olumlu davranış değişimleri saptanmıştır. Ardından 1983 yılında Stolberg ve arkadaşları, boşanmış çocuklar ve ebeveynleri için koruyucu ve okul temelli bir program uygulamıştır. Hemen arkasından 1985 yılında Pedro Carroll ve Cowen (79), Stolberg ve arkadaşlarının geliştirdiği programı temel alarak CODIP (Children Of

Divorce Intervention Program)’ı geliştirmişlerdir. Bu programların sonucunda, katılımcıların davranışlarında olumlu değışim gözlenerek uyum sorunlarında azalma belirlenmiştir. Yapılan bir meta-analiz çalışmasında (91), okul temelli programlar arasında en etkili programın Pedro Carroll ve arkadaşları tarafından geliştirilenin olduğu saptanmıştır. Bu araştırmada kullanılan program da CODIP’dan temel alınarak geliştirilmiştir.

Çocuklar için doğal destek kurumu olan okullar, birincil koruma ile riskli grupların belirlenerek desteklenmesini ve bozuklukların erken teşhis edilerek, sevkini sağlanması için de uygun ortamlardır. Dünya Sağlık Örgütü’nün (DSÖ)’nün Avrupa Bölgesi İçin Herkese Sağlık Politikası ve Hedefleri arasında yer alan 4. Hedef, Gençlerin Sağlığının Korunması ile ilgilidir. Bu hedef ile gençlerin sağlıklarını korumak için okullarda özellikle sağlıklı davranışlar ve kimlik geliştirici ortamların hazırlanması gerekliliği ortaya konmuştur (21,27,37,77). Bu nedenle, okul temelli yaklaşımların önemi yadsınamayacak kadar büyüktür.

Boşanmış aile çocuklarıyla ilgili Türkiye ve KKTC’de yapılan araştırmalar gözden geçirildiğinde, çoğunlukla anne ve babası evli olan çocuklarla boşanmış aile çocuklarının benlik saygısı, uyum, depresyon, anksiyete ve davranış sorunları yönünden karşılaştırıldığı görölmektedir (17,19,24,43,58,60,70,76,90). Oysa ki, son 20 yıldır boşanma oranlarının yüksek olduğu Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa’daki yayınlarda, boşanma sonrasındaki yeni duruma ebeveyn ve çocuğun uyumunun sağlanması için, koruyucu ve önleyici programların sayısındaki artış dikkat çekicidir. KKTC’de gün geçtikçe artan boşanma oranı, nedeniyle daha fazla çocuk bu durumdan etkilenmekte ve azımsanmayacak oranda bir risk grubu olmaktadır. Bu durum, çocukların karşılaştıkları bu yeni düzene uyumunun sağlanması için Çocuklar için Boşanmaya Uyum Programlarının hazırlanması ve okullarda uygulanması gereksinimini gündeme getirmektedir.

Bireyin sağlıklı olması ve en yüksek düzeyde iyilik halinde olması hemşireliğin ana amacıdır. Sağlığın yükseltilmesi, bireylerin sağlıklarını geliştirme bilinci kazanması ve bunun için sorumluluk almasının sağlanmasında hemşireler birey, aile ve topluma doğrudan ulaşan önemli bir meslek grubudur. Ruh Sağlığı ve Psikiyatri hemşireleri, bireyin sağlığı üzerindeki kontrolünün arttırılması için ruh sağlığı açısından riskli olan grup ve kişilere yönelik koruyucu ruh sağlığı

hizmetlerini sağlarken, yaşam süreçlerinde karşılaştıkları güçlükleri fark ederek, çözümlenmelerinde de yardımcı olmaktadır. Bu nedenle, Ruh Sağlığı ve Psikiyatri Hemşireliğinin danışmanlık işlevi gereği, boşanmış aile çocuklarına özel Boşanmaya Uyum Programı sürecinde uyum güçlüklerinin grup danışmanlığı ile giderilmesi sosyal destek sistemi oluşturması yönünden de önem taşımaktadır.

Ayrıca, ruh sağlığı ve psikiyatri hemşiresi varolan potansiyelini bu rolü ile tedavi edici hizmetler dışında riskli grup olan boşanmış aile çocuklarının ruh sağlıklarının korunması ve geliştirilmesi yönünde de kullanabilmektedir. Bu tür uygulamaların, riskli grupların sorunlarının erken dönemde ele alınması, çözümlenmesi ve gerektiğinde tedaviye yönlendirilmesini sağlayarak, özelde birey, genelde ülke ekonomisine katkı sağlayacağı düşünülmektedir (10,54,57).

1.2.Amaç ve Hipotezler

1.2.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, 9-12 yaşları arasındaki boşanmış aile çocukları için hazırlanan ‘boşanmaya uyum programı’nın çocukların boşanmaya uyum, kaygı ve depresyon düzeylerine etkisini belirlemek amacıyla yapılmıştır.

1.2.2. Araştırmanın Hipotezleri

H1: ‘ÇİBUP’na katılan çocukların, ‘Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği’ son test puan ortalaması program öncesine göre anlamlı düzeyde artmıştır.

H2: ‘ÇİBUP’na katılan çocukların, “Çocuklar İçin Sürekli Kaygı Ölçeği” son test puan ortalaması program öncesine göre anlamlı düzeyde azalmıştır.

H3: ‘ÇİBUP’na katılan çocukların, “Çocuklar İçin Durumluk Kaygı Ölçeği” son test puan ortalaması program öncesine göre anlamlı düzeyde azalmıştır.

H4: ‘ÇİBUP’na katılan çocukların, “Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği” son test puan ortalaması program öncesine göre anlamlı düzeyde azalmıştır.

GENEL BİLGİLER

2.1. Boşanma ve Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Boşanma sosyal, hukuksal, ekonomik ve psikolojik yönleriyle toplumsal bir olgudur. Günümüzde oldukça sık görülmesi ve özellikle çocukları etkilemesi nedeniyle pek çok araştırmacıyı bu konuda çalışmalar yapmaya yöneltmektedir. Özellikle 1970'li yıllardan sonra klinik, sosyal bilimler ve psikoloji alanlarında, boşanmanın bireyler üzerindeki etkilerini araştıran çalışmaların (6,15,16,17,42,50,59, 69,71) sayısı gün geçtikçe artmaktadır.

Boşanma, toplumun en temel birimi olan ailenin yapısını değiştirerek, aile bireylerinin dağılmasına yol açmakta ve özellikle başetme yetenekleri sınırlı olan çocukları psikolojik yönden etkilemektedir. Boşanmanın çocuk üzerindeki, etkileri çeşitli klinik, karşılaştırmalı ve uzunlamasına araştırmalarla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Wallerstein (97,98,99), boşanmanın çocuk üzerindeki etkilerini klinik çalışmalarıyla ortaya koymuştur. Lauman'ın (72) belirttiğine göre, 1980 yılında Wallerstein ve Kelly'nin birlikte yaptığı uzun süreli takip çalışması, bu alanda oldukça iyi bilinen ve pek çok araştırmada temel alınan değerli bir çalışmadır. Bu araştırmada, boşanmanın olumsuz etkilerinden dolayı tedaviye alınan 60 aileden 131 çocuk, klinisyenler tarafından 25 yıl süresince çocukluk, ergenlik ve yetişkinlik döneminde izlenmiştir. Araştırmanın dikkat çeken sonuçlarından biri, bu çocukların bazılarında, yalnızca boşanmaya bağlı olumsuz etkilerin bulunmasıdır. Ergenlik ve yetişkinlik çağlarında kızların büyük çoğunluğunun babalarına karşı sevgi hissetmemesi ve erkeklerle olan ilişkilerinde oldukça yoğun kaygı yaşamaları da karşılaşılan diğer sonuçlardandır. Boşanma sonrasında bazı çocukların kısa sürede ailenin yeniden yapılanma sürecine uyum sağlarken, bazılarının ergenlik ve yetişkinlik dönemine geldiklerinde ilişkilerinde çeşitli sorunlar yaşadığı gözlenmiş ve bu durum boşanmanın uyuyan etkisi olarak tanımlanmıştır. Ebeveynlerinin boşanması sonrasında 10 yıl içinde izlenen erkeklerin yarısının mutsuz, yalnız ve kadınlarla uzun süreli ilişki kurmada güçlük çektiği saptanmıştır (72,97,98,99).

Boşanmış aile çocukları ile ilgili çalışmaları ile tanınan Amato ve Keith (3) 1991 yılında, boşanmış aile çocuklarıyla ilgili 92 çalışmanın meta-analizini yapmıştır. Bu çalışmada, tek ebeveyniyle yaşayan boşanmış aile çocukları tam aile çocukları ile karşılaştırılmış, boşanmış aile çocuklarının psikolojik, sosyal uyum,

benlik saygısı, okul başarısı, davranış, ebeveynlerle ilişki alanlarında uyumlarının zayıf olduğu ortaya konmuştur. Aynı araştırmacılar (4) tarafından yapılan, 37 araştırmanın meta analizini içeren çalışmada, boşanmanın ileri yaşlardaki uzun süreli olumsuz sonuçları ortaya konmuş ve boşanmış ailelerden gelen yetişkinlerin kendi evliliklerinde de boşanma riski taşıdıkları, genellikle sağlık, eğitim ve gelir düzeylerinin düşük olduğu vurgulanmıştır.

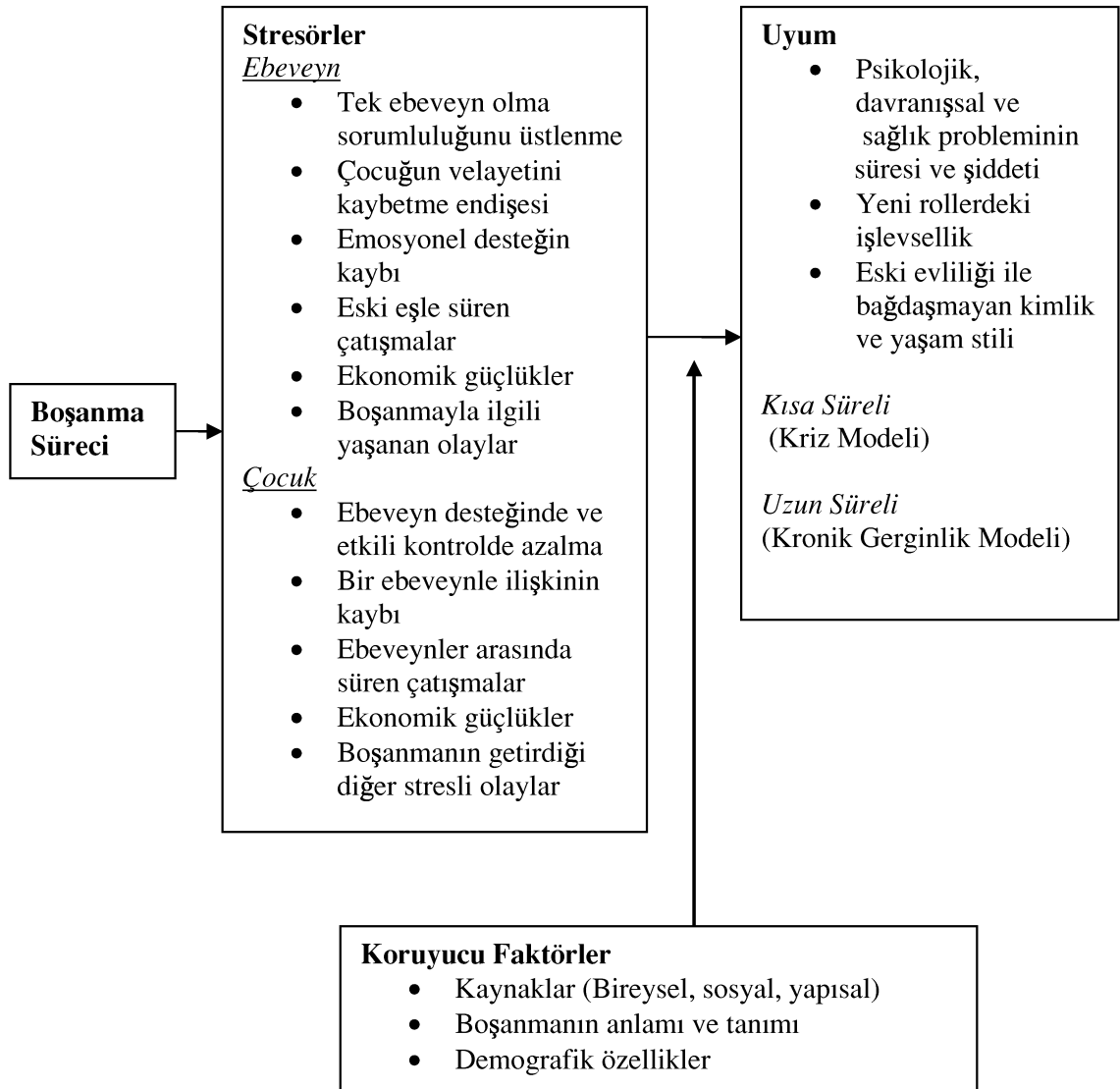
Boşanmış aile çocuklarının tam aile çocuklarıyla karşılaştırıldığı başka çalışmalarda, boşanmayla oluşan aile içi rollerdeki değişimin, çocuklarda depresif, sinirli, tedirgin, uyumsuz ve antisosyal tavırlara neden olduğu saptanmıştır. Kısa vadede öfke, utangaçlık, umutsuzluk, güvensizlik yaşayan ve somatik yakınmaları olan çocukların, uzun vadede alkolizm, depresyon, anksiyete ve intihar eğilimi risklerinin arttığı gözlenmiştir. Bu çocukların ebeveynleri, arkadaşları ve öğretmenleriyle ilişkilerinde de sorunlar yaşadıkları ve genellikle daha az sosyal oldukları saptanmıştır. Yine, boşanmış aileden gelen ergenlerin, tam aileden gelen ergenlere göre 2-3 kat daha fazla okulda başarısız oldukları, antisosyal ve sorumsuz davranışlarda bulundukları ve hamile kalma riski taşıdıkları belirtilmiştir. Bu grubun, üniversiteye girebilme ve tamamlama oranları düşük iken, işsizlik oranları daha yüksek ve ekonomik güçlerinin sınırlı olduğu belirtilmiştir (9,51,89,103).

Boşanmanın çocuk ve gençler üzerine etkileri iki farklı teori ile açıklanmaktadır. Bu teoriler, Boşanma-Stres-Uyum Teorisi, Risk ve Toparlanma Teorisidir (6,7,53,62,71,102).

2.1.1. Boşanma-Stres-Uyum Teorisi:

Bu teoriye göre, evliliğin çözülmesi, çiftler birlikte yaşarken başlayan ve hukuksal olarak boşanma ile sonuçlanan bir süreçtir. Ebeveynlerin birbirinden ayrılma süreci, stresli ve tatsız olayları da beraberinde getirir. Bu stresörler çocuk ve gençler için duygusal, davranışsal ve sağlıkla ilgili risk faktörlerini artırır. Bu olumsuzlukların süresi ile şiddeti kişinin dengeleyici ve koruyucu faktörlerine bağlıdır, kişiden kişiye farklılıklar gösterir. Boşanan çiftler birbirinden ayrıldığında birbirine yabancılaşmaya da başlar. Birbirine yabancılaşan eşler, ilişkilerini yeniden gözden geçirerek, karşı tarafın olumsuzluklarını ön plana çıkarmaya, çevresinden fikir ve öneri almaya başlarlar. Bu dönemde eşler arasındaki çatışmalar çocuklarda davranış ve uyum problemlerine neden olur. Eşlerden her biri boşanma olayından

farklı yönleriyle duygusal olarak etkilenirken, bu durum çocuklar için de aynen geçerlidir. Örneğin, yaşça büyük olan çocuklar boşanma öncesi dönemde yoğun stres yaşarken, daha küçük çocuklarda ebeveynlerin ayrılması ile kaygı ortaya çıkabilir. Böylece, ailedeki her birey birbirinden farklı stres ve uyum düzeyi sergileyebilir (5,6).

Şekil 2. 1. Boşanma-Stres-Uyum Teorisi Amato'dan (5) alınmıştır.

Yasal olarak boşanma, mutsuz bir evlilikte yaşanan stresi hemen sona erdirmez. Çünkü, boşanma sonrası dönemde, birey duygu, davranış ve sağlığını etkileyebilecek yeni olayları yaşamaya başlar. Yetişkinler için boşanma sonrası dönemde stres yaratan durumlar şekil 2.1.'de sıralanmıştır. Bunlardan bazıları aşağıdadır:

- Çocuğun velayetini alan ebeveynin bakımıyla ilgili daha fazla sorumluluk yüklenmesi,
- Çocuğun velayetini kaybetme endişesi,
- Çocuğun maddi ve manevi desteklenmesi için eski eşle yaşanan tartışmalar,
- Eski eşin istenmeyen ziyaretleri,
- Evli arkadaş ve komşularla kurulan ilişkinin azalmasına bağlı duygusal desteğin azalması,
- Özellikle anneler için ekonomik yönden yaşanan olumsuzluklar ve diğer stresli yaşam olayları.

Çocuklarda boşanma süreci ve sonrasında stres yaratan durumlar ise aşağıdaki şekilde sıralanabilir;

- Çocuğun anne ve babasının destek ve kontrolünden mahrum kalması,
- Çocuğun velayetinde olmadığı ebeveyniyle arasında ilişki kaybı olması,
- Ebeveynler arasında süren çatışmalar,
- Ekonomik düzeyde düşme,
- Ev, okul ve arkadaş değişimleri.

Yukarıda belirtilen stresörler, çocuğun boşanma sonrası uyumunu, iyilik halini ve sosyal ilişkilerini olumsuz yönde etkilemektedir. Tüm bu stresörlere rağmen, ebeveyn ve çocukların bireysel, sosyal ve yapısal kaynaklarını etkin kullanabilme becerisi, boşanmayı anlamlandırma ve tanımlama biçimi ve demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, ırk, etnik köken, kültürel yapı vb.) bireyi boşanmanın olumsuz etkilerinden koruyucu faktörler olarak sayılabilir (6,7).

Boşanma-Stres-Uyum teorisinde iki model ileri sürülmüştür, bunlar Kriz Modeli ve Kronik Gerginlik Modelidir. Kriz Modeline göre boşanma, bireylerin belirli bir sürede uyum sağladığı karmaşayı temsil eder, bireyin kaynakları ve algılamaları boşanmaya uyumunu sağlar, bir süre sonra kriz çözülür ve bireylerin çoğu boşanma öncesi durumuna geri döner. Kronik Gerginlik Modelinde ise, boşanmak ekonomik güçlükleri, yalnızlığı, tek başına ebeveynlik yapma sorumluluklarını da beraberinde getirir ve bu sorunların sürekliliği bireyde gerginlik hali yaratır. Bireyin deneyimlediği stres seviyesini bireysel kaynakları ve algılamaları belirler. Kriz Modelinde birey, evlilik öncesi iyilik haline geri dönebilirken, Kronik Gerginlik Modeli'nde geriye dönüşü olmamaktadır (5,6,7).

2.1.2. Risk ve Toparlanma Teorisi:

Boşanma konusunda çalışan araştırmacılardan bazıları (4,53,63,71) boşanma sürecini risk ve toparlanma teorisiyle açıklamışlardır. Bu teoriye göre, boşanma, tüm aile ilişkilerini ve çocuk uyumunu etkileyen yeni aile düzenine geçiş sürecinin ilk adımı olarak kabul edilmektedir. Wallerstein (98,99), boşanmış aile çocuklarının boşanma sonrası ilk iki yılda akut kriz döneminde olduğunu, ancak bu dönemden sonra normal gelişimsel süreçlerinin yeniden başladığını ve toparlandıklarını belirtmiştir. Çocuğun yeniden toparlanma sürecinin başlayabilmesi için gerekli koşullar aşağıda verilmiştir;

- Ebeveynlerinin çatışmalarını sonlandırarak, kendi yaşantılarını kurlmaları,
- Ekonomik güçlüklerin fazla olmaması,
- Çocuğun her iki ebeveyniyle sürekli görüşebilmesi.

Boşanma öncesi aile içinde değişimler, daha sonra tek ebeveynli bir yaşam ve sonrasında ise olası bir ebeveyn evliliği çocuğun uyum sağlamasını etkilemektedir. Çocuklar arasında risk faktörlerinin ve koruyucu faktörlerin dengelenmesinde çeşitli farklılıklar görülmektedir. Boşanma, ailedeki bireyler için stresli değişimler yaşatması ve tehdit unsurları taşımasına rağmen, daha uyumlu, anlamlı ilişkiler yaratabilme, kişisel gelişim, rahatlama ve kavgadan bir kurtuluş yolu olarak da görülebilir. Tüm stres ve zorluklarına karşın, uzun vadede koşulları uygun olduğunda boşanmış aile çocuklarının çoğunluğu yeniden toparlanmakta ve boşanmaya uyum sağlayarak, tam aileye sahip çocuklardan ayırt edilememektedir. Ancak bu toparlanma durumu, boşanmanın çocuk üzerindeki etkilerini küçümseme olarak algılanmamalıdır. Boşanmaya geçiş döneminde çocuğun yaşadığı sorunlar çözümlenmiş gibi gözükse de, zaman içinde çocuğun yaşantısına yeni stresörlerin eklenmesi, uyum ve davranış sorunlarını ortaya çıkarabilir. Çünkü boşanma ve tek ebeveynli ailede yaşamak ailenin işlevselliğini bozarak, stres yaratmaktadır (7,53,63).

2.2. Çocukların Boşanmaya Uyumunu Etkileyen Etmenler

Boşanma, çocuğun yaşantısında pek çok değişime (ev, okul, aile ortamı, arkadaş vb.) yol açan ve çocuğun bu yeni döneme uyumunu gerektiren stresli bir dönemdir. Boşanma sonrasında çocukların uyumunu inceleyen araştırmalar (4,5,9,32,53,89,92), aile sürecinin dinamik olması nedeniyle boşanma öncesinde,

sırasında ve sonrasında ailede yaşanan değişimlerin çocuğun uyum sağlamasında etkili olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Literatürde çocuğun boşanmaya uyumunu etkileyen çeşitli etmenler olduğu vurgulanmaktadır (4,6, 50,71). Bunlar aşağıda belirtilmiştir:

2.2.1. Çocuğun Birlikte Yaşamadığı Ebeveyniyle İlişisinin Kalitesi

Boşanma sonrasında çocuğun; birlikte yaşamadığı ebeveyninden aldığı sevginin azalması, ebeveyninden destek alamaması ve birlikte geçirdiği zamanın azalması uyum sürecini olumsuz yönde etkilemektedir (6). Boşanma sonrasında babaların büyük çoğunluğunun çocuklarıyla iletişimi azalmakta ve bu durum erkek çocuklarında, cinsiyet rolünü olumsuz etkilemektedir. Çocuğun birlikte yaşamadığı ebeveyniyle ilişkisi ne kadar kaliteli ve sürekli ise çocukta o kadar az içe yönelimli ve problemlili davranış (kaygı ve depresyon) görülmektedir (69,71). 18 yaşını bitirmeden ebeveynleri ayrılmış 100 gönüllü çocukla boşanma ile ilgili olarak görüşen, Walczak ve Burns (96) çocukların uzun vadede yaşama uyumlarının boşanma sonrasında her iki ebeveyniyle olan ilişkisinin kalitesine bağlı olduğu sonucuna varmışlardır.

2.2.2. Çocuğun Birlikte Yaşadığı Ebeveyninin Psikolojik Uyumu ve Ebeveynlik Yeteneği

Boşanma sonucunda ailesinin dağılmasını yaşayan kadınlarda çoğu zaman stres, depresyon, yalnızlık, reddedilme, kontrol eksikliği, ümitsizlik ve öfke gibi psikolojik semptomlar görülmektedir. Bu semptomlar, strese karşı gösterilen basit, akut tepkiler olmayıp, birçok kadında boşanma sonrasında da sürmektedir. Bunların yanında boşanma sonrasında yaşanan ekonomik güçlükler ve duygusal stres annelerin ebeveynlik yeteneğini azaltmakta ve bu durum çocuklara yansımaktadır (5,9). Boşanmaya uyumda ailesel faktörlerin rolünü inceleyen bir çalışmada (100), annenin depresif semptomlarının çocuğun davranış sorunlarını etkilediğini bulunmuş ve annenin çocuğuyla ilişkisinin kaliteli olmasının çocuğun davranış problemlerini azalttığı saptanmıştır. Özetle, anne ne kadar depresif ve kaygılı ise, çocukların sorunlarının da o kadar şiddetli olduğu görülmektedir. Bir başka çalışmada (51) ise, sıcak, kabullenici, en az bir ebeveyniyle destekleyici ilişkisi olan çocukların, boşanma sonrasında uyumlarının daha iyi olduğu bildirilmiştir. Çocuk ve ebeveyn arasındaki olumlu ilişkinin çocuğu desteklediği ve boşanmanın yarattığı değişim ve

stresle başetmesine yardımcı olduğu belirlenmiştir. Boşanma sonrasında agresif ve güvensiz davranış gösteren çocukların, ailelerinde veya yakın çevrelerindeki yetişkinlerle iyi ilişkilerinin olmadığı gözlenmiştir.

2.2.3. Ebeveynler Arası Çatışma

Boşanma öncesi ve sonrası süreçte ebeveynler arasında yaşanan çatışma, çocuğun uyumunu ve iyilik halini olumsuz olarak etkilemektedir (7). Eşler arasında çatışma, sorunlu bir ev ortamı yaratmakta ve bu durum çocuklarda stres, güvensizlik ve uyum sorunlarına yol açmaktadır. Ebeveynler arası çatışmanın boşanmadan sonra da sürmesi, çocuğun her iki ebeveyniyle sağlıklı bir ilişki kurmasını engellemektedir (69).

2.2.4. Ekonomik Güçlükler

Boşanma sonrasında özellikle kadınların gelir düzeyleri düşmektedir. Gelirdeki düşme, annede depresyon ve strese, çocuklarda ise psikolojik problemlere yol açmaktadır. Gelir düzeyinin iyi olmasının, boşanmanın çocukların davranış sorunları üzerine etkisini azalttığı istatistiksel olarak saptanmıştır. Bununla birlikte, ebeveynin sosyoekonomik düzeyi ile çocukların boşanma sonrası uyumları arasında negatif ilişki olduğu belirtilmiştir. Ekonomik kaynakların azalması çocuklar için ek stres yaratmaktadır. Annenin ekonomik güçlük nedeniyle daha fazla çalışması, çocuklarına ayırdığı zamanın azalması çocuğun okul ve sosyal aktivitelerini yönlendirmede sorun yaşamasına, ev düzenini sağlama ve disiplinini korumada yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Bunlara ek olarak, çocuğun kendisinden küçük kardeşlerinin bakımını üstlenmesi ve ev işlerinde sorumluluğunun artması gibi durumlar çocuklarda strese neden olmaktadır. (59,69, 92).

2.2.5. Sosyal Destek

Boşanma ile çocuğun sosyal destek sistemi tümünden etkilenmektedir. Ebeveynleri boşanan pek çok çocuğun sosyal çevresi değişir; yeni eve taşınma, yeni okul ve arkadaşlar ve yeni komşular bunlardan bazılarıdır. Boşanma süreci boyunca ebeveynlerin stres seviyesi oldukça yüksektir, kendileri ve çocuklar için bu dönemde sosyal destek çok önemlidir. Yakın aile desteği, bireylerin sosyal işlevlerini olumlu yönde etkiler (6,53,69,71).

2.2.6. Çevresel Etkenler

Bazı araştırmacılara göre (6,85,87), çocukların ruh sağlığını boşanma olayından çok, çevresel stresörler etkilemektedir. Bunlar, çocuğun yaşantısında önemli yer tutan okul, arkadaş ve komşular gibi değişen sosyal desteklerdir. Özellikle çocuğun boşanmaya yeterli uyumu sağlanmadan ebeveyninin ikinci evlilik yapması, çocuklarda stres yaratan en önemli etkenlerdendir. Çocuklar, yaşantılarında oluşan bu stresörlere psikolojik ve davranışsal tepkilerle cevap vermektedir.

2.2.7. Çocuğun Özellikleri

Boşanma sonrasında çocuğun uyumu ile ilgili yapılan araştırmalarda, çocuğun cinsiyet, yaş, kişilik yapısı ve gelişimsel seviye gibi değişkenlerinin etkili olduğu belirlenmiştir.

Çocuğun Cinsiyeti: Amato (7), yaptığı meta-analiz çalışmasında erkeklerde kızlara göre daha fazla davranış problemi görüldüğünü bildirmiştir. Shaw ve arkadaşlarının (88), tüm analizleri cinsiyet ayırarak yaptığı ileriye dönük araştırmasında, boşanma sonrasında erkek çocuklarının güçlük yaşadığı, bu durumun boşanmadan önce başladığı ve sonrasında da devam ettiği, böylelikle boşanma sonrasında erkeklerin uyumlarının düştüğünü, ergenlikte de bu durumun artış gösterdiğini belirtmiştir. Hetherington (50,51), boşanma sonrasında kızların daha çabuk uyum gösterdiğini, erkek çocukların ise hem evde hem de ev dışında daha fazla saldırganlık gösterdiklerini ve sosyal ilişkilerinde sorun yaşadıklarını belirtmiştir. Genç kızlar erkeklere göre boşanmaya daha kolay uyum göstermektedir. Bu fark şöyle açıklanmaktadır;

1. Genç erkekler boşanmaya karşı tepkilerini, kızlara göre daha az dışa vurmaktadırlar,
2. Boşanmaların %90'ında genç çocuklar annesi ile birlikte yaşamakta ve bu durum kız çocuklarının kimlik figürünü desteklemektedir (56).

Portes (82) tarafından yapılan çalışmada da, erkeklerin kızlara göre boşanma sonrası uyumlarının daha zayıf olduğu, ancak erkek çocuklarının velayetini babanın aldığı durumlarda uyumlarının arttığı belirtilmiştir.

Çocuğun Yaşı: Grych ve Fincham (45), boşanmaya uyumunda en önemli etkenlerden birinin çocuğun yaşı olduğunu belirtmiştir. Çünkü, çocuğun sosyal, duygusal ve bilişsel gelişimini tamamlaması, boşanma sürecine verdiği tepkiyi ve

boşanmayı anlamlandırmasını etkilemektedir. Hetherington ise (51), çocuğun uyumunun yaşa göre farklılaşmadığını, farklı yaşlardaki çocukların farklı başetme mekanizmaları ve davranış sorunları olduğunu belirtmiştir. Ancak, yaşça küçük olan çocukların bilişsel yetenekleri ve sosyal becerileri sınırlı olduğu için, boşanmaya uyumları ile ilgili daha az veri vardır. Yaşça daha büyük olan çocukların (okul çağı ve sonrası) ise, birlikte olmadığı ebeveyniyle görüşme sıklığı ve kalitesi iyiye boşanmaya uyumunun daha iyi olduğunu gösteren çalışmalar vardır (55,71, 89, 92).

Her yaş grubundaki çocuk, ailesinin boşanmasını kendi bilişsel yetenekleri çerçevesinde algıladığından, gösterdikleri tepkilerde bu doğrultuda farklılaşır. Bu araştırmada, örneklem grubuna alınan 9-12 yaş grubundaki çocukların boşanmaya gösterdiği tepkilere değinilecektir. Geç latent dönem olarak isimlendirilen bu evrede boşanmış aile çocuğu, anne-babası evli olan çocuklarla kendisini kıyasladığında etiketlenme ve utanma hisseder ve onlara karşı öfkelenir. Bu yaştaki çocukların çoğu ebeveynlerinin sorunlarından kendilerinin sorumlu olduğunu düşünerek suçluluk hissetmektedirler (18,79,80). Bunların yanısıra bu yaş çocuğu boşanmadan sonra sık sık ebeveynlerini kaybetme, reddedilme, terkedilme, utanma ve yalnızlık duyguları yaşamakta, ailesinin parçalanmasına şiddetli kızgınlık duymakta, anne-babasını yeniden barıştırmak için çaba sarfetmektedir (56,99). Boşanma sonrasında özellikle okul çağı çocuklarının daha duygusal olduğu, diğer yaş gruplarına göre daha agresif, sinirli ve saldırgan olduğu bildirilmiştir. Bu çocuklar çoğu zaman kime bağımlı olacaklarını bilememekte ve kendilerini anne ya da babasından birinin tarafını tutmak zorunda hissederek, bu durumdan suçluluk hissetmektedir (28).

Çocuğun Kişilik Yapısı: Çocuğun sahip olduğu kişilik özellikleri ne kadar olumlu ise, boşanma gibi stresli bir sürece uyumu da o derece iyi olmaktadır. Zeki, becerikli, iç disiplini olan, benlik saygısı yüksek ve espri yeteneği olan çocuklar, yaşamlarında karşılaştıkları stresli olaylara çevrelerinden de destek alarak daha kolay uyum sağlamaktadırlar. Bu kişilik yapısındaki çocukların sosyal problem çözme ve stres altındayken destek sistemlerini kullanma ve başetme yeteneklerinin de daha iyi olduğu belirtilmiştir (51,53,71).

Boşanmanın çocukların benlik saygısına etkisini inceleyen ülkemizde yapılan iki araştırmada (30,31), boşanmış aile çocuklarının büyük çoğunluğunun benlik saygısı orta ve yüksek seviyede bulunmuş, çocukların boşanmadan çok fazla

etkilenmediği belirtilmiştir. Yurtdışındaki araştırmacılar ise, boşanmış aile çocuklarının yaşamlarından alınan kesitsel araştırmalarla bu durumun tam olarak saptanamayacağını, uzun süreli takip çalışmalarının gerekli olduğunu bildirmişlerdir (3,100).

Çocuğun Başetme Yeteneği: Son yıllarda bazı araştırmacılar (36,45,49,87) çocuğun başetme yeteneklerinin boşanmaya uyumda rol oynadığına dikkat çekmiştir. Çocuğun başetme yeteneği, boşanma sürecine direncini sağlayan koruyucu faktörler arasındadır. 1990'lı yıllara kadar araştırmalarda bu konuya yer verilmemiştir. Lauman'ın (72) belirttiği gibi, 1994 yılında Emery ve Forehand'ın gözden geçirme çalışmalarında, çocukların boşanmayla başetmelerinde boşanmayla ilgili inanç ve düşüncelerinin önemli rol oynadığını açıkladıklarını bildirmiştir. Eğer çocuklar ebeveynlerinin boşanmasından utanmakta ya da duygularıyla başetmekten kaçınırsa boşanmaya uyumları zorlaşmaktadır.

2.3. Boşanmanın Çocukların Uyum Sorunları Üzerindeki Etkileri

Uyum, bireyin sahip olduğu özelliklerle içinde bulunduğu çevre arasında dengeli bir ilişki kurabilmesi ve bu ilişkiyi sürdürebilmesi olarak tanımlanır. Bireyin herhangi bir duruma uyum sağlayabilmesi için öncelikle durumun ne olduğunu anlaması ve nasıl başedebileceğini kararlaştırması ve bu duruma bir anlam verebilmesi gerekir (12,58,105). Çocukların kişilik yapılarının birbirinden farklı olması ve yaşantılarında farklı etmenlerin etkili olması nedeniyle, boşanmaya uyumları da birbirinden farklıdır.

Roherty'nin (85) belirttiğine göre, Emery 1999 yılındaki çalışmasında boşanma sonrasında çocukların uyumunu iki aşamada incelemiştir. İlki, çocuğun boşanmaya kısa süreli uyumudur. Bu süreç, çocuğun boşanma sonrası bir iki yıl içinde yaşadığı aile içi çatışmalar, iletişim eksikliği, ekonomik koşullar ve psikososyal stresler gibi olumsuz etmenlerin varlığından etkilenmektedir. Bu dönemde çocuklar bilişsel, duygusal, sosyal ve davranışsal yönden olumsuz olarak etkilenecek, içsel çatışma yaşar ve psikososyal streslere maruz kalır ve ailedeki bu değişim süreci karşısında kısa bir yas dönemi yaşarlar. Boşanmayı izleyen ilk bir yılda çocukların korku, üzüntü, öfke, suçluluk, yalnızlık, reddedilme, gerileme, kayıp, sevilmemeye, suçluluk ve psikosomatik cevaplar gösterdiği belirlenmiştir.

Bunların yanısıra okul, uyku ve yeme sorunları, mide, baş ve göğüs ağrıları, kramplar gibi fiziksel sorunlar da yaşayabilmektedir (18,32,56).

İkinci aşama, çocuğun boşanmaya uzun süreli uyumudur ve genelde ailede yaşanan değişim sürecine uyum, uzun sürede sağlanmaktadır. Bu süreç, boşanma sonrasındaki ilk iki yıl içinde başlayarak, yetişkinliğe kadar devam edebilmektedir. En sık yaşanan sorunlar ebeveynler arasında çatışmanın devam etmesi ve çocuklardaki duygusal ve davranışsal bozukluklardır. Boşanmaya uyum konusundaki uzun süreli çalışmalarda (53, 102) boşanmanın etkilerinin 1-2 yıl içinde normale dönebileceği bildirilmekle birlikte, boşanma sonrasında en az 20 yıl süren uyum sorunlarına da dikkat çekilmektedir. Boşanmadan 6 yıl sonra ruh sağlığı sorunlarının kızlarda %35, erkeklerde ise %20 olarak bulunduğunu ve bu oranın anne babası boşanmamış grupla karşılaştırıldığında 7 kat fazla olduğu saptanmıştır. Ergenlik döneminde boşanmaya bağlı sorun olmayan durumlar yeniden sorun olarak ortaya çıkabilir. Boşanmış aile çocuklarının ergenlik döneminde yaşadığı gelişimsel değişimler; kimliğini bulma, kendi kendine yetme, akademik-mesleki başarı ve yakın ilişkiler kurabilme alanlarında güçlük yaşamasına yol açmakta ve çocuğu tehdit etmektedir. Boşanmış ailelerdeki ergenlerin boşanmamış ailelerdeki ergenlere göre 2-3 kat daha fazla okuldan atılma, hamile kalma, antisosyal ve sorumsuz davranışta bulunma riski taşıdıkları vurgulanmıştır (51,53).

Amato (4,7), ebeveynlerinin boşanmasının çocuklarda akademik başarı, davranış, psikolojik uyum, benlik saygısı ve sosyal ilişkiler alanlarında olumsuz sonuçlara yol açtığını saptamıştır. Ayrıca boşanmış aile çocuklarının tam aile çocuklarına göre daha zor psikolojik uyum gösterdiğini, sosyal becerilerinin daha az olduğunu ve mücadele etmede daha istikrarsız davrandığını bildirmiştir. Aynı şekilde Güler (43) tarafından 1993 yılında Çocuk Psikiyatrisi Anabilim Dalı'na başvuran 33 boşanmış, 41 tam aile çocuğunun karşılaştırıldığı araştırmada, boşanmış aile çocuklarının %88,9'unun okulda başarısız olduğunu, %33'ünün ruhsal durumunun kötü olduğunu ve tam aile çocuklarına göre daha fazla davranış ve uyum sorunu gösterdikleri belirtilmiştir.

Tüm bunlara ek olarak, çocuklar yaşamlarında önemli yeri olan kişileri ölüm ya da ayrılık ile yitirdiklerinde, sosyal destek sistemleri de yeterli değilse depresyon belirtileri göstermektedirler. Wallerstein (98) ve Kelly (63) ebeveynleri boşanan

çocukların en zor görevlerinin pek çok kayıpla başetmek olduğunu söylemiştir. Çocukların ebeveynlerinden birine hasret kalması, ebeveynlerini yeniden barıştırma arzusu ve bunu başaramaması gibi etkenler depresyon için zemin hazırlamaktadır. Boşanma sonrasında özellikle annelerin depresyon düzeylerinin yüksek olması ve ebeveynlik kalitesinin düşmesi, çocukların büyük bölümünü de etkileyerek, özellikle kız çocuklarında depresyon riskini arttırmaktadır. Çünkü çocukların çoğu boşanma sonrasında anneleriyle yaşamakta ve daha fazla depresif model görmektedir. Farklı yaş gruplarına göre depresif belirtilerin gözden geçirildiği araştırmalarda boşanmış aile çocuklarının hangi yaş grubunda olursa olsun içe dönme, mutsuzluk, üzüntü gibi belirtilerin gözlemlendiği ortaya konmuştur. En çok okul çağı çocuklarında depresif belirtiler görülmektedir (56, 60). Dong ve arkadaşları tarafından (33), Çin’de 8-14 yaşlarında 348 boşanmış ve boşanmamış aileden gelen çocuklarla yapılan araştırmada, boşanmış aile çocuklarında daha yüksek düzeyde depresyon gözlenmiş ve bu çocukları, anneleri ve öğretmenleri diğer çocuklara göre daha sorunlu olarak nitelendirmiştir.

Aslıhan’ın (16) 1998 yılında ilköğretim 6. ile 8. sınıf, boşanmış ve tam aileye sahip çocukların öz-kavramı, depresyon düzeyi ve akademik başarılarının yaş ve cinsiyet yönünden karşılaştırdığı araştırmasında, depresyon ölçeğinden en yüksek puanı parçalanmış ailelerden gelen kız çocukların aldığı belirtilmiştir. Benzer şekilde, Elmacı’nın (35) , 2001 yılında yaptığı araştırmada parçalanmış aileden gelen ergenlerin, tam aileden gelen ergenlere göre kişisel uyum puanı düşük, depresyon puanı yüksek bulunmuştur. Bardakçioğlu’nun (17), 2003 yılında 50’si kız 38’i erkek 12-15 yaşları arasındaki ilköğretim öğrencisi çocuklarla yaptığı araştırmasında parçalanmış aileye sahip öğrencilerin depresyon puan ortalaması tam aileye sahip öğrencilerin puan ortalamasına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu bulunmuştur.

Korkut (68) 1990 yılında yaptığı çalışmada, boşanma sonrasında yaşantılarından memnun olmayan, anne ve babaları arasındaki sorunlarda taraf tutmaya zorlanan ve birlikte yaşadığı ebeveyni, ayrı yaşadığı ebeveyn tarafından eleştirilen gençlerin benlik kavramlarını daha düşük, depresyon seviyelerini daha yüksek bulmuştur. Her iki ebeveyni ile iyi ilişki içinde olan gençlerin depresyon seviyelerini daha düşük,

birlikte yaşadığı ebeveyni ile olumlu ilişkileri olan gençlerin ise benlik kavramlarını isi daha yüksek saptamıştır.

Kuyucu (70) tarafından 1999 yılında anne babaları boşanmış ve tam ailede yaşayan ergenlerin uyum sorunlarının karşılaştırıldığı araştırmada, anne ve babaları birlikte yaşayan ergenlerin, ebeveynleri boşanmış ergenlere göre nevrotik eğilimlerinin anlamlı derecede düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Pedro-Carroll ve arkadaşları da (79,80) yaptıkları çalışmada boşanmış aile çocuklarını diğerlerine göre daha anksiyeteli bulmuş ve bu çocukların koruma programına alındıktan sonra anksiyetelerinin azaldığını belirlemişlerdir.

2.4. Boşanmış Ebeveynler ve Çocukları İçin Hazırlanan Programlar

Son yıllarda boşanma konusundaki yeni yaklaşımlarda, boşanmanın ailenin sonu demek olmadığı, boşanma sonrasının aile sürecinde geçiş dönemi olduğu ve bu dönemde ailenin yeniden yapılandığı görüşü yaygınlaşmıştır. Bu yaklaşım, boşanma öncesi, sırası ve boşanma sonrasında ebeveyn ve çocukların sorunları ile başetmesine yardımcı olmak için bazı programların (20,21,25,36,38,39,40,46,79,80, 84) oluşturulmasında etkili olmuştur. Boşanma öncesinde ve sırasında aile bireylerine uygulanan programlar (20,36), özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde son 20 yıl içinde artmaya başlamıştır. Bu programlar çoğunlukla mahkeme öncesi yerel yargıçlar tarafından uygulanmaktadır. Çatışmalı çiftler arasında arabuluculuk yapılmasını amaçlayan bu programlara araştırmanın kapsamında olmadığından değinilmemiştir.

Boşanma sonrasında bireylerin yaşadığı sorunları azaltarak, yeni yaşama uyumlarını sağlamak amacıyla hazırlanan bu programlar ebeveynler ve çocuklar için olmak üzere iki başlıkta incelenebilir;

2.4.1. Boşanmış Ebeveynler için Hazırlanan Eğitsel Programlar

Amerika Birleşik Devletleri'nde 1990'lı yıllardan günümüze boşanmış ebeveynlerin deneyimlerine odaklanan eğitsel programların sayısı 500'den fazladır ve dikkat çekici biçimde artmaktadır. Bu programların üç ana amacı:

- Ailelerin psikolojik uyumlarını sağlamak,
- Etkili ebeveynliği geliştirmek,
- Aile ilişkilerini güçlendirmektir.

Geasler ve Blaisure (20,39,40) adlı iki araştırmacının ABD’de 1998 yılında yaygın olarak kullanılan 37 programın içerik analizini yaptıkları çalışmalarında boşanmış ebeveynler için 4 temel konu saptamışlardır:

- Boşanma sürecinde yaşanan yas ve kayıp duygusu ve uyum eğitimi,
- Boşanmadaki değişimle başetme,
- Etkili ebeveynliğin öğrenilmesi,
- Destek kaynakları (referans kitaplar, iletişim kaynakları) kullanabilme becerisi.

Çocuk ile ebeveynlerinin boşanmayla başetmelerine destek olan ebeveyn eğitim programları, çoğunlukla mahkeme odaklı olup, yasal işlemlere aracılık etmekte, ebeveynlerin sorumluluğu, çocuğun kimde kalacağı ve özellikle görüşme günlerinin kararlaştırılmasına odaklanmaktadır.

Ebeveynler hazırlanan bu eğitim programlarına gönüllü ya da mahkeme kararı ile katılmaktadır. Programlar, genellikle iki seans olup, video gösterimi ile sunulmakta, grup tartışmaları ve konferanslar da eğitimin içinde yer almaktadır. Mahkeme kararıyla ebeveynlerin katılımının sağlandığı programların içeriği, genellikle anne çocuk arasındaki çatışmalı iletişimlerin sonuçlarını yansıtmaktadır. Burada ebeveynlerin doğru davranış kazanmaları ve becerilerini geliştirilmeleri amaçlanmaktadır (38,39,40).

Mahkeme tarafından önerilen eğitim programları üç farklı kurum ve örgütçe uygulanmaktadır. Bunlar:

- Devlet veya özel sektör yöneticileri,
- Akademik eğitimciler ve
- Mahkemenin uygun gördüğü Ruh Sağlığı uzmanlarıdır (39).

Ftenakis (38) tarafından yapılan bir değerlendirme çalışmasında Hickey (1994), Kramer&Washo’nun (1993), Peterson ve Steinmann’ın (1994), Frieman’ın (1994) ve Soderman’ın (1995) yaptığı eğitim programlarına katılanlarda, etkili ebeveynlik anlayışının geliştiği ve eski eşleriyle daha pozitif ilişkiler yaşadıkları belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlarda programa katılanların memnuniyetinin de yüksek olduğu saptanmıştır. Bu tür eğitim programlarının etkinliğinin ise ;

- Ebeveynler arasındaki çatışmanın derecesi,
- Ebeveynlerin programa katıldığı süre,

- Programda kullanılan eğitim stratejileri ve içeriği gibi faktörlere bağlı olduğu ortaya konmuştur (38-40).

2.4.2. Boşanmış Aile Çocukları için Hazırlanan Programlar

Bu programlar, çocukların, boşanmayla ilgili olumsuz duygularını, yanlış anlamalarını en aza indirmek ve boşanma sonrasında yaşanan sorunlarla başetmelerine yardımcı olmak için hazırlanmıştır. Boşanmayla ilgili değişimler çocuklar için stresli, kafa karıştırıcı ve başetmesi zor durumlar olduğundan, 70'li yıllardan beri çocukların boşanmayla başetmesi için destekleyici programlar çoğalmaktadır (21, 45,46,47,48). Eğitimsel ve tedavi edici aktiviteleri içeren çocuk merkezli grup programlarının avantajı, daha çok gelir seviyesi düşük olan ailelerden gelen çocukların yararlanabilmesidir. Bu programların genelde iki ana konuya yoğunlaştığı görülmektedir:

1. Çocukların boşanmaya tepkisi (çocukların gelişim aşamaları , çocukların tipik reaksiyonları , çocuklar üzerine boşanmanın etkisi)
2. Boşanmayla baş etmelerinde (çocukların strese verdikleri cevap, zararlı etkileşimler, uyumu vb.) yardımcı olmadır (21,38,48,49).

Bu programların literatürde, koruyucu grup müdahaleleri, okul temelli programlar veya danışmanlık programları biçiminde sınıflandırıldıkları görülmektedir.

Danışmanlık Programları; Boşanma konusunda klinik çalışmalar yapan Wallerstein ve Kelly (62,99), boşanmanın özellikle ilkökul çağındaki çocuklar için travmatik ve zararlı olduğunu belirterek, çocuklar üzerindeki etkilerini hafifletmek için boşanma danışmanlığının gerekli olduğunu belirtmiştir. 1981 yılında geliştirilen, “Hammond’un Boşanmış Aile Çocukları için Grup Danışmanlığı” isimli programını temel alarak 8 haftalık danışmanlık programını uygulayan Burke ve Streek (25), programa katılan çocukların benlik saygısının kontrol grubuna göre önemli ölçüde gelişim gösterdiğini belirtmiştir.

Literatürde yer alan bir başka danışmanlık programı Hett (48,49) tarafından 1988 yılında geliştirilen ‘Caught in the Middle’ isimli programdır. Çocuklara yardım etmeyi amaçlayan bu programın hedefleri aşağıda belirtilmiştir:

- Çocukların boşanma olayı ile yüzleşerek, yalnız olmadıklarını anlamalarını,
- Boşanmaya kendilerinin neden olduğu fikrinden vazgeçmelerini,

- Etkili iletişim ve atılganlık becerileri kazanmalarını,
- Problem çözme becerileri kazanmalarını,
- Stres ve anksiyetelerini gevşeme teknikleri kullanarak azaltabilmelerini,
- Öfkelerini kontrol edebilme becerisi kazanmalarını sağlamaktır.

Bu programın etkinliğinin değerlendirildiği çalışmalarda, uygulandığı 11 yıl süresince hedefine ulaştığı ve programın sonuçlarına göre içeriğinde gerekli değişiklikler yapıldığı bildirilmiştir. Programa katılan çocukların, kendilerini ifade edebilme, okula uyum ve yaratıcılık konularında gelişim gösterdiği belirlenmiştir. Programda çocukların bazıları ebeveyni ile beraber danışmanlık grubuna alınarak, ebeveynine çocuğunun gelişimi ile ilgili bilgi ve danışmanlık hizmeti de verilmiştir. Ebeveyninin danışmanlık grubuna dahil edilmesi çocuklara yarar sağlamış, özellikle ebeveynler arası öfke ve çatışmanın kontrolünü sağlayarak, çocuğun boşanmaya uyumunda yardımcı olduğu saptanmıştır. Çocuklar için hazırlanan grup danışmanlık programları, onların kendi seslerini duydukları, kendi algılamalarını paylaştıkları bir yöntemdir. Böylelikle çocuklar yaşlılarıyla aynı deneyimleri paylaşmakta ve kendilerini yalnız hissetmemektedirler (32, 48,49).

Pek çok araştırmacı boşanmış aile çocukları için program oluştururken, çocuğun gelişimsel düzeyinin göz önüne alınması gerektiğini ortaya koymuştur. Wallerstein ve Kelly (62,99), boşanmanın her yaşta oluşturabileceği riskleri klinik verilerle destekleyerek tanımlamışlar ve hazırlanacak programlarda çocuğun gelişimsel seviyesinin dikkate alınması gerektiğini vurgulamışlardır. Özellikle grup danışmanlığı programlarının 9-12 yaşındaki çocuklara, bireysel ve oyun terapilerinin ise 6-8 yaşlarındaki çocuklara uygun olduğu sonucuna varmışlardır.

Çocuk merkezli programların gözden geçirilmesi ve meta-analizinin yapıldığı araştırmalarda (39, 94,104) en başarılı programların, boşanma sonrası iki yıl içinde, 9-12 yaş grubundaki katılımcılarla, seans sayısının 10'dan fazla olmadığı ve her bir seansın 60-75 dakika olduğu programlar olduğunu belirlemişlerdir. Çocuk ve Ergenler için Birincil Koruma ve Ruh Sağlığı Programlarının meta-analizinin yapıldığı bir başka çalışmada ise, boşanma programlarında, birincil koruma için etki büyüklüğünün 0.36 olduğu belirtilmiştir ve benzer programlarla karşılaştırıldığında orta derecede etkili olduğu ileri sürülmüştür (34).

Okul Temelli Programlar; Ebeveynler arasında boşanma öncesi ve sonrasında şiddetli geçimsizliğin sürmesi ve kendi problemlerine odaklanmaları nedeniyle bu dönemde çocuklarının gereksinimi olan desteği sağlayamadıkları araştırmalarla belirlenmiştir. Beklediği desteği alamayan çocuğun kendi ailesi dışında en çok güvendiği sosyal çevresi okuldur. Bu nedenle, çocuklar için boşanma deneyiminin normalleştirilmesi ve gerekli desteğin sağlanması için okul temelli programlar uygulanmaya başlamıştır (72,79,80,84,85,94,104).

Çocukların gelişim seviyelerine göre, okullarda oluşturulan gruplar, çocuğun boşanmaya yönelik deneyimlerin normalleştirilmesinde, okul başarısındaki düşme ve davranış bozukluklarının azaltılmasında yarar sağlamaktadır. Ayrıca okul temelli programlarda çocuklar kendi deneyimlerini birbirlerine aktarırken, izolasyon ve utanma duyguları da azalmakta, birbirlerini anlamalarını kolaylaştıran akran desteğini de sağlamaktadır (79,104).

Ftenakis (38) ve Pedro-Carroll (80)'un belirttiği gibi, boşanmış aile çocukları için 1977 yılında Cantor tarafından hazırlanan okul temelli grup programda, çocukların kendilerinin ve ebeveynlerinin yaşadığı duyguları daha iyi anladıkları, benlik saygılarının artarak, olumlu davranış gösterdikleri ortaya konmuştur. Ftenakis (38)'in belirttiği gibi 1981 yılında Felner ve arkadaşları tarafından hazırlanan krize müdahale programında katılımcıların uyum düzeylerinde artma, anksiyete düzeylerinde azalma olduğu bildirmiştir. Ancak Cantor ve Felner'in araştırmalarının teorik temelini net olmaması ve programın deneysel olarak yapılandırılmamış olması başka yeni çalışmalara zemin hazırlamıştır.

1983 yılında Stolberg ve arkadaşları (93,94) tarafından daha dikkatli hazırlanan ve değerlendirilen Boşanmaya Uyum Programı (Divorce Adjustment Project), boşanmış çocuklar ve anneleri için hazırlanan 12 haftalık iki ayrı programı içermektedir. Bu program, 7-13 yaşlarındaki çocuklar için "Çocuk Destek Grubu" ve ebeveynler için "Tek Ebeveyn Destek Grubu" na temellenmiştir. Çocuk Destek Grubu; çocukların öfke kontrolü ve gevşeme tekniklerini öğrenmelerine, Ebeveyn Destek Grubu ise, bireysel ve ebeveyn olarak düşünme konularına odaklıdır. Bu çalışmada kontrol grubu yoktur ve müdahaleden 5 ay sonra çocukların en çok benlik saygılarında, ebeveynlerin ise uyumlarında gelişme belirlenmiştir. Stolberg'in 1985'deki diğer çalışmasında, 82 anne ve çocuğunun katıldığı programda

katılımcılar 4 gruba ayrılarak; Çocuk Destek Grubu'na katılanlar, Ebeveyn Destek Grubu'na katılan anneler, her iki gruba katılan anne ve çocuklar ve kontrol grubu oluşturulmuştur. Bu araştırma sonunda Çocuk Destek Grubu'na katılan çocukların benlik saygılarında, Ebeveyn grubuna katılan annelerin ise uyumlarında gelişme olduğu belirlenmiştir.

1985 yılında Pedro-Carroll ve Cowen (79), 1989'da ise Alpert-Gillis ve Pedro Carroll (2) tarafından geliştirilen **Boşanmış Aile Çocukları için Müdahale Programı (CODIP; Children of Divorce Intervention Program)** Stolberg ve arkadaşları (93,94) tarafından geliştirilen Boşanmaya Uyum Programı'nın Çocuk Destek Grubu'ndan temel almıştır. Çocuk Destek Grubu Programının bilişsel yönleri tartışmalar, film, boşanmayla ilgili deneyimlerin paylaşıldığı ve duyguların ifade edildiği rol-oyunlarıyla desteklenmiş, öfkeyi kontrol edebilme oturumlarının sayısı ise 5'den 3'e indirilmiş ve yaş grubu 9-12 ile sınırlandırılmıştır. Programa katılan çocukların değerlendirmeleri çocukların kendileri, ebeveynleri, öğretmenleri ve grup liderleri tarafından yapılmıştır.

Program, boşanmanın çocuklar üzerine uzun süreli etkileri ile ilgili araştırmalar yapan Wallerstein'nin, çocukların boşanmayla başedebilmesi için belirttiği altı hiyerarşik görevi temel almaktadır. Bu görevler şunlardır:

1. Boşanma gerçeğini kabul etmek ve onu bilişsel yönden gerçekçi olarak anlamak,
2. Ailesel çatışmayı çözmek ve çocuğun gündemini yeniden başlatmak,
3. Boşanmaya yüklenen pek çok kaybı yeniden çözümlemek,
4. Utanma, reddedilme ve öfke duygularıyla başa çıkabilmek,
5. Boşanmanın sürekliliğini kabul etmek,
6. Gelecekteki ilişkileriyle ilgili gerçekçi umutlar beslemek (79,80,99).

Arka arkaya gelen bu sorumluluklarla başetmede, ergenlik dönemine geçiş ve gelecekteki ilişkilerinde aşk ve güven geliştirebilmesi için çocuğa yardımcı olmak amacıyla hazırlanan CODIP latent dönemdeki çocuklar için destekleyici çevre geliştirmenin önemini temel almaktadır. Bu doğrultuda hazırlanan programda 3 temel bölüm bulunmaktadır (79,80);

1. *Çocuğun Temel olarak Etkilendiği Alanlarının Yeniden Yapılandırılması:* Çocuğun boşanmayla ilgili duygularını ifade edebilmesi, tanımlaması, deneyimlerini paylaşmasında yardımcı olmak.
2. *Beceri Kazandırma:* Çocuğa kişilerarası problemlerini çözümlemesini ve öfkesini uygun şekilde ifade etmesini öğretmek.
3. *Benlik Saygısını Geliştirme:* Çocuğun güven duygusunu kazanarak, benlik saygısını artırmak ve gruptan güvenli ayrılabilmesi için yapılandırılmıştır.

Program risk altında olan boşanmış aile çocuklarını korumaya yönelik psikoeğitsel program olarak planlanmıştır. İlkokul 2-3. sınıf öğrencileri ve 4-6. sınıf öğrencilerine olmak üzere iki farklı program hazırlanmıştır. Okullarda 6-8 çocuk ile özel toplantı salonlarında, haftada 1 saat toplam 12 hafta olarak planlanmıştır. Programda her grubu yöneten bir lider vardır, yardımcı lider grup sayısının arttığı durumlarda gereklidir. Programın başarısı grubu yöneten kişinin ilgisi ve duyarlılığına bağlıdır. Liderler, okul ruh sağlığı çalışanları, danışmanlar, psikiyatri hemşireleri, psikologlardan oluşabilmektedir. Liderlerin güven sağlama, aktif dinleme, empati, sınır koyma konularında bilgili, deneyimli ve rol modeli olabilecek özellikleri taşımasına önem verilmektedir (79,80).

Kontrol grubunun da yer aldığı programın 1990'lı yıllarda gözden geçirme çalışmaları yapılmış, sonuçları okul temelli programlar içinde en etkili program olduğunu göstermiştir. Ayrıca kısa sürede çocukların davranışlarında olumlu değişim oluşturduğu da belirtilmiştir. Çocukların okuldaki uyum sorunlarında, anksiyete düzeylerinde ve okul sağlığı hemşiresi ile görüşmelerinde azalma, duygularını ifade etme yeteneklerinde artma ve evdeki sorunlarında azalma olduğu belirtilmiştir (27,38,80,104). Bütün bu özelliklerinden dolayı, CODIP Türkçe'ye uyarlanarak Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı (ÇBUÖ) adı verilmiş (Bkz. Ek-7) ve program materyalleri kültürümüze uygun biçimde yeniden yapılandırılarak bu araştırmada kullanılmıştır

2.5. Ruh Sağlığı- Psikiyatri Hemşireliği ve Boşanmış Aile Çocukları

Ruh sağlığı ve psikiyatri hemşireliği, bireylerin fonksiyonlarında ilerlemelere katkıda bulunan, davranışlarını koruyan ve geliştiren kişilerarası bir süreç olarak tanımlanmaktadır (10). Ruh sağlığı ve psikiyatri hemşiresi, ruhsal hastalıkların birincil, ikincil ve üçüncül koruma aşamalarının sürekliliğini sağlayan ruh sağlığı

hizmetlerinde tanılama, planlama, uygulama ve değerlendirmeye katılan kişidir. Temel amacı, toplumdaki yüksek riskli grupları belirleyerek, yeni tedavi modelleri olan danışmanlık, eğitim ve krize müdahale gibi işlevlerini gerçekleştirmektir (22,44,61,81). Toplumda önemli bir risk grubu da kriz durumuyla karşılaşan boşanmış aile çocuklarıdır. Bu nedenle bu çocukların ele alınması, gereksinimlerine yönelik özel programlar düzenlenmesi çocukların olduğu kadar ailelerin ve toplumun sağlığını korumak açısından da oldukça önemlidir.

Boşanmış aile çocukları yaşadıkları bu kriz durumunda kendi gereksinimleri için seslerini duyurmada güçlü değildir, bu durum onları toplumda en çok zarar görebilecek grup yapmaktadır. Ruh sağlığı ve psikiyatri hemşireleri aile ile yakın ilişkisi olan sağlık personeli olması nedeniyle, özellikle boşanma gibi kriz dönemlerinde çocukların ruh sağlığı gereksinimlerini belirlemede anahtar kişi konumundadır (23).

Sonuç olarak, boşanmış aile çocuklarının ruh sağlığını geliştirmek ve yükseltmek amacıyla hazırlanan *ÇİBUP* gibi programlar sayesinde çocukların yaşam süreçleri içinde karşılaştıkları stres yaratan durumlarla etkili başetmeleri sağlanarak, gelecek nesillerin daha sağlıklı, uyumlu ve sorunlarla başetme becerileri kazanmış bireyler olarak yetişmesi sağlanacaktır. Özellikle ebeveynlerinin kendi sorunlarının yoğun olduğu ve çocuklarıyla ilgilenemediği boşanma sonrasındaki dönemde okul ortamında düzenlenen boşanmaya uyum programları, çocuğun yaşantısındaki değişimlere uyum sağlaması ve ileride ortaya çıkabilecek ruhsal sorunlarının önlenmesinde önemli olacağı düşünülmektedir.

BİREYLER VE YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Şekli

Araştırma, “Çocuklar için Boşanmaya Uyum Programı (ÇİBUP)”nın çocuklarda boşanmaya uyum, kaygı ve depresyon düzeylerine etkisini belirlemek amacıyla deney öncesi araştırma modellerinden “tek grupta ön test - son test düzeni” kullanılarak yapılmıştır (1).

3.2. Araştırmanın Yapıldığı Yer ve Özellikleri

Araştırma, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı’na bağlı ilkokullarda gerekli izinler alınarak uygulanmıştır. Uygulamanın yapıldığı üç ilkokul, Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeğinin uygulandığı okullardan farklı olup, her sosyoekonomik düzeyden çocuğun eğitim gördüğü ve boşanmış aile çocuklarının sayıca çok olduğu, okullardan seçilmiştir.

Araştırma Lefkoşa Şehit Tuncer ve Dokuz Eylül İlkokulu ile Girne 23 Nisan İlkokulları’nda yapılmıştır. İlkokulların özellikleri şöyle özetlenebilir:

Şehit Tuncer İlkokulu, Lefkoşa il merkezinde olup, toplam 780 çocuk öğrenim görmektedir. Okulda 1 müdür, 4 müdür yardımcısı, 41 öğretmen ile geçici görevlendirme ile çalışan bir rehber öğretmen bulunmaktadır. 1956 yılında 3 derslikle ve ‘Köşklüçiftlik İlkokulu’ adı ile eğitime başlayan okulun adı, 1963 yılında bu okulda görev yaparken şehit düşen ‘Tuncer Hasan’ın anısına Şehit Tuncer olarak değiştirilmiştir. Okulda, 25 derslik, bilgisayar, müzik ve müsamere odaları ile kütüphane vardır.

Dokuz Eylül İlkokulu Kermiya bölgesinde bir okuldur. Adını Lefkoşa’nın fetih tarihinden alan ve eğitim-öğretime 1999 yılında başlayan okulda bir müdür, 3 müdür yardımcısı, 20 öğretmen ve 610 öğrenci ile 20 sınıf bulunmaktadır. Okulda çok amaçlı tiyatro salonu, televizyon, müzik, resim odaları ve bilgisayar laboratuvarı da vardır. Ortalama 30 öğrencinin bulunduğu sınıflarda, sınıf kitaplıkları ile her öğrencinin kendine ait bir dolabı vardır.

23 Nisan İlkokulu ise, Girne’de bulunan yaklaşık 950 çocuğun eğitim gördüğü bir ilkokuldur. 1974 Barış Harekatı’ndan sonra eğitime başlamıştır. Bir müdür, 5 müdür yardımcısı ve 50 öğretmen ile geçici görevlendirme ile çalışan bir rehber öğretmen bulunmaktadır. KKTC’de öğrenci sayısının en fazla olduğu

ilkokuldur. Okulda resim odası, çok amaçlı salon, halı saha ve 30 derslik bulunmaktadır. Kapalı spor salonu ise inşa halindedir.

KKTC’de İlköğretim, altı yaşını tamamlayan (o yılın 31 Aralık gününe kadar) çocukların 11 yaşını bitirinceye kadar devam ettiği eğitim öğretim sürecidir. İlköğretim kurumları, bir veya iki yıllık anasınıflar ile beş yıllık ilkokuldan oluşur. İlkokulun beşinci sınıfı tamamlandığında ilkokul diploması verilir (13).

Araştırmanın yapıldığı ilkokullarda, öğrencilerin psikolojik ve sosyal sorunları ile genelde sınıf öğretmenleri, rehber öğretmenler veya müdür yardımcıları ilgilenmektedir. Bu okullarda hemşireler tarafından sunulan herhangi bir hizmet bulunmamaktadır. Boşanmış aile çocukları için uygulanan herhangi bir destek programı yoktur, zaman zaman bu çocuklar rehber öğretmenden bireysel olarak yardım alabilmektedirler.

3.3. Bireyler

Bu araştırmanın bireylerini, KKTC’de Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı’na bağlı Şehit Tuncer , Dokuz Eylül ve 23 Nisan İlkokullarında eğitim gören boşanmış aile çocukları oluşturmıştır.

3.3.1. Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini KKTC’de Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı’na bağlı değişik sosyoekonomik düzeylerden çocukların eğitim gördüğü Şehit Tuncer , Dokuz Eylül ve 23 Nisan İlkokullarında eğitim gören boşanmış aile çocukları oluşturmıştır.

Araştırmacı, Lefkoşa’da değişik sosyoekonomik düzeylerden çocuğun eğitim gördüğü ve boşanmış aile çocuklarının fazla olduğu üç ilkokulun müdürleri ile görüşerek, ÇİBUP’nın tanıtımını yapmış ve programın uygulanabilmesi için gerekli izni almıştır. Sözü edilen ilkokullarda, öğrencilere ait *tanıtım fişinin* bulunmaması nedeniyle, ebeveynleri resmi olarak boşanmış çocuklar müdür yardımcıları, sınıf öğretmenleri ve rehber öğretmenler yardımıyla belirlenmiştir. Bu çocukların ailelerine okul müdürlerinin resmi yazısıyla araştırma için uygulanacak programın açıklanacağı bilgilendirme toplantısı bildirilmiştir. Ayrıca araştırmacı, çocukların ebeveynlerine telefonla ulaşarak, programdan söz etmiş ve toplantıya daveti yinelemiştir. Toplantıya gelemeyecek olan ebeveynlerin bazılarının evlerine bizzat giderek araştırma detaylarıyla açıklanmış ya da telefonla açıklama yaparak izin formu gönderilmiştir.

11, 14, 24 Kasım 2005 tarihlerinde üç farklı ilkokulda araştırma velilere tanıtılmış, ardından ebeveynlere izin formları dağıtılarak çocuklarının programa katılımını onayladıklarını belgelemeleri istenmiştir (Bkz. Ek-8). Tüm bu süreç 3 ilkokulda uygulandıktan sonra anne veya babası programa katılmasına yazılı olarak izin veren ve ebeveynleri resmi olarak boşanmış (mahkeme sürecinde olanlar ve ayrı yaşayanlar örneklem dışı bırakılmıştır), 9-12 yaşları arasındaki 35 çocuk araştırmanın örneklemi oluşturmuştur. Örneklemi oluşturan okullar ve öğrenci sayıları Tablo 3.1’de gösterilmiştir. Programa sürekli katılım temel alındığı için, 4 çocuğun sürekli katılamaması nedeniyle araştırma 31 çocuk ile tamamlanmıştır. Çocuklardan ikisinin okulun futbol takımında olmaları ve program uygulama saatlerinin antrenmanlarıyla çakışması, bir çocuk anne ve babasının yeniden biraraya gelmesi, diğer çocuk ise sağlık sorunları nedeniyle programa devam edememiştir.

Tablo 3.1. “Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı”na Katılan ve Programı Tamamlayan Çocuk Sayısı

Okullar	Anne ve Babası Boşanmış Çocuk sayısı	Programa Katılan Çocuk Sayısı	Programı Tamamlayan Çocuk Sayısı
Şht. Tuncer İlkokulu	28	12	10
9 Eylül İlkokulu	16	9	8
23 Nisan İlkokulu	26	14	13
Toplam	70	35	31

3.4. Verilerin Toplanması

3.4.1. Veri Toplama Araçlarının Hazırlanması

Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarından, Çocuk Kişisel Bilgi Formu, Ebeveyn Kişisel Bilgi Formu ve Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı Değerlendirme Formu araştırmacı tarafından hazırlanmıştır. Ayrıca, araştırmaya katılan çocukların boşanmaya uyumlarını belirlemek amacıyla orijinal adı “*The Children’s Divorce Adjustment Inventory*” olan, Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği’nin Türkçe’ye uyarlanması ve geçerlik-güvenirlik çalışması (Bkz. Ek-3) araştırmacı tarafından yapılmıştır.

3.4.2. Veri Toplama Araçlarının Özellikleri

Araştırmada kullanılan veri toplama araçlarının isimleri ve özellikleri aşağıda yer almaktadır;

3.4.2.1. Çocuk Kişisel Bilgi Formu

Bu form toplam 21 sorudan oluşmaktadır. (Bkz. Ek-1) Formda çocuğun kişisel bilgilerinin yanı sıra, sosyal etkinlikleri, aynı evde birlikte yaşadığı kişiler, boşanmayı tanımlama biçimi, ebeveynlerinin boşanması sırasındaki yaşı, boşanmayla ilgili duygu ve düşünceleri, birlikte yaşamadığı ebeveyniyle görüşme sıklığı, boşanmadan sonra yaşantısında ortaya çıkan değişimler, ebeveynlerinin boşanma sonrası evlilik durumuna ilişkin sorular bulunmaktadır.

3.4.2.2. Ebeveyn Kişisel Bilgi Formu

Araştırmacının hazırladığı bu form, toplam 15 sorudan oluşmaktadır (Bkz. Ek-2). Formda, ebeveynin kişisel bilgilerine yönelik soruların yanı sıra kaç yıl önce boşandığı, aylık geliri, nafaka alma durumu, çocuğunun daha önceden tanı konan herhangi bir sağlık problemi olup olmadığı, boşanmadan sonra çocuğunda gözlemlediği değişimler gibi sorular yer almaktadır.

3.4.2.3. Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği (ÇBUÖ)

The Children's Divorce Adjustment Inventory (CDAI) adı ile literatürde yer alan ölçek, Portes, Lehman ve Brown (83) tarafından 1997 yılında 23 madde olarak geliştirilmiştir. Daha sonra, 2001 yılında Portes ve Brown tarafından yeniden gözden geçirilerek, 25 maddeye çıkarılmıştır. CDAI, çocuğun boşanmayla ilgili duygu ve düşüncelerini belirleyerek, boşanma nedeniyle yaşadığı stresi değerlendirmekte ve çocukların boşanmaya uyumunu ölçerek, boşanma süresince ve sonrasında ailenin işlevselliğini de çocuğun bakış açısıyla değerlendirmektedir (82,83)

Türkçe literatürde çocukların boşanmaya uyumuna yönelik ölçme aracı bulunmadığından CDAI'nin Türkçe'ye uyarlanması ile geçerlik-güvenirlik çalışması (Bkz. Ek-3) yazarından izin alınarak araştırmacı tarafından yapılmış ve “Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği (ÇBUÖ)” (Bkz. Ek-4) olarak adlandırılmıştır.

ÇBUÖ; Çatışma ve Kötü Uyum, Depresyon ve Anksiyete, Sosyal Destek olarak adlandırılan 3 alt ölçekten oluşmaktadır. Yapılan geçerlik ve güvenilirlik çalışması sonucunda ÇBUÖ'nin test-tekrar-test güvenilirliği $r = 0.668$ $p < 0.01$, toplam

ölçek Cronbach Alfa katsayısı ise 0.70 olarak saptanmıştır. Bu araştırmada çocukların boşanmaya uyum düzeyi ÇBUÖ'nin toplam puanı ile değerlendirilmiştir.

ÇBUÖ, 5'li likert tipte bir ölçektir. Her bir maddesi *kesinlikle katılıyorum*, *katılıyorum*, *kararsızım*, *katılmıyorum* ve *kesinlikle katılmıyorum* şeklinde derecelendirilmektedir. Ölçeğin puanlanmasında '*kesinlikle katılıyorum*' seçeneğine 1 puan, '*kesinlikle katılmıyorum*' seçeneğine ise 5 puan verilmektedir. Ölçeğin Türkçe formundaki 4, 5, 9, 13. ve 22. maddeler puanlanırken ters çevrilmektedir. Herhangi bir kesim puanı olmayan ölçekten alınabilecek en düşük puan 22, en yüksek puan 110'dur. Alınan puan arttıkça çocuğun boşanmaya uyumunun da arttığı sonucuna varılmaktadır.

3.4.2.4. Çocuklar için Durumluk - Sürekli Kaygı Envanteri

Spielberger tarafından 1973 yılında geliştirilen ve Özusta (78) tarafından 1993'te Türkçe'ye uyarlanan ölçek, kendini değerlendirme türünde, sözel ve bireysel ya da grup uygulamalı kişilik ölçeği olup, Durumluk Sürekli Kaygı Envanteri'nin çocuklar için sadeleştirilmiş formudur (Bkz. Ek-5).

Çocuklar için Sürekli Kaygı Ölçeği, kaygı yatkınlığında kalıcı bireysel farklılıkları ölçmeyi amaçlar. Sürekli Kaygı Ölçeği 20 maddeden oluşur ve çocuğun kendini 'genellikle' nasıl hissettiğini değerlendirip, maddede verilen durumun oluş sıklığına göre en uygun seçeneği seçmesi istenir. Her durumun '*hemen hemen hiç*', '*bazen*' ve '*sık sık*' olarak belirlenmiş seçeneklerden '*sık sık*' seçeneğinin seçilmesi en yüksek puan olan 3, '*hemen hemen hiç*' seçeneğinin seçilmesi en düşük puan olan 1 ile değerlendirilir. Sürekli Kaygı ölçeğinden alınabilecek en düşük toplam puan 20, en yüksek ise 60'tır. Çocuklar İçin Sürekli Kaygı Ölçeği'nin Türkçe formunun Cronbach Alfa İç Tutarlılık Katsayısı 0.81 ve test tekrar test güvenilirlik katsayısı ise, kızlar için 0.48, erkekler için 0.74 ve tüm grup için 0.65 olarak bulunmuştur (78).

Durumluk Kaygı Ölçeğinde çocuklardan içinde bulundukları 'o anda' kendilerini nasıl hissettiklerini değerlendirmeleri ve ilgili 3 seçenekten birini işaretlemeleri istenmektedir. Yirmi maddeden oluşan ölçek, gerginlik, sinirlilik, telaş, tedirginlik gibi durumluk kaygıyla ilişkili duyguların değerlendirilmesini amaçlar. Bu duyguların varlığı çocuk tarafından '*çok*' olarak bildirildiği durumda en yüksek puan olan 3, olmadığının bildirilmesinde ise en düşük puan olan 1 verilir. Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeğinden alınabilecek en yüksek puan 60, en düşük puan ise 20'dir.

Çocuklar için Durumluk Kaygı Ölçeği'nin Cronbach Alfa katsayısı 0.82 ve test tekrar test güvenirlik katsayısı ise, kızlar için 0.53, erkekler için 0.65 ve tüm grup için 0.60 olarak saptanmıştır (78).

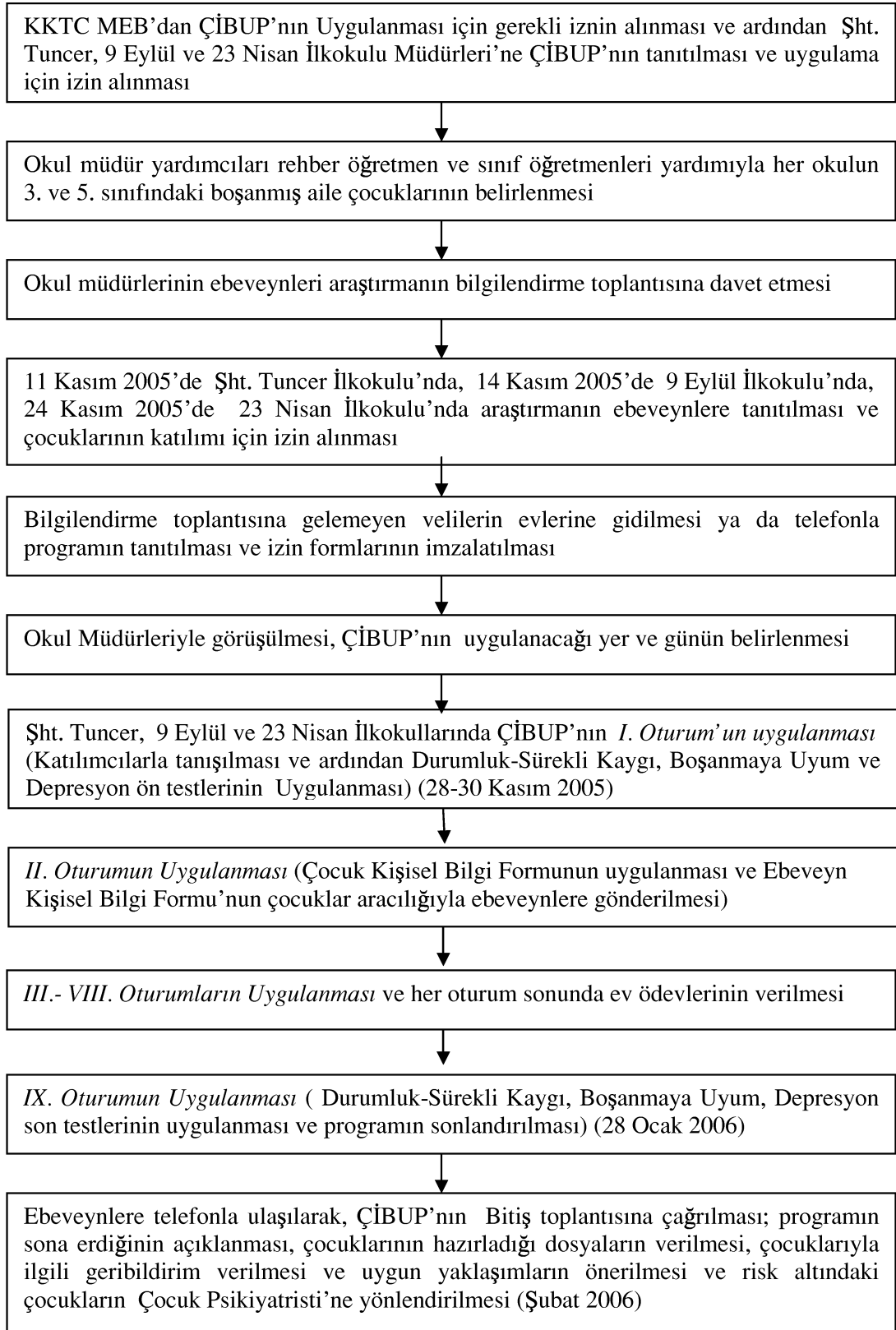
3.4.2.5 Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği

Kovacs tarafından 1985 yılında geliştirilen ve Türkçe'ye uyarlama ve geçerlik, güvenirlik çalışması Öy tarafından 1991'de yapılan "Çocuklar için Depresyon Ölçeği" kendini değerlendirme türünde: sözel, grup ya da bireysel uygulamalı bir kişilik ölçeğidir (Bkz. Ek-6). Ölçeğin hedef evreni 6-17 yaşındaki çocuk ve ergenlerdir. Ölçek rahatsız ruh hali, hayattan zevk alabilme kapasitesi, otonom fonksiyonlar, kendini değerlendirme ve kişilerarası davranışları içeren depresif belirtileri ölçmektedir. 27 maddeden oluşan ölçek çocuğa okunarak veya kendisi tarafından okunarak doldurulmaktadır. Her maddede çocuğun son iki haftasını değerlendirerek, aralarından seçim yapacağı üç cümle bulunmaktadır. Her cümle seti çocukluk depresyonu belirtilerine ilişkin ifadeler içermekte ve belirtinin şiddetine göre 0, 1 veya 2 puan almaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 54'tür. Alınan puan ne kadar yüksekse, depresyon o kadar ağır demektir. Kesim puanı 19 olarak önerilmektedir. Ölçeğin test tekrar test güvenirliği 0.80, Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.77 olarak bulunmuştur (74).

3.5. Araştırmanın Uygulanması

Araştırmaya katılacak olan öğrencilere, araştırmacı tarafından hazırlanan Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı (ÇİBUP) uygulanmıştır (Bkz. Ek-8). Bu program, boşanma sonrasında çocuklara, destekleyici çevre sağlanması, ebeveynlerinin boşanması ile ilgili duygularını tanıması, ifade etmesi ve kabullenmesine yardımcı olmak, ailelerindeki değişimle etkin bir şekilde başedebilmeleri için bazı becerileri öğretmek amacıyla planlanan toplam dokuz oturumdan oluşmaktadır. Program, araştırmacı tarafından ilgili kaynaklar (83,84) incelenerek hazırlanmış ve KKTC İlkokullarında ilk kez uygulanmıştır. Araştırmanın uygulama şeması Şekil 3.1'de yer almaktadır.

Araştırmacı doktora eğitimi sırasında Çocuk Ruh Sağlığı ve Psikiyatrisi, Grup Danışmanlığı ilke ve yöntemleriyle ilgili teorik ve uygulamalı dersler almıştır. Ayrıca ÇBUÖ'nin geçerlik ve güvenirlik çalışması sırasında boşanmış aileler ve çocukları ile çalışarak mesleki donanımını zenginleştirmiştir.

Şekil 3.1. Araştırmanın Uygulama Şeması

Araştırmanın uygulamasına başlamadan önce, KKTC İlköğretim Dairesi Müdürlüğü ve Talim Terbiye Dairesi Müdürlüğü'nden gerekli izinler alınmıştır (Bkz. Ek-10). Ayrıca araştırmanın yapıldığı ilkokulların müdürleri ile görüşülerek, araştırma ile ilgili gerekli bilgi verilmiş, programın okullarında uygulanabilmesi için izin alınmıştır. Okul müdür yardımcıları, rehber öğretmen ve sınıf öğretmenlerinin yardımıyla, 3. ve 5. sınıflarda eğitim gören, ebeveynleri resmi olarak boşanmış çocukların isim, adres ve telefonları belirlenmiştir. Okul müdürü tarafından belirlenen ebeveynlere araştırma ile ilgili bilgilendirme toplantısına katılmaları için davet yazısı gönderilmiştir. Ardından ebeveynlere ÇİBUP tanıtılmış ve programla ilgili soruları yanıtlanmıştır. Velilere izin formu dağıtılarak, izin verip vermediklerini belgellemeleri istenmiştir.

Araştırmacı ÇİBUP'nın tanıtım gününe gelemeyen ebeveynlere telefon yoluyla ulaşmış, ulaşamayanların evlerine giderek, araştırma ile ilgili açıklama yapmıştır. Her okulda tüm bu işlemler uygulandıktan sonra, gruplar oluşturulmuş ve 28 Kasım 2005 haftası tüm okullarda programa başlanmıştır. İlk oturumda katılımcılarla tanışılmış ve ardından Durumluk-Sürekli Kaygı, Boşanmaya Uyum ve Depresyon ölçekleri uygulanmıştır. II. Oturumda ise Çocuk Kişisel Bilgi Formu uygulanmış ve ebeveynlerinin cevaplaması için Ebeveyn Kişisel Bilgi Formu dağıtılmıştır. Diğer oturumlar ise programda belirtilen şekilde uygulanmıştır. Son oturumda, Durumluk-Sürekli Kaygı, Boşanmaya Uyum, Depresyon ölçekleri ve ÇİBUP Değerlendirme Formu uygulanmıştır. Araştırmacı grup oturumlarını kendisi yönetmiştir. Grup sürecinin kayıt edilmesi ve gözlenmesi amacıyla oturumlara Psikiyatri Hemşireliği alanında doktora derecesi olan bir gözlemci katılmıştır.

Program tamamlandığında katılan çocukların velilerine telefonla ulaşarak, programın tamamlandığı, bilgi vermek ve çocuklarının hazırladığı etkinlik dosyalarını iletebilmek için düzenlenen "bitiş toplantısı" tarihi ve yeri bildirilmiştir. Toplantıya gelen velilere çocukları ile ilgili gözlemler iletilmiş ve etkinlik dosyaları verilmiştir. Ayrıca çocukların ölçeklerden aldıkları puanlar üzerinden çocuğun programdan yararlanma durumu konuşulmuş ve grup içinde problemli davranışları gözlenen (aşırı hareketli, saldırgan, hiç konuşmayan vb.) ve aynı zamanda test puanları sınır noktalarında çıkan çocukların risk altında olduğu bildirilerek, Çocuk Psikiyatristlerine başvuruları konusunda yönlendirilmiştir.

3.6.Verilerin Değerlendirilmesi

Araştırmanın bağımsız değişkenlerini; araştırmaya katılan çocuğun yaşı, cinsiyeti, kardeş ve üvey kardeş sayısı, sosyal etkinliği, annenin eğitimi, yaşı, mesleği, gelir durumu, ebeveynlerinin boşanmasının üzerinden geçen süre, çocuğun boşanma sırasındaki yaşı, ebeveynin yeniden evlenme durumu gibi çocuğun boşanmaya uyumunu, kaygı ve depresyon düzeyini etkileyebilecek değişkenler oluşturmuştur.

Araştırmanın bağımlı değişkenlerini ise; Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği, Çocuklar için Depresyon ve Çocuklar için Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği'nden alınan puan ortalamaları oluşturmuştur.

Araştırmanın verileri SPSS 11.0 Programı veri tabanına yüklenerek değerlendirilmiştir. Araştırmada çocukları ve annelerini tanıttıcı özellikler, çocukların boşanmaya ilişkin özellikleri, annelerin boşanma sonrasında çocukları ile ilgili görüşleri, 'yüzdelik' olarak verilmiştir.

Araştırmanın uygulandığı Çocukların, Boşanmaya Uyum, Depresyon ve Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçekleri'nden aldıkları ön test - son test puan ortalamalarının karşılaştırılmasında 'Bağımlı Gruplarda t Testi' kullanılmıştır (26,95).

ÇİBUP'na katılan çocukların, Çocukların Boşanmaya Uyum, Depresyon ve Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçekleri'nden aldıkları ön test puan ortalamaları ile son test puan ortalamaları arasındaki ilişkinin belirlenmesinde 'Pearson Korelasyon Analizi' kullanılmıştır.

Çocukların Boşanmaya Uyum Ölçeği, Depresyon Ölçeği Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçekleri'nden aldıkları ön test puan ortalamalarının cinsiyete, üvey kardeş durumu, anne eğitimine göre karşılaştırılmasında 'Mann Whitney U Testi'nden yararlanılmıştır (75).

Çocukların Boşanmaya Uyum Ölçeği, Depresyon Ölçeği Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçekleri'nden aldıkları ön test puan ortalamalarının yaş, kardeş sayısı, ebeveynin evlilik durumu ve boşanmasının üzerinden geçen süre, annenin yaşı ve gelir düzeyi değişkenlerine göre karşılaştırılması 'Kruskal Wallis Varyans Analizi' ile yapılmıştır (75).

Çocukların Boşanmaya Uyum, Sürekli-Durumluk Kaygı ve Depresyon Ölçeklerinden aldıkları Ön Test ve Son Test Puan Ortalamalarının Bağımsız değişkenlere göre karşılaştırılmasında Wilcoxon Eşleştirilmiş İki Örnek Testi kullanılmıştır (75,95).

BULGULAR

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgular yer almaktadır. Tablo 4.1’de araştırmaya katılan çocukların tanıtıcı özelliklerinin dağılımı görülmektedir.

Tablo.4.1. Çocukların Tanıtıcı Özellikleri

Tanıtıcı Özellikler	Sayı	Yüzde
<i>Yaş</i>		
Dokuz	11	35.5
On	7	22.6
Onbir	9	29.0
Oniki	4	12.9
<i>Cinsiyet</i>		
Kız	21	67.7
Erkek	10	32.3
<i>Kardeş Durumu</i>		
Kardeşi olmayan	10	32.3
Kardeşi olan	21	67.7
<i>Velayeti Alan Ebeveyn</i>		
Anne	30	96.7
Baba	1	3.3
<i>Ebeveynin Evlilik Durumu</i>		
Evlenmeyen	13	41.9
Babası Evlenen	8	25.8
Annesi Evlenen	5	16.1
Herikisi Evlenen	5	16.1
<i>Üvey Kardeş Durumu</i>		
Olan	10	32.3
Olmayan	21	67.7
<i>Sosyal Etkinliğe Katılma Durumu</i>		
Katılan	18	58.1
Katılmayan	13	41.9
Toplam	31	100.0

Tablo 4.1. incelendiğinde araştırmaya katılan çocukların % 35.5’inin dokuz yaşında olduğu, büyük çoğunluğunun kız çocuğu olup (%67.7), kardeşinin olduğu (%67.7) (kardeşi olanların % 35.5’nin tek kardeşi olduğu), tamamına yakınının (%96.7) velayetinin annesinde bulunduğu, yarıya yakınının (%41.9) ebeveynlerinin

yeniden evlenmediği, evlenenlerin ise % 67.7'sinin üvey kardeşi olmadığı ve yarıdan fazlasının (%58.1) sosyal etkinliğe katıldığı görölmektedir.

Tablo 4. 2. Çocukların Boşanmayla İlgili Özellikleri

Boşanmayla İlgili Özellikleri	Sayı	Yüzde
<i>Çocuğun Boşanma Sırasındaki Yaşı</i>		
1-3 yaş	13	41.9
4-6 yaş	7	22.6
7-10 yaş	11	35.5
<i>Boşanmadan Sonra Geçen Süre</i>		
1-3 yıl önce	9	29.0
4-6 yıl önce	14	45.2
7 yıl ve üzeri	8	25.8
<i>Boşanma Kararını Öğrendiği Kişi</i>		
Anne ve babasından	14	45.2
Aile yakınından	2	6.4
Kendisi tahmin eden	9	29.0
Küçük olduğu için anlayamayan	6	19.4
<i>Birlikte Yaşamadığı Ebeveyniyle Görüşme Sıklığı</i>		
Haftada bir	7	22.6
3-4 ayda bir	3	9.6
6 ayda bir	3	9.6
Yılda bir	6	19.5
Her istediğinde	4	12.9
Boşanmadan sonra hiç	8	25.8
<i>Boşanmayı Tanımlama Biçimi</i>		
Anne ve babanın birbirini sevmemesi	10	32.2
Anne ve babanın ayrılması	17	54.8
Babanın başka biri ile birlikte olması	2	6.5
Kötü bir durum	2	6.5
<i>Boşanmayla İlgili Duyguları</i>		
Utanc hissedenden	3	9.6
Üzüntü hissedenden	14	45.2
Dışlanma hissedenden	4	12.9
Kızgınlık hissedenden	4	12.9
Duygusunu tanımlayamayan	6	19.4
Toplam	31	100.0

Tablo 4.2’ de Çocukların Boşanmaya İlişkin Özellikleri yer almaktadır. Tablo incelendiğinde çocukların yarıya yakının (%41.9) anne ve babaları boşandığında 1-3 yaşları arasında olduğu, ve ebeveynlerinin 4-6 yıl önce boşandığı

(%45.2), %45.2'sinin boşanma haberini anne ve babasından öğrendiği, %25.8'nin boşanmadan sonra diğer ebeveynini hiç görmeği, yarıdan fazlasının (%54.8) boşanmayı “anne ve babanın ayrılması” olarak tanımladığı, yarıya yakınının ise (%45.2) boşanmayla ilgili üzüntü hissettiği görülmektedir.

Tablo. 4.3. Çocukların Annelerini Tanıtıcı Özellikler

Tanıtıcı Özellikler	Sayı	Yüzde(%)
<i>Anne Yaşı</i>		
25-30	13	41.9
31-35	8	25.8
36-40	10	32.3
<i>Annenin Eğitimi</i>		
İlkokul	5	16.1
Ortaokul	8	25.8
Lise	15	48.4
Üniversite	3	9.7
<i>Annenin Mesleği</i>		
İşçi	10	32.3
Memur	10	32.3
Ev hanımı	5	16.1
Serbest Meslek (kuaför, sekreter vb.)	6	19.4
<i>Aylık Geliri</i>		
500-900 YTL	16	51.6
1000-1500 YTL	10	32.3
1600 YTL ve üzeri	5	16.1
Toplam	31	100.0

Araştırmaya katılan çocukların annelerine ilişkin tanıtıcı özelliklerin yer aldığı Tablo 4. 3. incelendiğinde annelerin yarıya yakınının (%41.9) 25-30 yaş arasında ve %48.4'ünün lise mezunu olduğu, çoğunluğunun işçi veya memur olarak çalıştığı (64.6), %51.6'sının 500-1000 YTL arasında aylık gelirleri olduğu ve çoğunluğun (%64.5) nafaka almadığı görülmektedir.

Tablo 4. 4. Annelerin Boşanma Sonrası Çocukları ile İlgili Görüşleri

Özellikler	Sayı	Yüzde
<i>Boşanma sonrasında çocuğunun değişme durumu</i>		
Değişim olmadı	13	41.9
Değişim oldu	18	58.1
<i>Değişimler (n= 18)</i>		
Üzüntü	4	22.2
Sinirlilik	6	33.3
Yalan söyleme	2	11.1
İçe kapanma	1	5.6
Babasına yönelik öfke	2	11.1
Okul başarısızlığı	2	11.1
Huzurlu ve mutlu	1	5.6
<i>Değişimlerin devam etme durumu</i>		
Devam ediyor	13	41.9
Devam etmiyor	18	58.1
<i>Değişimlerle başetme durumu</i>		
Yakınından yardım alan	9	29.0
Babası ile sık görüşmesini sağlayan	8	25.8
Uzman yardımı alan	1	3.2
Çocuğuna daha yakın ilgi gösteren	7	22.6
Çocuğuyla konuşmaya çalışan	4	12.9
Kendisini iyi hissetmediği için çocuğuyla ilgilenemeyen	2	6.5
<i>Çocuğun boşanmayla ilgili soru sorma durumu</i>		
Soru soran	16	51.6
Soru sormayan	15	48.4
Toplam	31	100.0

Annelerin boşanma sonrasında çocukları ile ilgili görüşlerini yansıtan Tablo 4.4. incelendiğinde annelerin yarısından fazlasının (%51.8) boşanma sonrasında çocuklarında değişim olduğunu ifade ettiği, bu değişimlerin %33.3'ünün sinirlilik, %22.2'sinin üzüntü olduğunu belirttikleri, ancak çocukların yarısından fazlasında (%58.1) bu değişimlerin halen devam etmediği görülmektedir. Annelerin %29'nun çocuklarındaki bu değişimlerle başa çıkmak için bir yakınından yardım aldığı ve %22.6'sının çocuğuna daha yakın ilgi gösterdiği görülmektedir. Ayrıca, çocukların yarısından fazlasının (% 51.6) boşanma ile ilgili çeşitli sorular sorduğu ve bu soruların da yarısının “Neden boşandınız?” olduğu görülmektedir.

Tablo 4. 5. Çocukların Boşanmaya Uyum, Depresyon ve Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçekleri'nden Aldıkları Ön Test - Son Test Puan Ortalamaları ve Bazı Değerler (n=31)

Ölçekler	En Küçük Değer	En Büyük Değer	Ortalama	Ortanca	İstatistik
<i>Boşanmaya Uyum Ölçeği</i>					
Ön test Puanı	35.0	91.0	61.06 ± 12.86	56	t=3.74
Son Test Puanı	48.0	93.0	69.38 ± 12.84	45	p=0.001
<i>Sürekli Kaygı Ölçeği</i>					
Ön test Puanı	22.0	53.0	38.70 ± 8.41	31	t=2.37
Son Test Puanı	20.0	53.0	35.77 ± 6.46	33	p=0.024
<i>Durumluk Kaygı Ölçeği</i>					
Ön test Puanı	25.0	58.0	34.87 ± 9.22	33	t=0.403
Son Test Puanı	20.0	56.0	34.16 ± 9.16	36	p=0.690
<i>Depresyon Ölçeği</i>					
Ön test Puanı	2.0	30.0	15.87 ± 8.02	28	t=1.23
Son Test Puanı	3.0	34.0	14.41 ± 8.86	31	p=0.209

Tablo 4. 5'de Çocukların Boşanmaya Uyum, Depresyon ve Durumluk-Sürekli Kaygı Ölçeklerinden aldıkları ön test ve son test puan ortalamaları ve bazı değerler sunulmaktadır.

Tablo'da görüldüğü gibi Çocukların Boşanmaya Uyum Ölçeğinin ön test puan ortalaması 61.06 ± 12.86 iken, Boşanmaya Uyum Programı'ndan sonra aynı Ölçeğin son testinden aldıkları puanın ortalaması 69.38 ± 12.84 e yükselmiştir. Çocukların Boşanmaya Uyum Ölçeği ön test ve son test puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak oldukça önemli bulunmuştur ($p \leq 0.001$).

Çocukların Sürekli Kaygı Ölçeği ön test puan ortalaması 38.70 ± 8.41 iken, Boşanmaya Uyum Programı'ndan sonra aynı ölçeğin son test puanın ortalaması 35.77 ± 6.46 'e düşmüştür. Çocukların Sürekli Kaygı Ölçeği ön test ve son test puan ortalamaları arasındaki fark istatistiksel olarak önemli bulunmuştur ($p \leq 0.024$).

Çocukların Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği ön test puanın ortalaması 34.87 ± 9.22 iken, son test puan ortalaması 34.16 ± 9.16 olmuştur. Çocuklar için Durumluk

Kaygı Ölçeği ön test ve son test puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak önemli fark bulunmamıştır ($p \leq 0.690$).

Depresyon Ölçeğinin ön test aldıkları puanın ortalaması 15.87 ± 8.02 iken, aynı ölçeğin son test puanın ortalaması 14.41 ± 8.86 'dır. Çocuklar için Depresyon Ölçeği ön test ve son test puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak önemli fark bulunmamakla birlikte ($p \leq 0.209$) belirgin bir azalma olduğu görülmüştür.

Yukarıdaki bulgular ışığında, araştırmanın “‘Boşanmaya Uyum Programına’ katılan çocukların, ‘Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği’ puan ortalamalarında program öncesine göre anlamlı düzeyde artma vardır ve ‘Boşanmaya Uyum Programına’ katılan çocukların, “Çocuklar İçin Sürekli Kaygı Envanteri” puan ortalamalarında program öncesine göre anlamlı düzeyde azalma vardır” hipotezleri **kabul edilirken,**

‘Boşanmaya Uyum Programına’ katılan çocukların, “Çocuklar İçin Durumluk Kaygı Envanteri” puan ortalamalarında program öncesine göre anlamlı düzeyde azalma vardır ve ‘Boşanmaya Uyum Programına’ katılan çocukların, “Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği” puan ortalamalarında program öncesine göre anlamlı düzeyde azalma vardır” hipotezleri **reddedilmiştir.**

Tablo 4.6. ÇİBUP'na Katılan Çocukların Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum, Sürekli - Durumluk Kaygı ve Depresyon Ölçekleri Ön test Puan Ortalamaları ile Son test Puan Ortalamaları Arasındaki İlişkiler

	ÇBUÖ Son test Puan Ortalaması		Sürekli Kaygı Ölçeği Son test Puan Ortalaması		Durumluk Kaygı Ölçeği Son test Puan Ortalaması		Depresyon Ölçeği Son test Puan Ortalaması	
	r	p	r	p	r	p	r	p
<i>ÇBUÖ Ön test Puan Ortalaması</i>	0.538	0.002	-0.546	0.002	-0.494	0.005	-0.701	0.000
<i>Sürekli Kaygı Ölçeği Ön test Puan Ortalaması</i>	-0.485	0.006	0.601	0.000	0.154	0.409	0.523	0.003
<i>Durumluk Kaygı Ölçeği Ön test Puan Ort.</i>	-0.299	0.103	0.387	0.032	0.432	0.015	0.547	0.001
<i>Depresyon Ölçeği Ön test Puan Ortalaması</i>	-0.410	0.022	0.451	0.011	0.237	0.200	0.727	0.000

Tablo 4.6.' da ÇİBUP'na katılan çocukların Çocuklar için Boşanmaya Uyum, Sürekli ve Durumluk Kaygı, Depresyon Ölçekleri Ön test puan ortalamaları ile aynı ölçeklerin son test puan ortalamaları arasındaki ilişki yer almaktadır.

Tablo incelendiğinde *ÇBUÖ ön test puan ortalaması* ile ÇBUÖ son test puan ortalaması arasında pozitif yönde istatistiksel olarak oldukça önemli bir ilişki ($p \leq 0.002$), Sürekli Kaygı Ölçeği son test puan ortalaması arasında negatif yönde istatistiksel olarak oldukça önemli ilişki ($p \leq 0.002$), Durumluk Kaygı Ölçeği son test puan ortalaması ile negatif yönde istatistiksel olarak oldukça önemli ilişki ($p \leq 0.005$), Depresyon Ölçeği son test puan ortalaması ile de negatif yönde istatistiksel olarak oldukça önemli ($p \leq 0.000$) ilişki görülmektedir.

Sürekli Kaygı Ölçeği ön test puan ortalaması ile ÇBUÖ son test puan ortalaması arasında negatif yönde istatistiksel olarak oldukça önemli ilişki ($p \leq 0.006$), Sürekli Kaygı Ölçeği son test puan ortalaması ile pozitif yönde istatistiksel olarak oldukça önemli ilişki ($p \leq 0.000$), Depresyon Ölçeği ile pozitif yönde istatistiksel olarak oldukça önemli ilişki ($p \leq 0.003$) görülürken, Durumluk Kaygı Ölçeği son test puan ortalaması arasında istatistiksel olarak önemli ($p \geq 0.409$) bir ilişki görülmemiştir.

Durumluk Kaygı Ölçeği ön test puan ortalaması ile ÇBUÖ son test puan ortalaması arasında istatistiksel olarak önemli ($p \geq 0.103$) bir ilişki görülmez iken, aynı ölçeğin Sürekli Kaygı Ölçeği son test puan ortalaması arasında pozitif yönde

istatistiksel olarak önemli ($p \leq 0.032$) ilişki vardır. Yine aynı ölçeğin ön test ve son test puan ortalaması arasında pozitif yönde istatistiksel olarak önemli ($p \leq 0.015$) ilişki, Depresyon Ölçeği son test puan ortalaması ile de pozitif yönde istatistiksel olarak oldukça önemli ($p \leq 0.001$) ilişki görülmektedir.

Depresyon Ölçeği ön test puan ortalaması ile ÇBUÖ son test puan ortalaması arasında istatistiksel negatif yönde istatistiksel olarak önemli ilişki ($p \leq 0.022$), *Sürekli Kaygı Ölçeği son test puan ortalaması* arasında pozitif yönde istatistiksel olarak önemli ($p \leq 0.011$) ilişki, Depresyon Ölçeği son test puan ortalaması ile de pozitif yönde istatistiksel olarak oldukça önemli ($p = 0.000$) ilişki görülmektedir. *Durumluk Kaygı ölçeği son test puan ortalaması* ile istatistiksel olarak önemli ilişki ($p \geq 0.200$) görülmemektedir.

Tablo 4.7. ÇİBUP'na Katılan Çocukların Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum, Sürekli - Durumluk Kaygı ve Depresyon Ölçeklerinden Aldıkları Ön test Puan Ortalamalarının Bazı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler	n	Boşanmaya Uyum Ölçeği Ön Test Puan Ortalaması		Sürekli Kaygı Ölçeği Ön Test Puan Ortalaması		Durumluk Kaygı Ölçeği Ön Test Puan Ortalaması		Depresyon Ölçeği Ön Test Puan Ortalaması	
		$\bar{X} \pm SS$	İstatistik	$\bar{X} \pm SS$	İstatistik	$\bar{X} \pm SS$	İstatistik	$\bar{X} \pm SS$	İstatistik
Cinsiyet									
Kız	21	62.71 ± 12.74	U=0.910	39.52 ± 9.58	U=0.719	34.42 ± 9.67	U=0.784	15.80 ± 7.71	U=0.042
Erkek	10	57.60 ± 13.06	p=0.363	37.00 ± 5.20	p=0.472	35.00 ± 8.52	p=0.433	16.0 ± 9.07	p=0.966
Yaş									
Dokuz	11	63.90 ± 16.94	KW=0.689 p= 0.709	37.45 ± 9.10	KW=1.262 p= 0.532	35.81 ± 10.49	KW=0.642 p=0.726	16.45 ± 9.09	KW= 1.331 p=0.514
On	7	58.57 ± 7.54		36.71 ± 8.53		36.85 ± 11.14		12.85 ± 9.45	
On bir / On iki	13	60.00 ± 11.55		40.84 ± 7.92		33.00 ± 7.21		17.00 ± 6.36	
Kardeş Durumu									
Kardeşi yok	10	64.40 ± 15.10	KW=0.478 p=0.788	39.20 ± 11.00	KW=0.212 p=0.900	36.90 ± 12.09	KW=0.098 p=0.952	14.40 ± 9.82	KW=0.934 p=0.627
Bir kardeş	11	60.09 ± 10.38		38.45 ± 8.10		34.27 ± 8.95		15.54 ± 7.29	
İki ve üzeri	10	58.80 ± 13.57		38.50 ± 6.45		33.50 ± 6.41		17.70 ± 7.27	
Ebeveynin Evlilik Durumu									
Evlenmeyen	13	55.30 ± 11.00	KW=7.874 p= 0.049	41.61 ± 8.16	KW=3.342 p=0.342	38.84± 11.76	KW=3.578 p=0.311	20.30 ± 8.44	KW=8.722 p= 0.033
Babası Evlenen	8	60.62 ± 10.99		38.37 ± 6.30		31.75 ± 5.77		15.62 ± 5.97	
Annesi Evlenen	5	75.80 ± 13.91		34.00 ± 12.38		30.60 ± 6.80		8.80 ± 6.76	
Herikisi Evlenen	5	62.00 ± 9.56		36.40 ± 6.80		33.80 ± 4.81		11.80 ± 3.70	
Üvey Kardeş Durumu									
Olan	10	62.70 ± 13.87	U=0.190 p=0.849	37.10 ± 9.45	U=0.719 p=0.472	33.50 ± 5.10	U=0.169 p=0.865	12.90 ± 6.33	U=1.333 p=0.182
Olmayan	21	60.28 ± 12.62		39.47 ± 8.00		35.52± 10.70		17.28 ± 8.49	

Tablo 4.7. (Devam) ÇİBUP'na Katılan Çocukların Çocukların Boşanmaya Uyum, Sürekli - Durumluk Kaygı ve Depresyon Ölçeklerinden Aldıkları Ön test Puan Ortalamalarının Bazı Değişkenlerine Göre Dağılımı

Değişkenler	n	Boşanmaya Uyum Ölçeği Ön Test Puan Ortalaması		Sürekli Kaygı Ölçeği Test Puan Ortalaması		Durumluk Kaygı Ölçeği Ön Test Puan Ortalaması		Depresyon Ölçeği Ön Test Puan Ortalaması	
		$\bar{X} \pm SS$	İstatistik	$\bar{X} \pm SS$	İstatistik	$\bar{X} \pm SS$	İstatistik	$\bar{X} \pm SS$	İstatistik
Anne Yaşı									
25-30	13	63.69 ± 14.81	KW=0.559 p= 0.756	38.00 ± 9.28	KW=4.619 p= 0.099	34.00 ± 8.91	KW=0.908 p= 0.635	13.00 ± 9.15	KW=4.153 p= 0.125
31-35	8	58.37 ± 10.45		34.75 ± 8.13		34.25 ± 10.23		15.62 ± 7.59	
36-40	10	59.80 ± 12.46		42.80 ± 6.03		36.50 ± 9.58		19.80 ± 5.39	
Anne Eğitimi									
İlk ve Ortaokul	13	59.15 ± 13.69	U=0.882 p=0.378	37.46 ± 9.27	U=0.621 p=0.534	33.76 ± 6.61	U=0.020 p=0.984	14.69 ± 8.81	U=0.581 p=0.561
Lise ve Üzeri	18	62.44 ± 12.43		39.61 ± 7.88		35.66 ± 10.85		16.72 ± 7.55	
Anne Geliri									
500-900 YTL	16	61.85 ± 14.37	KW=0.684 p= 0.710	37.05 ± 8.76	KW=2.586 p= 0.275	33.55 ± 7.93	KW=1.233 p= 0.540	14.10 ± 8.42	KW=2.723 p= 0.256
1000-1500 YTL	10	57.66 ± 11.51		40.33 ± 7.78		40.33 ± 7.78		19.83 ± 8.15	
1600 YTL- üstü	5	62.00± 8.45		43.40 ± 6.73		33.00 ± 5.83		18.20 ± 4.14	
Boşanmadan Sonra Geçen Süre									
1-3 yıl önce	9	54.11 ± 8.89	KW=4.535 p= 0.104	43.11 ± 8.56	KW=3.771 p=0.152	38.33 ± 9.39	KW=2.526 p=0.283	18.00 ± 7.64	KW= 2.469 p=0.291
4-6 yıl önce	14	62.78 ± 14.46		36.64 ± 7.23		33.42 ± 7.69		13.35 ± 8.53	
7 yıl ve üstü	8	65.87 ± 11.64		37.37 ± 9.31		33.50 ± 11.50		17.87 ± 7.14	
Boşanma Sırasında Çocuğun Yaşı									
0-3 yaş	13	61.76 ± 11.84	KW=1.186 p=0.553	38.38 ± 6.88±	KW=1.882 p=0.390	33.76 ± 9.03	KW=0.240 p=0.887	15.53 ± 8.66	KW=2.024 p=0.363
4-6 yaş	7	65.42 ± 17.44		35.00 ± 11.19		35.85 ± 10.52		12.71 ± 7.82	
7-10 yaş	11	57.45 ± 10.81		41.45 ± 7.89		35.54 ± 9.38		18.27 ± 7.28	

Tablo 4.7.'de ÇİBUP'na katılan çocukların 'Çocuklar için Boşanmaya Uyum, Sürekli –Durumluk Kaygı ve Depresyon Ölçeği' ön test puan ortalamalarının cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, ebeveynin evlilik durumu, üvey kardeş durumu, anne yaşı, eğitimi ve geliri, boşanmadan sonra geçen süre ve boşanma sırasında çocuğun yaşı değişkenlerine göre dağılımı yer almaktadır.

ÇİBUP'na katılan çocukların 'Çocuklar için Boşanmaya Uyum, Sürekli –Durumluk Kaygı ve Depresyon Ölçeği' ön test puan ortalamalarının cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, üvey kardeş durumu, anne yaşı, eğitimi ve geliri, boşanmadan sonra geçen süre, boşanmadan sonra çocuğun yaşı değişkenlerine göre karşılaştırıldığında istatistiksel olarak önemli bir fark saptanmamıştır.

ÇİBUP' na katılan çocukların ebeveynlerinin evlilik durumuna göre 'Çocuklar için Boşanmaya Uyum ve Depresyon Ölçekleri' ön test puan ortalamalarının istatistiksel olarak önemli bir fark ($p \leq 0.049$, $p \leq 0.033$) olduğu saptanmıştır. Yapılan ileri analiz sonucunda annesi evlenen çocuklarla ebeveynlerinin ikisi de evlenmeyen çocukların boşanmaya uyum ve depresyon ölçeği puan ortalamaları arasında ($U=2.418$, $p \leq 0.016$; $U=2.172$, $p \leq 0.030$) önemli farklılık bulunmuştur.

Tablo 4.8. ÇİBUP'na Katılan Çocukların Boşanmaya Uyum ve Depresyon Ölçekleri'nden Aldıkları Ön Test ve Son Test Puan Ortalamalarının Bazı Değişkenlere Göre Dağılımı (n=31).

Değişkenler	n	Boşanmaya Uyum Ölçeği			Depresyon Ölçeği		
		Ön test puan ortalaması	Son test puan ortalaması	İstatistik	Ön test puan ortalaması	Son test puan ortalaması	İstatistik
Cinsiyet							
Kız	21	62.71 ±12.74	71.47 ± 13.23	Z=3.43, p=0.001	15.80 ± 7.71	14.23 ± 9.22	Z=1.10, p=0.270
Erkek	10	57.60 ± 13.06	65.00 ± 11.36	Z=1.37, p=0.169	16.00 ± 9.07	14.80 ± 8.49	Z=0.29, p=0.102
Yaş							
Dokuz	11	63.90 ± 16.94	65.45 ± 14.41	Z=0.53, p=0.59	16.45 ± 9.09	13.18 ± 8.85	Z=1.63, p=0.766
On	7	58.57 ± 7.54	71.14 ± 9.15	Z= 1.94, p=0.051	12.85 ± 9.45	13.71 ± 9.15	Z= 0.10, p=0.916
Onbir/oniki	13	60.00 ± 11.55	71.76 ± 13.24	Z=3.06, p=0.002	17.00 ± 6.36	15.84 ± 9.34	Z=0.56, p=0.574
Kardeş Sayısı							
Yok	10	64.40 ± 15.10	72.30 ± 16.37	Z=2.14, p=0.032	14.40 ± 9.82	12.30 ± 7.77	Z=0.97, p=0.332
Bir	11	60.09 ± 10.38	67.72 ± 12.59	Z=1.68, p=0.092	15.54 ± 7.29	14.27 ± 10.68	Z=0.56, p=0.567
İki ve üzeri	10	58.80 ± 13.57	68.30 ± 9.58	Z=1.73, p=0.083	17.70 ± 7.27	16.70 ± 7.97	Z=0.41, p=0.678
Ebeveynin Evlilik Durumu							
Evlenmeyen	13	55.30 ±11.00	66.84 ± 10.28	Z=2.71, p=0.007	20.30 ± 8.44	17.30 ± 9.23	Z=1.13, p=0.183
Babası evlenen	8	60.62 ± 10.99	64.00 ± 13.81	Z=0.84, p=0.400	15.62 ± 5.97	16.00 ± 7.76	Z=0.31, p=0.753
Annesi evlenen	5	75.80 ±13.91	77.20 ± 16.78	Z= 0.67, p=0.500	8.80 ± 6.76	9.20 ± 9.12	Z=0.27, p=0.786
Herikisi evlenen	5	62.00 ± 9.56	76.80 ± 8.98	Z=2.02, p=0.043	11.80 ± 3.70	9.60 ± 7.02	Z=1.75, p=0.416
Üvey Kardeş Durumu							
Olan	10	62.70 ± 13.87	66.90 ± 15.40	Z=1.02, p=0.307	12.90 ± 6.33	13.10 ± 8.18	Z=0.07, p=0.944
Olmayan	21	60.28 ± 12.62	70.57 ± 11.66	Z=3.15, p=0.002	17.28 ± 8.49	15.04 ± 9.29	Z=1.61, p=0.105

Tablo 4.8. (Devam) ÇİBUP'na Katılan Çocukların Boşanmaya Uyum ve Depresyon Ölçeklerinden Aldıkları Ön Test ve Son Test Puan Ortalamalarının Bazı Değişkenlere Göre Dağılımı (n=31).

Değişkenler	n	Boşanmaya Uyum Ölçeği			Depresyon Ölçeği		
		Ön test puan ortalaması	Son test puan ortalaması	İstatistik	Ön test puan ortalaması	Son test puan ort.	İstatistik
Annenin Eğitim Durumu							
İlk ve ortaokul	13	59.15 ± 13.69	68.38 ± 13.06	Z=2.27, p=0.023	14.69 ± 8.81	15.00 ± 8.17	Z=0.11, p=0.906
Lise ve üstü	18	62.44 ± 12.43	70.11 ± 13.01	Z=2.32, p=0.020	16.72 ± 7.55	14.00 ± 9.53	Z=1.75, p=0.079
Annenin Yaşı							
25-30		63.69 ± 14.81	66.07 ± 13.42	Z=0.73, p=0.462	13.00 ± 9.15	11.46 ± 6.72	Z=0.98, p=0.326
31-35	8	58.37 ± 10.45	71.37 ± 13.03	Z=2.37, p=0.018	15.62 ± 7.59	16.87 ± 10.97	Z=0.59, p=0.553
36-40	10	59.80 ± 12.46	72.10 ± 12.25	Z=2.34, p=0.019	19.80 ± 5.39	16.30 ± 9.26	Z=1.78, p=0.074
Annenin Gelir Durumu							
500-900	16	61.85 ± 14.37	69.40 ± 13.97	Z=2.27, p=0.023	14.10 ± 8.42	13.75 ± 8.93	Z=0.37, p=0.711
1000-1500	10	57.66 ± 11.51	71.33 ± 5.00	Z=2.20, p=0.028	19.83 ± 8.15	14.16 ± 9.53	Z=1.72, p=0.075
1600 YTL ve üstü	5	62.00 ± 8.45	67.00 ± 16.30	Z=0.92, p=0.357	18.20 ± 4.14	17.40 ± 9.07	Z=0.13, p=0.892
Boşanmadan Sonra Geçen Süre							
1-3 yıl önce	9	54.11 ± 8.89	66.66 ± 11.35	Z=2.67, p=0.007	18.00 ± 7.64	16.77 ± 6.83	Z=0.65, p=0.514
4-6 yıl önce	14	62.78 ± 14.46	67.85 ± 14.90	Z=1.03, p=0.300	13.35 ± 8.53	11.85 ± 9.63	Z=0.98, p=0.327
7 yıl ve üstü	8	65.87 ± 11.64	75.12 ± 9.77	Z=2.36, p=0.018	17.87 ± 7.14	16.25 ± 9.31	Z=0.84, p=0.396
Boşanma Sırasında Çocuğun Yaşı							
0-3 yaş	13	61.76 ± 11.84	67.00 ± 10.29	Z=1.17, p=0.239	15.53 ± 8.66	15.38 ± 8.78	Z=0.04, p=0.964
4-6 yaş	7	65.42 ± 17.44	75.85 ± 13.33	Z=2.37, p=0.018	12.71 ± 7.82	11.71 ± 9.01	Z=0.33, p=0.735
7-10 yaş	11	57.45 ± 10.81	68.00 ± 14.92	Z=2.40, p=0.016	18.27 ± 7.28	15.00 ± 9.34	Z=1.51, p=0.130

Tablo 4.8’de Çocukların Boşanmaya Uyum ve Depresyon Ölçeği ön test ve son test puan ortalamalarının bazı değişkenlere göre dağılımı yer almaktadır. Boşanmaya Uyum Programına katılan çocukların cinsiyetlerine göre Boşanmaya Uyum Ölçeği ön test ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında kız çocuklarının ön test ve son test puan ortalamaları arasında oldukça önemli bir fark olduğu ($p \leq 0.001$) belirlenmiştir. Çocukların yaşlarına göre ön test ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında 10 yaş grubundaki çocukların ön test ve son test puan ortalamaları arasında önemli fark olduğu ($p \leq 0.05$), 11 yaş grubundaki çocukların ise, ön test ve son test puan ortalamaları arasında oldukça önemli fark olduğu ($p \leq 0.002$) bulunmuştur. ÇİBUP’na katılan çocukların kardeş sayılarına göre Boşanmaya Uyum Ölçeği ön test ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında kardeşi olmayan çocukların ön test ve son test puan ortalamaları arasında önemli fark olduğu bulunmuştur ($p \leq 0.032$). Ayrıca ebeveynlerinin yeniden evlenme durumuna göre Boşanmaya Uyum Ölçeği ön test ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında her iki ebeveyni de evlenen çocukların ön test ve son test puan ortalamaları arasında önemli bir fark olduğu ($p \leq 0.043$), ebeveynleri evlenmeyen çocukların ön test ve son test puan ortalamaları arasında ise oldukça önemli fark olduğu ($p \leq 0.007$) bulunmuştur. Üvey kardeş durumlarına göre ön test ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında üvey kardeşi olmayan çocukların ön test ve son test puan ortalamaları arasında önemli fark olduğu bulunmuştur ($p \leq 0.002$). Annelerinin eğitim durumuna göre Boşanmaya Uyum Ölçeği ön test ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında anneleri hem ilk-ortaokul mezunu olan hem de lise ve üzeri mezunu olan çocukların ön test ve son test puan ortalamaları arasında önemli fark olduğu bulunmuştur ($p \leq 0.023$; $p \leq 0.020$).

ÇİBUP’na katılan çocukların annelerinin yaşlarına göre Boşanmaya Uyum Ölçeği ön test ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında, 31-35 yaşında, 36-40 yaşları arasında olanların ön test ve son test puan ortalamaları arasında önemli fark olduğu bulunmuştur ($p \leq 0.018$; $p \leq 0.019$). Annelerinin gelir durumuna göre Boşanmaya Uyum Ölçeği ön test ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında, aylık geliri 500-900 YTL olanların ve 1000-1500 YTL olanların test ve son test puan ortalamaları arasında önemli fark olduğu bulunmuştur ($p \leq 0.023$, $p \leq 0.028$). Anne ve babasının boşanmasının üzerinden geçen yıla göre Boşanmaya Uyum Ölçeği ön test

ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında anne ve babası 1-3 yıl önce boşanan çocukların ön test ve son test puan ortalamaları arasında oldukça önemli fark olduğu ($p \leq 0.007$) ve anne ve babası 7 yıl ve daha uzun süre önce boşanan çocukların ön test ve son test puan ortalamaları arasında önemli fark ($p \leq 0.018$) olduğu belirlenmiştir. Boşanmaya Uyum Programına katılan çocukların anne ve babalarının boşanması sırasındaki yaşlarına göre Boşanmaya Uyum Ölçeği ön test ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında 4-6 yaş grubunda olanlar ile, 7-10 yaş grubunda olanların test ve son test puan ortalamaları arasında oldukça önemli bir fark olduğu ($p \leq 0.018$; $p \leq 0.016$) bulunmuştur.

ÇİBUP'na katılan çocukların cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, ebeveynlerinin evlilik durumu, üvey kardeş durumu, annesinin eğitim durumu, yaşı, gelir durumu ve ebeveynlerinin boşanmasının üzerinden geçen süre ile çocuğun boşanma sırasındaki yaşı değişkenlerine göre Çocuklar için Depresyon Ölçeğinden aldıkları ön test ve son test puanları arasında önemli bir fark olmadığı bulunmuştur.

Tablo 4. 9. ÇİBUP'na Katılan Çocukların Sürekli ve Durumluk Kaygı Ölçeklerinden Aldıkları Ön Test ve Son Test Puan Ortalamalarının Bazı Değişkenlere Göre Dağılımı (n=31).

Değişkenler	n	Sürekli Kaygı Ölçeği			Durumluk Kaygı Ölçeği		
		Ön test puan ortalaması	Son test puan ortalaması	İstatistik	Ön test puan ortalaması	Son test puan ortalaması	İstatistik
Cinsiyet							
Kız	21	39.52 ± 9.58	35.38 ± 7.47	Z=2.35, p=0.019	34.42 ± 9.67	32.47 ± 9.10	Z= 0.68, p=0.493
Erkek	10	37.00 ± 5.20	36.60 ± 3.77	Z=0.40, p=0.766	35.80 ± 8.62	37.70 ± 8.66	Z=0.66, p=0.507
Yaş							
Dokuz	11	37.45 ± 9.10	35.54 ± 8.67	Z=0.89, p=0.373	35.81 ± 10.49	33.63 ± 10.17	Z= 1.07, p=0.284
On	7	36.71 ± 8.53	37.00 ± 4.72	Z=0.08, p=0.933	36.85 ± 11.14	37.00 ± 10.09	Z=0.50, p=0.612
Onbir/oniki	13	40.84 ± 7.92	35.30 ± 5.43	Z=2.47, p=0.013	33.00 ± 7.21	33.07 ± 8.14	Z=1.11, p= 0.906
Kardeş Sayısı							
Yok	10	39.20 ± 11.00	34.40 ± 7.97	Z=1.73, p=0.083	36.90 ± 12.09	33.80 ± 9.70	Z=0.40, p=0.683
Bir	11	38.45 ± 8.10	37.00 ± 7.11	Z=0.62, p=0.538	34.27 ± 8.95	32.27 ± 10.72	Z=1.27, p=0.202
İki ve üzeri	10	38.50 ± 6.45	35.80 ± 3.96	Z=1.58, p=0.113	38.50 ± 3.96	36.60 ± 6.83	Z=1.90, p=0.057
Ebeveynin Evlilik Durumu							
Evlenmeyen	13	41.61 ± 8.16	38.69 ± 6.22	Z=1.29, p=0.196	38.84 ± 11.76	36.53 ± 11.11	Z= 0.47, p=0.638
Babası evlenen	8	38.37 ± 6.30	37.12 ± 3.83	Z=0.63, p=0.523	31.75 ± 5.77	36.25 ± 5.92	Z=1.68, p=0.091
Annesi evlenen	5	34.00 ± 12.38	31.40 ± 8.59	Z=0.70, p=0.465	30.60 ± 6.80	26.20 ± 7.94	Z= 2.02, p=0.043
Herikisi evlenen	5	36.40 ± 6.80	30.40 ± 2.60	Z=1.75, p=0.008	33.80 ± 4.81	32.60 ± 5.02	Z=036, p=0.715
Üvey Kardeş Durumu							
Olan	10	37.10 ± 9.45	33.90 ± 5.98	Z=1.59, p=0.112	33.50 ± 5.10	32.40 ± 6.11	Z=0.53, p=0.592
Olmayan	21	39.47 ± 8.00	36.66 ± 6.63	Z=1.66, p=0.096	35.52 ± 10.70	35.00 ± 10.33	Z=0.05, p=0.955

Tablo 4.9. (Devam) Çocukların Sürekli ve Durumluk Kaygı Ölçeklerinden Aldıkları Ön Test ve Son Test Puan Ortalamalarının Bazı Değişkenlere Göre Dağılımı

Değişkenler	n	Süreklili Kaygı Ölçeği			Durumluk Kaygı Ölçeği		
		Ön test puan ortalaması	Son test puan ortalaması	İstatistik	Ön test puan ortalaması	Son test puan ortalaması	İstatistik
Anne Eğitimi							
İlk ve ortaokul	13	37.46 ± 9.27	35.38 ± 5.47	Z=0.91, p=0.362	33.76 ± 6.61	35.15 ± 8.33	Z=0.47, p=0.636
Lise ve üstü	18	39.61 ± 7.88	36.05 ± 7.24	Z=2.32, p=0.035	35.66 ± 10.85	33.44 ± 9.88	Z=0.83, p=0.406
Anne Yaşı							
25-30	13	38.00 ± 9.28	35.23 ± 7.01	Z=1.39, p=0.162	34.00 ± 8.91	32.92 ± 8.64	Z=0.49, p=0.624
31-35	8	34.75 ± 8.13	37.62 ± 7.92	Z=2.21, p=0.027	34.25 ± 10.23	34.37 ± 11.51	Z=0.00, p=1.000
36-40	10	42.80 ± 6.03	35.00 ± 4.57	Z=2.34, p=0.005	36.50 ± 9.58	35.60 ± 8.51	Z=0.61, p=0.540
Anne Geliri							
500-900	16	37.05 ± 8.76	35.40 ± 7.14	Z=0.68, p=0.493	33.55 ± 7.93	33.85 ± 9.66	Z=0.02, p=0.983
1000-1500	10	40.33 ± 7.78	36.33 ± 4.22	Z=1.57, p=0.115	40.83 ± 13.83	33.83 ± 9.72	Z=0.84, p=0.400
1600 YTL ve üstü	5	43.40 ± 6.73	36.60 ± 6.87	Z=2.02, p=0.043	33.00 ± 5.83	35.80 ± 7.94	Z=0.40, p=0.684
Boşanmadan Sonra Geçen Süre							
1-3 yıl önce	9	43.11 ± 8.56	36.55 ± 5.27	Z=2.37, p=0.018	38.33 ± 9.39	37.11 ± 5.88	Z=0.35, p=0.726
4-6 yıl önce	14	36.64 ± 7.23	35.78 ± 6.70	Z=1.03, p=0.300	33.42 ± 7.69	33.71 ± 11.41	Z=0.49, p=0.623
7 yıl ve üstü	8	37.37 ± 9.31	34.87 ± 7.90	Z=1.26, p=0.206	33.50 ± 11.50	31.62 ± 7.70	Z=0.56, p=0.575
Boşanma Sırasında Çocuğun Yaşı							
0-3 yaş	13	38.38 ± 6.88	37.76 ± 4.47	Z=0.59, p=0.551	33.76 ± 9.03	35.46 ± 8.64	Z=1.50, p=0.132
4-6 yaş	7	35.00 ± 11.19	31.57 ± 7.69	Z= 1.43, p=0.150	35.85 ± 10.52	34.57 ± 8.86	Z= 0.52, p=0.600
7-10 yaş	11	41.45 ± 7.89	36.09 ± 6.94	Z= 2.09, p=0.036	35.54 ± 9.38	32.36 ± 10.44	Z=1.32, p=0.185

Tablo 4.9’da Boşanmaya Uyum Programına katılan çocukların Sürekli ve Durumluk Kaygı Ölçekleri’nden aldıkları ön test ve son test puan ortalamalarının bazı değişkenlere göre dağılımı görülmektedir. Programa katılan kız çocuklarının Sürekli Kaygı Ölçeği ön test ve son test puan ortalamaları arasında oldukça önemli ($p \leq 0.019$) fark olduğu , ayrıca 11 yaşında olan çocukların Sürekli Kaygı Ölçeği ön test ve son test puan ortalamaları arasında oldukça önemli fark olduğu ($p \leq 0.013$), anne ve babası boşandığında 7 yaş ve üzerinde olan çocukların Sürekli Kaygı Ölçeği ön test ve son test puanları arasında önemli fark olduğu ($p \leq 0.036$) bulunmuştur. Ebeveynlerinin yeniden evlenme durumuna göre Sürekli Kaygı Ölçeği ön test ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında her iki ebeveyni de evlenen çocukların ön test ve son test puan ortalamaları arasında oldukça önemli bir fark olduğu ($p \leq 0.008$) belirlenmiştir. Annelerinin eğitim durumuna göre Sürekli Kaygı Ölçeği ön test ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında anneleri lise ve üzeri eğitim alan çocukların ön test ve son test puan ortalamaları arasında önemli fark olduğu ($p \leq 0.035$) bulunmuştur. Kardeş sayısı ve üvey kardeş durumuna göre Sürekli Kaygı Ölçeği ön test ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında istatistiksel olarak önemli bir fark olmadığı görülmüştür.

ÇİBUP’na katılan çocukların annelerin yaşlarına göre Sürekli Kaygı Ölçeği ön test ve son test puan karşılaştırıldığında anneleri 31-35 yaşlarında olan çocukların ön test ve son test puan ortalamaları arasında önemli bir fark olduğu ($p \leq 0.027$), anneleri 36-40 yaşlarında olan çocukların ön test ve son test puan ortalamaları arasında oldukça önemli bir fark olduğu ($p \leq 0.005$) belirlenmiştir. Annelerinin gelir durumlarına göre ön test ve son test puan karşılaştırıldığında, anneleri 1600 YTL ve üzerinde aylık geliri olan çocukların ön test ve son test puan ortalamaları arasında önemli bir fark olduğu ($p \leq 0.043$) belirlenmiştir. Anne ve babasının boşanmasının üzerinden geçen yıla göre Sürekli Kaygı Ölçeği ön test ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında anne ve babası 1-3 yıl önce boşanan çocukların ön test ve son test puan ortalamaları arasında önemli fark olduğu ($p \leq 0.018$), çocukların anne ve babalarının boşanması sırasındaki yaşlarına göre ön test ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında 7-10 yaş grubunda olanların ön test ve son test puan ortalamaları arasında önemli bir fark olduğu ($p \leq 0.036$) bulunmuştur.

Aynı tabloda Boşanmaya Uyum Programına katılan çocukların cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, üvey kardeş durumu, annenin eğitimi, yaşı, geliri ve boşanmadan sonra geçen süre ile boşanma sırasında çocuğun yaşı değişkenlerine göre, Durumluk Kaygı ölçeğinden aldıkları ön test ve son test puan ortalamaları karşılaştırıldığında istatistiksel olarak önemli bir fark olmadığı görülmüştür.

Çocukların anne ve babalarının evlenme durumlarına göre Durumluk Kaygı Ölçeği ön test ve son test ortalamaları arasında anneleri evlenen çocukların ön test ve son test puan ortalamaları arasında önemli fark olduğu ($p \leq 0.043$) bulunmuştur.

TARTIŞMA

Bu bölümde, 9-12 yaş grubunda ebeveynleri boşanmış çocuklara uygulanan ‘Çocuklar için Boşanmaya Uyum Programı’nın boşanmaya uyum, kaygı ve depresyon düzeylerine etkisi ile ilgili bulguların tartışması yer almaktadır.

5.1. ÇİBUP Uygulanan Çocukların Boşanmaya Uyum Ölçeği Ön-test ve Son-test Puan Ortalamalarının Tartışılması

ÇİBUP’na katılan çocukların boşanmaya uyum ölçeğinden aldıkları son test puan ortalamasının ön test puan ortalamasına göre önemli ölçüde artış göstermesi (Tablo 4.5) ‘ÇİBUP’na katılan çocukların, ÇBUÖ son test puan ortalaması program öncesine göre anlamlı düzeyde artmıştır’ hipotezinin kabul edildiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, Alpert-Gillis ve arkadaşları (2) tarafından uygulanan programda, deney grubundaki çocukların uyum puanlarının artması, Gwynn ve Brantley’in (46) yaptığı çalışmada programa katılan çocukların boşanmayla ilgili olumsuz duygularının azalması ve uyumlarının artması bulguları ile paraleldir. Ayrıca, Wolchik ve arkadaşları (101) tarafından yapılan boşanmış aile çocukları ve ebeveynlerinin katıldığı müdahale programında da çocukların uyumlarının arttığı saptanmıştır. Benzer şekilde, Pedro-Carroll (80) tarafından gelişimsel model temel alınarak anaokul ve ilkököl birinci sınıf öğrencilerine uygulanan program sonrasında çocukların evde ve okulda sosyal, duygusal uyumlarında gelişme olması sonucu bu araştırmanın bulgusunu desteklemektedir. Ayrıca Lauman (72) tarafından 2002 yılında yapılan okul temelli boşanmaya uyum programının ilkököl 4 ila 6. sınıf öğrencilerinin psikolojik uyumlarını arttırdığı saptanmıştır. Bunlara ek olarak boşanmış aile çocukları ile ilgili çalışmaların meta-analizinin yapıldığı bir çalışmada (91) en iyi sonuçların 9-12 yaş aralığındaki çocuklarda elde edildiği ve programların çocukların uyumu üzerindeki etki büyüklüğünün 0.43 olduğu vurgulanmaktadır.

Boşanmış aile çocuklarının gereksinimlerine uygun hazırlanan grup müdahale programlarının pek çoğunda, çocukların boşanmaya uyumlarının sağlanması ve sorunlarının azalması sonucu rastlantısal değildir. Çocuklar bu tür programlarda, yaşitlarıyla birarada sorunlarla başetme şekillerini irdelemekte, kendi sorunlarına çözümler üretebilmekte ve içinde bulundukları duruma daha kolay uyum sağlamaktadır. Bu gruplar, çocuklar için sosyal destek sistemi olarak da işlev görmektedir.

5.2. ÇİBUP Uygulanan Çocukların Sürekli ve Durumluk Kaygı Ölçeği Ön-test ve Son-test Puan Ortalamalarının Tartışılması

ÇİBUP'na katılan çocukların Sürekli Kaygı Ölçeği'nden aldıkları son test puanında önemli ölçüde azalma olması (Tablo 4.5), “ÇİBUP uygulanan çocukların, program sonrasında, “Çocuklar İçin Sürekli Kaygı Envanteri” puan ortalaması program öncesine göre anlamlı düzeyde azalmıştır” hipotezini desteklemektedir. Bu bulgu Pedro-Caroll ve Cowen, Gywnn ve Brantley, Omizo (46,73,79,80) tarafından yapılan araştırmaların bulgularıyla paralellik göstermektedir. Söz konusu araştırmalarda, boşanmış aile çocuklarına uygulanan programların sonucunda kaygı düzeylerinde belirgin azalma olduğunu vurgulanmaktadır.

Bornstein ve arkadaşları (21), Wolchik ve arkadaşları (101) tarafından yapılan çalışmaların bulguları, araştırmanın bu yöndeki bulgusuyla uyumlu değildir. Her iki çalışmada da yapılan müdahale programı sonrasında, çocukların kaygı düzeylerinde değişim olmadığı belirlenmiştir.

Stathakos ve Roehrle (91) tarafından boşanmış aile çocukları için hazırlanan programların; çocukların boşanmaya yönelik tutumları, depresyon, kaygı ve akademik başarılarına etkileri meta-analiz yöntemiyle incelenmiştir. Söz konusu çalışmada, programların çocukların kaygı düzeyi üzerine etki büyüklüğü 0.64 olarak bulunmuş ve incelenen diğer değişkenler içinde en yükseği olduğu saptanmıştır. Bireyin kaygı yaşantısına yatkınlığı ve içinde bulunduğu durumları genellikle stresli olarak algılama ve yorumlama eğilimi sürekli kaygı olarak açıklanabilir (78). Bu araştırmada uygulanan ÇİBUP sonrasında çocukların kaygı puanlarının azalması, program öncesinde çocukların ebeveynlerinin boşanmasını stresli bir durum olarak algılarken, programda ele alınan konular ve yöntemlerle bu durumları öncesi kadar stresli algılamadıkları sonucuna varılabilir. Wallerstein'in (99) belirttiği boşanmış aile çocuklarının sürekli düşündükleri ve akıllarından çıkaramadıkları ‘ebeveynlerini barıştırma arzusu’ da çocukta kaygı yaratan bir durum olarak değerlendirilebilir. Programda bu konunun çeşitli etkinliklerle işlenmesi, çocukların gerçekleşmesi mümkün olmayan bu hayallerine çıkış noktası bularak, kaygı düzeylerinin azaltmada etkili olabileceği düşünülebilir.

ÇİBUP'na katılan çocukların Durumluk Kaygı Ölçeği'nden aldıkları puanda istatistiksel olarak önemli bir değişimin olmaması (Tablo 4.5), “Boşanmaya Uyum

Programına katılan çocukların, “Çocuklar İçin Durumluk Kaygı Envanteri” puan ortalaması program öncesine göre anlamlı düzeyde azalmıştır” hipotezini desteklememektedir. Bu bulgu Bornstein ve Wolchik (21) tarafından yapılan araştırmaların sonuçlarıyla uyumlu iken, Pedro-Carroll, Cowen, Gywnn ve Brantley, Omizo’nun (46,73,79) çalışmaları ile uyumlu değildir.

Durumluk Kaygı Ölçeği, kişilerin özel durumları tehdit edici olarak yorumlaması sonucu oluşan duygusal tepkidir. Durumluk kaygının şiddeti ve süresi, algılanan tehdidin ölçüsü ve kişinin tehlikeli durumu yorumlamasının kalıcılığıyla ilgilidir (78). Çocukların ön test durumluk kaygı puanının 34.87, son test puanının ise 34.16 olduğu ve ölçekten alınabilecek en yüksek puanın 60 olduğu göz önüne alınırsa, bu puanın yüksek olmadığı, durumluk kaygı düzeylerinin normal sınırdaki olduğu söylenebilir. Bu bulgu, çocukların ÇİBUP’nın başlaması ve sonlandırılması sırasında kendilerini güvenli ve rahat hissettiklerini, ayrıca programın uygulandığı ortamı ve programda yer alan bireyleri kaygı verici olarak algılamadığını düşündürülebilir.

5.3. ÇİBUP Uygulanan Çocukların Çocuklar için Depresyon Ölçeği

Ön-test ve Son-test Puan Ortalamalarının Tartışılması

ÇİBUP’na katılan çocukların Depresyon Ölçeği’nden aldıkları puan ortalamasında istatistiksel olarak anlamlı azalma olmaması (Tablo 4.5), *“Boşanmaya Uyum Programına’ katılan çocukların, “Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği” puan ortalamalarında program öncesine göre anlamlı düzeyde azalmıştır”* hipotezini desteklememektedir. Araştırmacının bu bulgusu, Wolchick ve arkadaşları (101) ile Roseby (86)’nin bulgularıyla paralellik göstermektedir. Her iki araştırmada da müdahale programı sonrasında çocukların depresyon düzeylerinde değişim bulunmamıştır. Bu bulguya zıt olarak, Giesick (41) tarafından 1991 yılında 6. ve 8. sınıflarda okuyan 31 öğrencinin katıldığı programda, deney grubundaki çocukların depresyon ölçeği son-test puanlarının kontrol grubuna göre önemli ölçüde azaldığı belirtilmiştir. Gywnn ve Brantley (46)’nin 1987 yılında 9-11 yaşlarındaki 60 çocuğa uyguladığı programda da çocukların depresyon puanlarının azaldığı saptanmıştır.

Stathakos ve Roehrle (91)’in meta analiz yöntemiyle yapılan çalışmalarında, programların, çocukların depresyon düzeyi üzerindeki etki büyüklüğü 0.14 olarak bulunmuştur. Bu büyüklüğün boşanmaya yönelik tutumlar, anksiyete ve akademik

başarı gibi değişkenlere etkisi arasında en düşüğü olduğu belirtilmiştir. Söz edilen araştırmaya göre, bu tür müdahale programlarının çocukların depresyon düzeyini etkilemede başarılı bir yöntem olmadığı ortaya konmaktadır. Araştırmamızda da aynı sonuç elde edilmiştir.

Araştırmamızda, ÇİBUP uygulanan çocukların depresyon ölçeği ön test puan ortalaması 15.87 ± 8.02 , son test puan ortalaması ise 14.41 ± 8.86 olarak bulunmuştur. Bu bulgu, depresyon ölçeğinin kesim noktası olan 19.0'un altında, yani çocukların depresyon düzeylerinin normal sınırlarda olduğunu göstermektedir. Programa katılan çocukların depresyon ölçeği puanlarında azalmanın olması ancak bunun istatistiksel anlamlılıkta olmaması, çocukların depresyon düzeylerinin program öncesinde de normal sınırdan olmasına bağlanabilir.

5.4. ÇİBUP Uygulanan Çocukların Çocuklar için Boşanmaya Uyum, Sürekli-Durumluk Kaygı ve Depresyon Ölçekleri Ön-test Puan Ortalamalarının Tartışılması

ÇİBUP'na katılan çocukların cinsiyeti, yaşı, kardeş sayısı, üvey kardeş durumu, anne yaşı, eğitimi ve geliri, ebeveynlerinin boşanmasından sonra geçen süre ve ebeveynler boşandığında çocuğun yaşı gibi değişkenlerle Boşanmaya Uyum Ölçeği, Depresyon Ölçeği, Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği ön test puan ortalamaları karşılaştırıldığında anlamlı bir fark olmadığı saptanmıştır (Tablo 4.7). Bu bulgu, programa katılan çocukların yukarıda sıralanan değişkenlere göre ölçeklerden aldıkları ön test puan ortalamalarının değişmediğini ve bu yönden gruba alınan çocuklar arasında farklılık olmadığını göstermektedir.

ÇİBUP'na katılan çocuklar arasında annesi yeniden evlenen çocukların Boşanmaya Uyum Ölçeği ön test puan ortalamalarının ebeveynleri evlenmeyen çocuklara göre daha yüksek olduğu, depresyon düzeylerinin ise daha düşük olduğu saptanmıştır (Tablo 4.7). Amato'nun (9) belirttiği gibi, 1996 yılında Aseltine tarafından yapılan çalışmada, ebeveynlerin yeniden evlenmesinin, çocukların depresyon düzeylerini ve kişilerarası problemlerini azaltarak, psikolojik iyilik halini olumlu yönde etkilediği belirtilmiştir. Arditti ve Keith (15) tarafından yapılan araştırmada ise, annesi yeniden evlenen kız çocukların bazılarının üvey babasını kendi biyolojik babasından daha fazla ailenin üyesi olarak benimsediği belirtilmektedir. Bu bulgular da, araştırmanın bulgusu ile uyumludur. Boşanma,

çocuğun sosyal destek sistemini tümünden etkilemektedir. Boşanma sonrasına uyum sağlamış bir çocuk için, ebeveyninin yeniden evlenmesi sosyal destek sistemini olumlu yönde etkileyebilir. Ayrıca ebeveynin yeniden evlenmesi, ailenin gelir düzeyini artıracığından, çocukların uyum sağlamalarında artış ve buna bağlı olarak depresyon düzeylerinde azalma olabileceğini düşündürmektedir.

5.5. ÇİBUP Uygulanan Çocukların Çocuklar için Boşanmaya Uyum, Sürekli-Durumluk Kaygı ve Depresyon Ölçekleri Ön-test Son-test Puan Ortalamalarının Bazı Değişkenlere Göre Tartışılması

Literatürde, Çocuklar için Boşanmaya Uyum Programlarının uygulandığı araştırmalarda, ölçüm araçlarının bağımsız değişkenlerle karşılaştırılmasını içeren herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle bu bölümdeki bulguların büyük bölümü araştırmacının kendi görüşleri ve ÇİBUP sürecindeki gözlemleri doğrultusunda tartışılmıştır.

ÇİBUP programına katılan kız çocuklarının program sonrasında boşanmaya uyum ölçeği puan ortalaması önemli ölçüde artmıştır (Tablo 4.8). ÇİBUP'nın uygulamasında kız çocuklarının katılımda istekli olmaları, ödevlerini düzenli yaparak, etkinliklerde aktif olmaları, duygularını paylaşmada istekli olmaları, uyum puanlarındaki artışın sözedilen etkenlerden kaynaklandığını düşündürmektedir. Tüm bunlara ek olarak, eğitim ortamları, kız çocuklarının kendilerine olan güvenlerini, toplumsal becerilerini, başkalarıyla diyalog kurma yeteneklerini artırarak, uyum yeteneklerini güçlendirdiğini düşündürmektedir.

Programa katılan 10, 11 ve 12 yaşındaki çocukların boşanmaya uyum ölçeği son test puan ortalamaları program öncesine göre önemli artış gösterirken, 9 yaş grubundaki çocukların ölçek puan ortalamalarında da artış belirlenmiş, ancak istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır. Yaşça büyük olan çocukların bilişsel, bedensel ve ruhsal olarak gelişim düzeyinin ve uyum sağlama yeteneğinin daha iyi olması nedeniyle bu sonucun ortaya çıktığı düşünülebilir.

ÇİBUP'na katılan *kardeşi olmayan* çocukların boşanmaya uyum ölçeği son test puan ortalamalarında önemli bir artış olduğu saptanmıştır. Guttman ve Rosenberg (42) boşanmış aile çocuklarının kardeşlerine boşanmamış aile çocukları kadar yakın olduğunu belirtmiştir. Programda kardeşi olan çocuklar, onları sosyal destek olarak algılamak, kardeşi olmayanların bu rolü programdaki arkadaşlarına

yükledikleri düşünülebilir. Kardeşi olmayan çocuklardaki boşanmaya uyum ölçeği son test puan artışı, ebeveynlerin çocuğuna daha fazla zaman ayırması, kaliteli ilişkiler kurarak, onu daha iyi anlaması ve uyumu için çaba harcamasından kaynaklandığı düşünülebilir.

ÇİBUP'na katılan çocukların *üvey kardeşi* olmayanlarda boşanmaya uyum ölçeği son test puan ortalamasında önemli artış olduğu bulunmuştur. Bu sonucun, ÇİBUP'nın uygulanması sırasında özellikle babaları yeniden evlenen ve üvey kardeşleri olan çocukların dile getirdiği '*babam artık beni değil, diğer çocuğunu seviyor, artık beni aramıyor ve benimle ilgilenmiyor*' ifadelerindeki rededilmişlik, terkedilmişlik hisleri ile ilgili olduğu düşünülebilir.

ÇİBUP'na katılan çocukların *anne ve babası her ikisi evlenenler ile ikisi de evlenmeyenlerin* program sonrasında boşanmaya uyum ölçeği puan ortalaması önemli ölçüde artmıştır. ÇİBUP'da yer alan konular çoğunlukla tek ebeveyniyle yaşayan çocukların sorunlarını çözümleyebilmesi ve bu yönde beceri kazanmaları amacıyla planlanmıştır. Bu nedenle tek ebeveyniyle yaşayan (ebeveynlerinin her ikisi de evlenmeyen) çocukların programdaki konulardan yararlanarak, sorunlarını çözümledikleri ve buna bağlı olarak son test puanlarının arttığı düşünülebilir. Bununla birlikte, ÇİBUP'nın uygulanması sırasında çocukları ile tek başına yaşayan ebeveynlerin yardım almaya ve çocuklarının uyumlarına yardımcı olmaya daha istekli oldukları gözlenmiştir. Ebeveynlerinin her ikisi evlenen çocukların ise, ÇİBUP öncesi boşanmaya uyum puan ortalamalarının ön test puanlarının da yüksek olduğu, boşanma sürecinin getirdiği sorunları çözümleyebildikleri ve kendilerini tam bir aileye ait ve güvende hissettiklerini düşündürebilir.

ÇİBUP'na katılan çocukların *annelerinin yaşı 31-35 ve 36-40 arasında* olanların program sonrasında boşanmaya uyum ölçeği puan ortalaması önemli ölçüde artmıştır. Bu bulgu, annelerin yaşları arttıkça yaşam deneyimlerine bağlı olarak başetme gücü kazanmaları ve çocuklarının duygusal gereksinimlerini daha çok önemsemeleri ile açıklanabilir.

ÇİBUP'na katılan çocukların annelerinin aylık geliri 500-900 YTL olanların ve 1000-1500 YTL olanların boşanmaya uyum ölçeği son test puan ortalamalarında program öncesine göre önemli artış olduğu saptanmıştır. Bu durum ÇİBUP'na

katılan gelir düzeyi daha az olan ebeveynler ve çocukların ÇİBUP'u bir fırsat ve destek sistemi olarak gördüklerini ve daha fazla yararlandıklarını düşündürebilir.

Anne ve babasının *boşanmasının üzerinden 1-3 yıl ve 7 yıl ve daha fazla geçen* ÇİBUP'na katılan çocukların program sonrasında boşanmaya uyum ölçeği puan ortalaması önemli ölçüde artmıştır. Richardson'un (84) belirttiği gibi, Furstenberg ve Cherlin tarafından yapılan araştırmada, boşanmayı takip eden günlerin çocuk için kriz dönemi olduğu ve bu dönemde şok, kaygı, öfke duygularının birarada yaşadığı belirtilmiştir. Wallerstein (99) ve Hetherington (51)'da boşanmadan sonraki ilk yıllarda çocuklarda stresin en yüksek seviyede olduğunu, ruh sağlığı sorunlarında %300'e kadar artış görüldüğünü belirtmiştir. Bu çerçeveden bakıldığında, ebeveynlerinin boşanmasının üzerinden 1-3 yıl geçen çocukların, kriz döneminde gereksinimi olan desteği ÇİBUP'dan sağlayarak, sorunlarına çözüm yolları bulmakta ve böylelikle uyum düzeylerini artırdıkları düşünülmektedir. Ayrıca ebeveynlerinin boşanmasından 7 yıl ve üzerinde süre geçen çocukların boşanmaya uyum ölçeği son test puanındaki artış, bu çocukların kriz dönemini atlatarak, yeterli uyum sağladıklarını düşündürmektedir.

ÇİBUP'na katılan çocukların *boşanma sırasında 4-6 yaş ve 7-10 yaşlarında* olanların program sonrasında boşanmaya uyum ölçeği puan ortalaması önemli ölçüde artmıştır. Boşanma sırasında yaşça büyük olan çocuklar bilişsel düzeylerindeki gelişime bağlı olarak aile içinde yaşanan sorunları daha iyi algılamakta ve bu durumdan daha çok etkilenmektedir. ÇİBUP'da yer alan etkinlikler çocukların boşanma ile ilgili duygularını açıklaması ve yanlış anlamalarını yeniden gözden geçirerek, içgörü kazanmasına olanak verdiğiinden bu bulgunun ortaya çıktığı düşünülebilir.

ÇİBUP'na katılan çocuklarının *depresyon ölçeği ön-test son-test puan* ortalamalarında araştırmanın değişkenlerine göre önemli bir değişim bulunmamıştır (Tablo 4.8). Ancak, ÇİBUP'na katılan ebeveynleri evlenmeyen ve annelerinin aylık geliri 1000-1500 YTL olan çocukların depresyon ölçeği ön test puan ortalamasının ölçeğin kesim noktası olan 19.0 puanını üzerinde olduğu, ÇİBUP sonrasında ise bu puanın kesim noktasının altına düştüğü, istatistiksel anlamlılıkta olmasa da, uygulanan programın çocukların depresyon düzeylerini azaltmada etkili olduğu söylenebilir.

ÇİBUP'na katılan kız çocuklarının program sonrasında sürekli kaygı ölçeği puan ortalaması önemli ölçüde azalmıştır (Tablo 4.9). Kız çocuklarının ÇİBUP'nın uygulanması sırasında boşanmaya yönelik sorunlarını grupla daha fazla paylaşması, ev ödevlerini düzenli olarak yaparak getirmesi, programa devamlılığının sürekli olması ve boşanmayla ilgili yaşadığı sorunları çözümlemede daha çok beceri kazanmış olmalarına bağlanabilir.

Programa katılan 11-12 yaşındaki çocukların sürekli kaygı ölçeği (Tablo 4.9) son test puan ortalamaları önemli ölçüde azalmıştır. Bu bulgu, programın ileri yaşlardaki çocukların başetme becerilerinin arttığını ve boşanmayla ilgili stres yaratan durumları daha iyi çözümleyebildiğini düşündürmektedir.

ÇİBUP'na katılan her iki ebeveynleri evlenen çocukların *Sürekli Kaygı Ölçeği son test puan ortalaması* önemli ölçüde azalmıştır (Tablo 4.9). Bu bulgu, çocukların kendilerini güvende hissederek, gelecek kaygısını çözümledikleri ve ebeveynlerini yeniden biraraya getirme umutlarını kaybederek, ÇİBUP yardımıyla yaşadıkları yeni duruma uyum sağladıklarını düşündürmektedir. Özellikle ÇİBUP'da kullanılan boşanmaya yönelik duyguların paylaşılması ve problem çözme becerilerinin kazandırılması oturumlarının bu konuda destek olduğu düşünülebilir.

Anne ve babası boşandığında 7-10 yaşlarında olan ÇİBUP'na katılan çocukların program sonrasında sürekli kaygı ölçeği son test puan ortalaması önemli ölçüde azalmıştır. Bu bulgu, bize anne babası boşandığında daha büyük yaşlarda olan çocukların bu durumla daha iyi başedebildiğini, çocuğun ihtiyacı olduğu dönemde programın uygulanmasının gruptaki diğer çocukların deneyimlerinden de yararlanıp, sorunlarını daha kolay çözümleme olanağı buldukları düşünülmektedir.

ÇİBUP'na katılan çocukların Durumluk Kaygı Ölçeği ön test ve son test puan ortalamalarının (Tablo 4.9) araştırmanın bağımsız değişkenlerine göre değişmediği, yalnızca annesi evlenen çocukların durumluk kaygı düzeyinin program sonrasında azaldığı saptanmıştır. Bu bulgu, çocuğun kendini tam bir aileye ait ve güvende hissettiğini düşündürülebilir.

SONUÇLAR

Bu bölümde araştırmadan elde edilen sonuçlar araştırmanın hipotezleri doğrultusunda aşağıda sunulmuştur:

Boşanmış Aile Çocuklarına uygulanan ÇİBUP'ı sonunda; çocukların *Boşanmaya Uyum Ölçeği son test puan ortalamasının* program öncesine göre önemli ölçüde arttığı saptanmıştır (Tablo 4.5.).

ÇİBUP uygulanmadan önce yapılan değerlendirmede, çocukların *Boşanmaya Uyum Ölçeği ön test puan ortalamalarının* cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, üvey kardeş durumu, annenin yaşı, eğitimi, gelir düzeyi, ebeveynlerinin boşanmasından sonra geçen süre ve boşanma sırasında çocuğun yaşı gibi değişkenlerden önemli ölçüde etkilendiği, buna karşılık ebeveyninin evlilik durumuna göre önemli olarak etkilendiği saptanmıştır. Annesi evlenen çocukların; *Boşanmaya Uyum Ölçeği ön test puan ortalamalarının* ebeveynleri evlenmeyen çocuklara göre önemli ölçüde yüksek olduğu saptanmıştır (Tablo 4.7).

Boşanmaya Uyum Programı sonrasında; kızların ve 10-12 yaşındaki çocukların, kardeşi olmayanların, ebeveynleri evlenmeyen ve her ikisi de evlenenlerin, üvey kardeşi olmayanların, anneleri ilk-ortaokul ve lise ve üzeri eğitilmiş ve 31-35, 36-40 yaş aralığında olanların, annelerinin aylık geliri 500-900 ve 1000-1500 YTL arasında olanların, ebeveynlerinin boşanmasının üzerinden 1-3 ve 7 yıl üzerinde zaman geçenlerin, boşanma sırasında 4-6 ve 7-10 yaşında olanların *Boşanmaya Uyum ölçeği son test puan ortalamalarında* program öncesine göre oldukça önemli bir artış gözlenmiştir (Tablo 4.8)

Boşanmış Aile Çocuklarına uygulanan ÇİBUP'ı sonunda; çocukların *Sürekli Kaygı Ölçeği son test puan ortalamasının* önemli ölçüde azaldığı saptanmıştır (Tablo 4.5).

Program öncesi değerlendirmede *Sürekli Kaygı Ölçeği ön test puan ortalamasının* cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, ebeveynin evliliği ve üvey kardeş durumu, annenin yaşı, eğitimi, gelir düzeyi, ebeveynlerin boşanmasından sonra geçen süre ve ebeveynleri boşandığında çocuğun yaşı gibi değişkenlerden önemli ölçüde etkilendiği belirlenmiştir (Tablo 4.7).

Program sonrasında kız çocuklarının 10, 11 ve 12 yaşındakilerin, ebeveynlerinden her ikisi de evlenenlerin, anneleri lise ve üzeri eğitilmiş ve 36-40

yaşında olanların, annelerinin aylık geliri 1600 YTL olan, ebeveynlerinin boşanmasının üzerinden 1-3 yıl geçen ve boşanma sırasında 7-10 yaşında olan çocukların *Sürekli Kaygı Ölçeği son test puan ortalamalarında* önemli ölçüde azalma olduğu saptanmıştır. Anneleri 31-35 yaşları arasında olan çocukların *Sürekli Kaygı Ölçeği* son test puan ortalamasında önemli ölçüde artma olduğu belirlenmiştir (Tablo 4.9).

Boşanmış Aile Çocuklarına uygulanan ÇİBUP'ı sonunda; *Durumluk Kaygı Ölçeği son test puan ortalamalarında* program öncesine göre önemli ölçüde bir azalma olmadığı izlenmiştir (Tablo 4.5).

Program öncesi değerlendirmede *Durumluk Kaygı Ölçeği ön test puan ortalamasının* cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, ebeveynin evliliği ve üvey kardeş durumu, annenin yaşı, eğitimi, gelir düzeyi, ebeveynlerin boşanmasından sonra geçen süre ve ebeveynleri boşandığında çocuğun yaşı gibi değişkenler ile ilgili özelliklerden önemli ölçüde etkilenmediği belirlenmiştir (Tablo 4.7).

ÇİBUP sonrasında; çocukların cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, üvey kardeş durumu, annesinin yaş, eğitim, gelir durumu, ebeveynlerinin boşanmasının üzerinden geçen süre, boşanma sırasında çocuğun yaşı gibi değişkenlere göre *Çocuklar için Durumluk Kaygı Ölçeği'*nden aldıkları son test puan ortalamalarında önemli ölçüde azalma olmadığı bulunmuş, annesi evlenen çocukların aynı ölçekten aldıkları son test puan ortalamalarında önemli ölçüde azalma olduğu saptanmıştır (Tablo 4.9).

Boşanmış Aile Çocuklarına uygulanan ÇİBUP'ı sonunda; *Depresyon Ölçeği son test puan ortalamalarında* program öncesine göre önemli ölçüde bir azalma olmadığı izlenmiştir (Tablo 4.5).

ÇİBUP uygulanmadan önce yapılan değerlendirmede, çocukların *Çocuklar için Depresyon Ölçeği ön test puan ortalamalarının* cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, üvey kardeş durumu, annenin yaşı, eğitimi, gelir düzeyi, ebeveynlerinin boşanmasından sonra geçen süre ve boşanma sırasında çocuğun yaşı gibi değişkenlerden önemli ölçüde etkilenmediği, buna karşılık ebeveyninin evlilik durumuna göre önemli olarak etkilendiği saptanmıştır. Annesi evlenen çocukların Depresyon Ölçeği ön test puan ortalamasının, ebeveynleri evlenmeyen çocuklara göre önemli ölçüde düşük olduğu saptanmıştır (Tablo 4.7)

ÇİBUP sonrasında; çocukların cinsiyet, yaş, kardeş sayısı, ebeveyninin evlilik ve üvey kardeş durumu, annesinin yaş, eğitim ve gelir durumu, ebeveynlerinin boşanmasının üzerinden geçen süre, boşanma sırasında çocuğun yaşı gibi değişkenlere göre *Çocuklar için Depresyon Ölçeği*'nden aldıkları son test puan ortalamalarında önemli ölçüde azalma olmadığı saptanmıştır (Tablo 4.8).

ÖNERİLER

Bu araştırmada 'Çocuklar için Boşanmaya Uyum Programı' boşanmış aile çocuklarına okul ortamında uygulanmış ve bu çocukların boşanmaya uyum ve kaygı düzeylerini olumlu yönde etkilediği belirlenmiştir. Araştırmada ortaya çıkan sonuçların değerlendirilmesi sonucunda aşağıdaki öneriler sunulmuştur;

- Araştırmada, 'ÇİBUP' un çocukların boşanmaya uyumunu arttırdığı ve sürekli kaygı düzeyini azalttığı sonucuna varılmıştır. Bu nedenle ilkokullarda boşanmış aile çocuklarının uyumlarının sağlanması için bu tür programların uygulanması ve yaygınlaştırılması,
- 'Boşanmaya Uyum Programı'nın uzun süreli etkilerinin belirlenebilmesi için, program sonrasında izlem çalışmalarının yapılması,
- Araştırma ÇİBUP'na katılan 31 boşanmış aile çocuğu ve ön test-son test yarı deneysel model ile sınırlı olduğundan, gelecekte aynı konuyla ilgili çalışmaların kontrol grubu kullanılarak ve daha büyük örneklem grubuyla yapılması,
- Araştırma 'ÇİBUP' un çocukların boşanmaya uyum, kaygı ve depresyon düzeyine etkisini belirlemek amacı ile yapıldığından, araştırmaya katılan çocuklara yalnızca konu ile ilgili ölçüm araçları uygulanmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda programın çocuklar üzerinde etkili olabileceği diğer alanları da belirleyebilmek ve daha kapsamlı programlar uygulayabilmek için çocuğun ebeveyni, sınıf öğretmeni ve program yöneticileri tarafından da gözlenerek değerlendirme yapılması,
- Araştırmamızda çocukların boşanma sonrasında tamamına yakının annesi ile yaşadığı göz önüne alınırsa, annelerin boşanmanın getirdiği sorunlarla etkin başederek, etkili ebeveynlik yapabilmesi için ÇİBUP'la birlikte ebeveyn destek programlarının da oluşturulması ve her iki programın ortak olarak uygulanması,

- Ülkemizde boşanmış aile çocukları gibi riskli grupların ele alınması ve hemşirelerin bu alanlarda etkin rol alarak, farklı boyutlarda araştırmalar yapması önerilir.

KAYNAKLAR

1. Aksayan, S., Emiroğlu, O. N., Araştırma Tasarımı, “Hemşirelikte Araştırma, İlke ve Yöntemleri” (Ed.İ.Erefe)’de, Odak Ofset, İstanbul, s.65-124, 2002.
2. Alpert-Gillis, L.J., Pedro-Carroll, J.L., ve Cowen, E. L., The children of divorce intervention program: development, implementation and evaluation of a program for young urban children, J. Counselling and Clinical Psychology, 57 (5), 583-589, 1989.
3. Amato, P., R., Keith, B., Parental divorce and the well being of children: a meta-analysis, Psychological Bulletin, 110 (1), 26-46, 1991.
4. Amato, P., R., Keith, B., parental divorce and the adult well being : a meta-analysis, J. Marriage and The Family, 53 , 43-58, 1991.
5. Amato, P. R., Children’s adjustment to divorce: theories, hypotheses and empirical support, Journal of Marriage and the Family, 55, 23-38, 1993.
6. Amato, P.R., The consequences of divorce for adult and children, J. Marriage and the Family, 62(4), 1269-1287, 2000.
7. Amato, P.R., children of divorce in the 1990’s: An update of the Amato and Keith (1991) meta-analysis, Journal of Family Psychology, 15 (3), 355-370, 2001.
8. Amato, P.R., Reconciling divergent perspectives: Judith Wallerstein, quantitative family research and children of divorce, Family Relations, 52(4), 332-339, 2003.
9. Amato, P.R., 04/2000. Children and Divorce: Outcomes for Children and Young Adults [online]. [http:// www.icvf.msu.edu](http://www.icvf.msu.edu) [12/06/2005].
10. Anonim, A statement on psychiatric-mental health clinical nursing practice and standards of psychiatric-mental health clinical nursing practice, American Nurses Publishing, 3-15, 1994.
11. Anonim, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, İletişim Dökümantasyon ve Yayın Dairesi Başkanlığı, Nüfus ve Demografi, <http://www.kssgm.gov.tr/tcg/1.pdf> [19/5/2006].

12. Anonim, Hastalığa Uyum [online]. www.bursapsikiyatri.com [9/6/2006].
13. Anonim, Milli Eğitim Sisteminin Yapısı [online]. [http:// www.mebnet.net](http://www.mebnet.net) [10/04/2005].
14. Anonim, 1997. The Effects of Divorce on Children, Working Document, Department of Justice Ministre Canada, <http://www.canada.justice.gc.ca/en/ps/rs/wd98-2a-e.pdf> [19/12/2003].
15. Arditti, J.A., Keith, T.Z., Visitation Frequency, Child Support Payment, and the Father-Child Relationship Postdivorce, J.Marriage and the Family, 55, 699-712, 1993
16. Aslıhan, M. N., Parçalanmış ve Tam Aileye Sahip Çocukların Öz-Kavramı, Depresyon Düzeyi ve Akademik Başarılarının Yaş ve Cinsiyet Yönünden Karşılaştırılması, Eğitim Bilimleri Programı Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, 1998.
17. Bardakçioğlu, C. Parçalanmış ve Tam Aileye Sahip Çocuklarda Benlik İmgesi ve Depresyon Düzeylerinin Karşılaştırılması, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı Yüksek Lisans Tezi, Yakın Doğu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Lefkoşa, 2003.
18. Benedek, E.P., Brown, C.F. “Boşanma ve Çocuğunuz”, (Çev: S.Kaplan)’da, MedicoGraphics Ajans ve Matbaacılık, Ankara, s. 6, 53 , 1997
19. Bilir, Ş., Dabanlı, D., Ailelerde boşanma vakaları sonucu çocukların geliştirdikleri tepkiler ve bu tepkileri doğuran faktörler (Ç. Arıkan)’da, “Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumlar Araştırması”, Öncü Basımevi, Ankara, 143-156, 1996.
20. Blaisure, K. R., Arnold-Mann, J., Return and Reunion: A psychoeducational program abroad U.S. Navy Ships, Family Relations, 41, 178-185, 1992.
21. Bornstein, M.T., Bornstein, P.H., Walters, H. A., children of divorce: emprical evaluation of a group treatment program, J.of Clinical Child Psychology, 17 (3), 248-254, 1988.

22. Bower, P., Primary care mental health workers: role expectations, conflict and ambiguity, *Health and Social Care in the Community*, 12(4), 336-345, 2004.
23. Boyd, M.A., *Psychiatric Nursing; Contemporary Practice*, Second Edition, Lippincott Williams&Wilkins, U.S.A.,2002.
24. Bulut, I. Parçalanmış aileden gelen çocukların davranış özellikleri hakkında bir araştırma (Ç. Arıkan)'da, "Halkın Boşanmaya İlişkin Tutumlar Araştırması", Öncü Basımevi, Ankara, s.197- 227, 1996.
25. Burke, D.M., Streek, L. V., Children of Divorce: an application of hammond's group counseling for children, *Elementary School Guidance and Counseling*, 24, 112-118, 1989.
26. Büyüköztürk, Ş., İlişkili Ölçümlerde Ortalama Puanların Karşılaştırılması, "Veri Analizi El Kitabı" (Ş.Büyüköztürk)'te III. Baskı, Pegem Yayıncılık, Cantekin Matbaası, Ankara, s.63-73, 2003.
27. Brown, A., Young, E., Allen, M., Evaluating intervention for children who experience parental divorce, *NASP Communique*, 32(3), 2003.
28. Cohen, G. J., Helping children and families deal with divorce and separation, *Pediatrics*, 110 (6), 1019-1023, 2002.
29. Cottongim, C., M., The School's Role as a Support System for Children of Parental Divorce, *Education Program Ph. D. Thesis*, East Tennessee State University, 2002.
30. Çalışkan, M. Boşanmış Aile Çocuklarının Benlik Saygısı (Lefkoşa Örneği), *Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*,Yakın Doğu Üniversitesi, Lefkoşa, 2003.
31. Çelikoğlu, C. Boşanmanın Çocukların Benlik Saygısına Etkisinin İncelenmesi, *Çocuk Sağlığı ve Eğitimi Programı, Doktora Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 1997.

32. Dent, G. E. The Efficacy of Group Psychotherapy for Improving Children's Adjustment During the Divorce Transition, The Degree of Master of Arts, Trinity Western University, Graduate Counselling Psychology Program, 2001.
33. Dong, Q., Wang, Y. Ollendick, T.H. Consequences of divorce on the adjustment of children in China, Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology, 31 (1), 101-110, 2002.
34. Durlak, J. A., Wells, A., Primary prevention mental health programs for children and adolescent: a meta-analytic review, American Journal Of Community Psychology, 25 (2), 1997.
35. Elmacı, F. Parçalanmış ve Bütünlüğünü Koruyan Aileye Sahip Ergenlerin Depresyon ve Uyum Düzeylerinde Sosyal Desteğin Rolü, Eğitim Bilimleri Programı Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, , Kocaeli, 2001.
36. Emery, R.E., 04/2000. Promoting marriage and regulating divorce: legal and therapeutic interventions [online]. [http:// www.icvf.msu.edu](http://www.icvf.msu.edu) [12/06/2005].
37. Feng, P., Fine, M.A. Evaluation of a research-based parenting for divorcing parents: The Focus on Kids Program, J. Of Divorce and Remarriage, 34 (1/2), 2000.
38. Fthenakis, W., Divorce as a Family Transition Intervention for Divorced Parents and Children [online]. [http:// www. fthenakis.de/vortrag_interventions.pdf](http://www.fthenakis.de/vortrag_interventions.pdf) [10/2003].
39. Geasler, M.J., Blaisure, K. R, A review of divorce education program materials, Family Relations, 47(2), 167-175, 1998.
40. Geasler, M. J., Blaisure, K. R., 1998 Nationwide survey of court connected divorce education programs, Family and Conciliation Courts Review, 37 (1), 36-63, 1999.
41. Giesick, G.,M., A School Children of Divorce Program for Young Adolescents and Their Families, Psychology P.h. D. Thesis, Washington State University, 1991.

42. Guttman, J., Rosenberg, M., Emotional intimacy and children's adjustment: a comparison between single-parent divorced and intact families, *Educational Psychology*, 23(4), 457-471, 2003.
43. Güler, G. Boşanmış Aile Çocuklarında Görülen Ruhsal Sorunlar ve Hemşirelik Yaklaşımının Araştırılması, *Psikiyatri Hemşireliği Programı Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul, 1993.
44. Greco, B. G., *Community Psychiatric Nursing Care* (Ed.G.W.Stuart ve M.T. Laraia)'da Mosby Press, Missouri, s. 728-731, 2001.
45. Grych, J.H., Fincham, F., D., Interventions for children of divorce: toward greater integration of research and action, *Psychological Bulletin*, 111 (3), 434-454, 1992.
46. Gwynn, C.A., Brantley, H. T., Effects of a divorce group intervention for elementary school children, *Psychology in the Schools*, 24, 161-164, 1987.
47. Haney, T., Group Counselling of Divorce [online].
http://www7.tamu_commerce.edu/counselling/faculty/leddick/images/leddick_coun528. [10/5/2003].
48. Hett, G.G. [1997]. Caught in the Middle : a Counselling Program for Children of Divorce. *Connections'97*. Victoria, B.C. University of Victoria,
<http://www.connections'97.htm> [9/12/2003].
49. Hett, G., Spring, J., Sahannon, Counselling children of divorce.
<http://edu.uvic.ca/connections/conn99/hettspringshannon.html> [9/12/2003].
50. Hetherington, E. M., Bridges, Insabella, G., M., What Matters? What Does Not?, *American Psychologist*, 167-183, 1998.
51. Hetherington, E.,M., Hagan, M., S., Anderson, E.R., Marital Transitions: A child's perspective, *American Psychologist*, 44(2), 303-312, 1989.
52. Hetherington, E., M., Clingempell, W.G., Anderson, E. R., Deal, J.E., Stanley Hagan, E. A., hollier, E. A., Lindner, M. S., Coping with marital transitions: A family systems perspective, *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 57 (2-3),1992.

53. Hetherington, E.,M., Hagan, M.,S., The adjustment of children with divorced parents: A risk and resiliency perspective, *J.Child Psychiatry*, 40(1), 129-140, 1999.
54. Hootman, J., Houck, G.M., King, M.C., Increased mental health needs and new roles in school communities, *J. Child and Adolescent Psychiatric Nursing*, 16 (3), 93-101, 2003.
55. Howel, S. H., Portes, P. R., Brown, J. H., Gender differences in child adjustment to separation, *J. Divorce and Remarriage*, 27 (3-4), 141-158, 1997.
56. Hoyt, L.A., Cowen, E.L., Pedro-Carroll, J.,L., Alpert-Gillis, L.,J., Anxiety and depression in young Children of Divorce, *J. Clinical Child Psychology*, 19(1), 26-32, 1990.
57. Jormfelt, H., Svedberg, P., Arvidsson, B., Nurses' conceptions of how health processes are promoted in mental health nursing, *J. Psychiatric and Mental Health Nursing*, 10, 608-615, 2003.
58. Kabasakal, Z. T., Uyum Sorunlu Çocukların Aile İşlevlerini İyileştirmede Anne Eğitim Gruplarının Etkisi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Programı Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2001.
59. Kalter, N., Kloner, A., Schreier, S., Okla, K., Predictors of children's post-divorce adjustment, *American Journal of Orthopsychiatry*, 59 (4), 605-618, 1989
60. Karakuş, S. Anne Babası Boşanmış ve Boşanmamış Çocukların Depresyon Düzeylerinin İncelenmesi ve Okul Başarısına Yansıması, Eğitim Bilimleri Programı Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2003.
61. Kelleci, M., Aşti, N., Küçük, L., Bir sağlık ocağına başvuran kadınların genel sağlık anketine göre ruhsal durumları, *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 7(2), 11-14,2003.

62. Kelly, J.B., Children's adjustment in conflicted marriage and divorce: A decade review of research, *J. Am. Acad. Adolesc. Psychiatry*, 39 (8), 2000.
63. Kelly, J.B., Emery, R., Children's adjustment following divorce: risk and resilience perspectives, *Family Relations*, 52, 352-362, 2003.
64. KKTC Ekonomik ve Sosyal Göstergeler, KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İzleme ve Koordinasyon Dairesi, Lefkoşa. s.4-5, 2001
65. KKTC İstatistik Yıllığı, KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. Lefkoşa, s.35-41, 1997
66. KKTC İstatistik Yıllığı, KKTC Başbakanlık Devlet Planlama Örgütü İstatistik ve Araştırma Dairesi. Lefkoşa, s.35-40, 2001
67. KKTC Mahkemeler, 2005 Yılı Faaliyet Raporu, Yüksek Mahkeme Genel Sekreterliği, s. 9-11, 2006.
68. Korkut, Y., Adolescent From Divorced Homes: A Comparison of Comparison of Family Status and an Investigation of Some Factors Related to Self Concept and Depression, Master of Arts in Educational Sciences, İstanbul University, 1986.
69. Kurdek, A. Lawrence, Differences in ratings of children's adjustment by married mothers experiencing low marital conflict, married mothers experiencing high marital conflict, and divorced single mothers: A Nationwide Study, *J. Applied Developmental Psychology* 12, 289-303, 1991.
70. Kuyucu, Y., Anne Babaları Boşanmış ve Birlikte Yaşayan Lise Öğrencilerinin Uyum Sorunlarının Karşılaştırılması, Eğitim Bilimleri Programı, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 1999.
71. Leon, K., Risk and protective factors in young children's adjustment to parental divorce: a review of the research, *Family Relations*, 52, 258-270, 2003.

72. Lauman, G.M., The Impact of a School-Based Intervention Program on the Divorce Adjustment of Latency-Aged Children: an Evaluation of Rainbows Program, Human Development and Family Studies Program Ph.D. Thesis, University of Illinois, 2002.
73. Omizo, M.,M, Omizo, S.A., Group counselling with children of divorce: New Findings, Elementary School Guidance and Counseling, 46-51, 1987.
74. Öy, B., Çocuklar için depresyon ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışması. Türk Psikiyatri Dergisi, 2(2), 132-135, 1991.
75. Özdamar, K., Mann Whitney U Testi, Kruskal-Wallis H testi, “ Paket Programlar ile İstatistik Veri Analizi” Cilt 1 (K. Özdamar)’ da, V. Baskı, Etam Matbaa Tesisleri, Eskişehir, s.490-498, 2004.
76. Özen, D.Ş., Eşlerarası Çatışma ve Boşanmanın Farklı Yaş ve Cinsiyetteki Çocukların Davranış ve Uyum Problemleri ile Algıladıkları Sosyal Destek Üzerindeki Rolü. Psikoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1998.
77. Öztürk, Y., Günay, O., “Sağlık-21, 21. Yüzyılda Herkese Sağlık”, Erciyes Üniversitesi Matbaası, 29, 150, Kayseri, 2001.
78. Özusta H.Ş., Çocuklar için durumluk-sürekli kaygı envanteri Uyarlama, Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması, Türk Psikoloji Dergisi, 10 (34), 32-44, 1995.
79. Pedro-Carroll J.L., Cowen, E.L., The children of divorce intervention program: an investigation of the efficacy of a school-based prevention program, J. Counsalting and Clinical Psychology, 53 (5), 603-611, 1985.
80. Pedro-Carroll, J. L., Alpert-Gillis, Preventive Interventions for Children of Divorce A Developmental Model for 5 and 6 Year Old Children, J. Primary Prevention, 18 (1), 5-23, 1997.
81. Pektaş, İ., Bilge, A., Ersoy, M.A., Toplum ruh sağlığı hizmetlerinde epidemiyolojik çalışmalar ve toplum ruh sağlığı hemşireliğinin rolü, Anadolu Psikiyatri Dergisi, 7, 43-48, 2006.

82. Portes, P. R. An Interpretative Review of Gender Differences in Children's Adjustment to Divorce, [http:// www. lousville.edu/edu/ecpy/portes.htm](http://www.louisville.edu/edu/ecpy/portes.htm). [5/1/2005]
83. Portes, P.,R., Lehman, A. J., Brown, J.H., The Child Adjustment Inventory: Assessing Transition in Child Divorce Adjustment, *J. Divorce &Remarriage*, 30 (1/2), 37-45, 1999.
84. Richardson, C. D., Rosen, L. A. School-based interventions for children of divorce, *Professional School Counselling*, 3(1), 21-27, 1999.
85. Roherty, G.M., Divorce Adjustment in Pre-Adolescent Children, and the Rainbows Support Group Intervention, *Counselling Psychology Program Ph.D Thesis*, Marquette University, Wisconsin, 2000.
86. Roseby, V., Deutsch, R., Children of Separation and Divorce: Effects of a Social Role-Taking Group Intervention on Fourth and Fifth Graders, *J. Clinica Child Psychology*, 14 (1), 55-60, 1985.
87. Sandler, I.N., Tein, J.Y., West, S.G., Coping, stress, and the psychological symptoms of children of divorce: A cross-sectional and longitudinal study, *Child Development*, 65, 1744-1763, 1994.
88. Shaw, D., S., Emery, R., E., Tuer, M., D., Parental Functioning and Children's Adjustment in Families of Divorce: A Prospective Study, *J. Abnormal Child Psychology*, 21, 119-134, 1993.
89. Simons, R. L., Lin, K.H., Gordon, L.C., Conger, R.D., Lorenz, F.O., Explaining the higher incidence of adjustment problems among children of divorce compared with those in two-parent families, *J. Marriage and the Family* 61, 1020-1033, 1999.
90. Sönmez, F., Anne ve Babası Boşanmış Ergenlerle Anne ve Babası Boşanmamış Ergenlerin Benlik İmgelerinin Karşılaştırılması, *Psikoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.

91. Stathakos, P., Roehrle, B., The effectiveness of intervention programmes for children of divorce- a Meta-Analysis, *International Journal of Mental Health Promotion*, 5 (1), 31-37, 2003.
92. Stewart, A. C., Vandell, D.L., Mc.Cartney, K., Owen, M. T., Booth, C., Effects of parental separation and divorce on very young children, *Journal of Family Psychology*, 14 (2), 304-326, 2000.
93. Stolberg, A. L., Garrison, K.M., Evaluating a primary prevention program for children of divorce, *American Journal of community Psychology*, 13 (2), 1985.
94. Stolberg, A., L., Mahler, J., Enhancing treatment gains in a school-based intervention for children of divorce through skill training, parental involvement, and transfer procedures, *J.Consulting and Cinical Psychology*, 62 (1), 147-156, 1994.
95. Sümbüloğlu, K., Sümbüloğlu, V., Biyoistatistik, VI.Baskı, Özdemir Yayıncılık, Ankara, 1995.
96. Walczak, Y., Burns, S., Boşanma ve Çocuk Üzerine Etkileri (Çev. İ. Ersevim). Özgür Yayınları, 21-30, İstanbul, 1999.
97. Wallerstein, J. S., Children and divorce: a review, *Social Work*, 468-475, 1979.
98. Wallerstein, J. S., Child of divorce: An overview, *Behavioral Sciences and the Law*, 4(2), 105-108, 1986.
99. Wallerstein, J. S, Lewis, J.M., The unexpected legacy of divorce: report of a 25-year study, *Psychoanalytic Psychology*, 21(3), 353-370, 2004.
100. Whiteside, M.F., Becker, B., J., Parental factors and young child's postdivorce adjustment: a meta-analysis with implications for parenting arrangements, *J. Family Psychology*, 14(1), 5-26, 2000.
101. Wolchik, S.A., West, S.G., Westover, S., Sandler, I.N., Martin, A., Lustig, J., Tein, J., Fisher, J., The children of divorce parenting intervention: outcome

evaluation of a empirically based program, American Journal of Community Psychology, 21 (3), 1993.

102. Wolchik, S. A., Wilcox, K.L., Tein, J.Y, Sandler, I.N., Maternal acceptance and consistency of discipline as buffers of divorce stressors on children's psychological adjustment problems, J.of Abnormal Child Psychology, 2000.
103. Wood, J.J., Repetti, R.L., Roesch, S.C., Divorce and Children's adjustment problems at home and school: The role of depressive / withdrawn parenting, child psychiatry and human development, 35(2), 121-141, 2004.
104. Yauman, B.E., School-based group counseling for children of divorce: a review of the literature. Elementary School Guidance and Counseling, 26, 130-138, 1991.
105. Yavuzer, H., Çocukta Uyum ve Davranış Bozuklukları, "Çocuk Psikolojisi" (H. Yavuzer)'de XXIII. Baskı, Remzi Kitabevi, s. 242, 1996.

ÖZGEÇMİŞ

Araştırmacı, 1972 yılında Ankara’da doğmuştur. İlk, orta ve lise öğrenimini Ankara’da tamamladıktan sonra 1990 yılında Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu’na başlamış ve aynı okuldan 1994 yılında mezun olmuştur. Ankara Başkent Üniversitesi Dahiliye-Cerrahi Servisinde bir yıl hemşire olarak çalışmış, aynı yıl Üniversite’nin Sağlık Bilimleri Enstitüsü’nde Yüksek Lisans Programında İngilizce hazırlık okulu’na devam etmiştir. 1995 yılında Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı’nda Bilim Uzmanlığı’na başlamış, aynı yıl içinde Zonguldak Karaelmas Üniversitesi’nde de Öğretim Görevlisi kadrosuna atanmıştır. 1997 yılında Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı’nda Bilim Uzmanlığı’nı tamamlayarak, KKTC Dr. Burhan Nalbantoğlu Devlet Hastanesi Hemşirelik Hizmetleri Eğitim Koordinatörlüğü’ne atanmıştır. Aynı yıl KKTC Hemşirelik Meslek Yüksekokulu’nda da Öğretim Görevlisi olarak yarı zamanlı görev yapmıştır. Halen aynı okulda tam zamanlı olarak çalışmaktadır.

Araştırmacı 2000-2002 yılları arasında KKTC ‘Hemşirelik Ebelik Encümenliği’nde Sağlık Bakanlığı’nı Temsilen Encümen üyeliği yapmıştır. Ayrıca halen, ‘Kıbrıs Türk Amme Memurları Sendikası’ Delegesi, ‘Kıbrıs Türk Hemşireler Birliği’, ‘Halk Sağlığı ve Araştırma Vakfı’ ve ‘Sigma Theta Tau International Honor Society of Nursing’ üyesidir.

EK-1. ÇOCUK KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Sevgili Çocuklar;

Aşağıda, sizinle ve ailenizle ilgili bazı sorular bulunmaktadır. Sizden alınan bu bilgiler bir araştırmada kullanılacak, isimlerinizle verdiğiniz yanıtlar yalnızca benim tarafımdan bilinecektir. Lütfen hiç bir soruyu atlamadan, içtenlikle doldurunuz. Yardımınız için teşekkür ederim. Uzm. Hem.Berna Arifoğlu

1.Hangi sınıf ve şubede olduğunuzu yazınız:.....

2.Doğum tarihinizi gün ay ve yıl olarak yazınız:...../...../.....

3.Doğum yerinizi yazınız:.....

4.Annenizin doğum yeri:.....

5.Babanızın doğum yeri:.....

6.Annenizin mesleğini yazınız:.....

7.Babanızın mesleğini yazınız:.....

8.Kaç kardeşin var? (yuvarlak içine alarak işaretleyiniz)

a)Kardeşim yok b)1 b)2 c)3 d)4 e)5 ve üzeri

9.Şu anda oturduğun evde kimlerle yaşıyorsun? (Lütfen kutulara **çarpı işareti** koy)

Aynı evde yaşadıklarım	VAR	YOK
Anne		
Baba		
Anneanne		
Babaanne		
Dede		
Büyükbaba		
Kardeşlerim		
Üvey anne		
Üvey baba		
Üvey kardeş		
Diğer...		

10. Sence boşanma nedir? Açıklayınız.....

11.Okulda ya da okul dışında katıldığın sosyal etkinlikler var mı? (Lütfen kutulara **çarpı işareti** koyunuz.)

Etkinliklerim	V A R	Y O K
Müzik (Koro vs.)		
Enstrüman çalma (piyano, flüt vs.)		
Yüzme		
Bale		
Voleybol		
Basketbol		
Futbol		
Diğer(yazınız).....		

12.Annen ve baban ayrıldığında kaç yaşındaydın?.....

13.Annen ve babanın boşanacağını nasıl anladın?

- a)Bana boşanacaklarını söylediler
- b)Ben tahmin ettim
- c)Bir yakınım söyledi
- d)Diğer (yazınız).....

14.Annen ve baban boşanma konusunda seninle konuştular mı?

- a)Evet ise ne söylediler?.....
- b)Hayır

15.Anne ve babanın boşanacağını öğrendiğinde ne yaptın?.....

16.Boşanmadan sonra birlikte yaşamadığın anne /babanı ne sıklıkla görebildin?

- a)Hiç görmedim
- b)Hergün
- c)Haftada bir gün
- d>Ayda birkaç gün
- e>Düzensiz
- f)Diğer.....

17.Anne ve babanın boşandığını bir başkasına anlatırken ne hissediyorsun? (Birden fazla şık işaretleyebilirsin)

- a)Utaniyorum
- b)Üzülüyorum
- c)Beni dışlayacaklarından korkuyorum
- d>Onlara kızıyorum
- e>Herhangi bir şey hissetmiyorum.
- f)Diğer.....

18. Annen ve baban boşandıktan sonra yaşantıda ne gibi değişiklikler oldu ?
(Lütfen meydana gelen değişiklikler için kutuya **çarpı işareti** koy)

Değişimler:	işaretle
Yaşadığım ev	
Okulum	
Evdeki düzen	
Arkadaşlarımla ilişkim	
Annemle ilişkim	
Babamla ilişkim	
Kardeşlerimle ilişkim	
Harçlığım	
Sağlığım	
Diğer (yazınız)	

19.Boşanmadan sonra annen ya da baban yeniden evlendi mi?

- a)Babam yeniden evlendi
- b)Annem yeniden evlendi
- c)İkiside yeniden evlendi
- d)İkiside evlenmedi.

20.Anne ve babanın yeni evlendiği eşinden çocukları var mı?

- a)Evet var
- b)Hayır yok.

21. Anne ve babanın boşanması seni hangi yönlerden etkiledi? Yazınız.

EK-2.EBEVEYN KİŞİSEL BİLGİ FORMU

Sayın Anne/Baba,

Bu araştırma boşanmış aile çocuklarının yaşadığı sorunları azaltmak amacıyla planlanmıştır. Çocuğunuzun karşılatığı bu duruma daha kolay uyum sağlayabilmesi ve gelecekte ruhsal yönden daha sağlıklı bir birey olabilmesi için, bu bilimsel çalışmaya içtenlikle katılmanızı ve sorulara tek başınıza cevap vermenizi rica ediyorum. Sorulara vereceğiniz yanıtların yalnızca tarafımdan bilineceğini, grup sonuçları ile ilgilenilerek, tek tek isimlerle ilgilenilmeyeceğini ve yanıtlarınızın yalnızca bu çalışma çerçevesinde kullanılacağını bilmenizi istiyorum.

Yardımlarınız ve katkılarınız için teşekkür ederim.

Berna Ç. Arifoğlu

1.Adınız ve Soyadınız:.....

2. Yaşınız:.....

3.Eğitim Durumunuz

a)İlkokul mezunu

b)Ortaokul mezunu

c)Lise mezunu

d)Üniversite mezunu

e)Diğer.....

4.Mesleğiniz:

5. Ortalama aylık geliriniz nedir? (Lütfen, sizin kazancınızı ve eşinizden aldığınız nafakayı ayrı ayrı yazınız.)

Aylık gelirim.....

Nafaka

6.Kaç Çocuğunuz var? Yaşlarıyla birlikte yazınız.

7.Kaç yıl önce boşandınız?

a)1 yıl

b)2 yıl

c)3 yıl

d)4 yıl

e)5 yıl

f)Diğer (yazınız.....)

8.Çocuğunuzla birlikte yalnız mı yaşıyorsunuz?

a)Evet

b)Hayır (Kiminle kaldığınızı açıkla mısınız?).....

EK- 3. ÇOCUKLAR İÇİN BOŞANMAYA UYUM ÖLÇEĞİ GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Dil Geçerliği

Portes (7) tarafından geliştirilen CDAI ölçeğinin (Türkçe'ye uyarlanmasında Uluslararası Test Komisyonu'nun testlerin uyarlanması için belirlediği adımlar dikkate alınmıştır. Özellikle ölçeğin çevirisini yapacak uzmanların seçiminde her iki dili akıcı olarak kullanabilen, her iki kültüre yakın ve testin yapısı hakkında bilgisi olan kişiler seçilmiştir (5, 9).

İlk olarak ölçek, İngilizce'den Türkçe'ye çevrilmesi için, Psikiyatri alanında uzman ve her iki dile hakim 5 uzmana gönderilmiştir. Daha sonra araştırmacı tarafından tüm maddeler gözden geçirilmiş ve ortak maddeler toplanarak, ölçeğin çevirisinin denetlenmesi için 5 farklı uzmana daha gönderilmiştir. Bu uzmanlara gönderilen taslak ölçek kısa bir açıklamayı içermektedir. Ölçekte her bir maddenin İngilizce'sinin altına Türkçe karşılıkları sıralanmış ve uzmanlardan en uygun seçeneği işaretlemeleri istenmiştir. Bu işlem için ölçeğin gönderildiği uzman listesi bölüm sonunda belirtilmiştir. Uzmanların değerlendirmeleri araştırmacıya ulaştıktan en az 4 uzmanın görüşlerinin ortak olmadığı maddeler bir başka uzmana daha gönderilmiştir.

CDAI ölçeğinin Türkçe'ye çeviri işlemi tamamlandıktan sonra, Türk Dil yapısına uygunluğu yönünden Türk Dili Öğretmeni gözden geçirmiştir.

“Bir ölçeğin çevirisi tamamlandıktan sonra maddelerin orijinal testtekilerle eşdeğer olup olmadıklarının sınanması amacıyla çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler niteliksel ve istatistiksel yöntemlerdir. Temelde iki niteliksel yöntem vardır: Geri Çeviri ve Tek Çeviri Yöntemi'dir. Geri çeviri yönteminde ölçek orijinal dilden, kullanılacak dile çevrilir. Sonra çeviri her iki dili de çok iyi bilen çevirmen ya da çevirmenlerce kaynak dile geri çevrilir. Bu geri çeviri orijinal ölçekle karşılaştırılır ve tutarsızlıklar incelenerek gerekli değişiklikler ve düzeltmeler yapılır” (8).

Bu çalışmada Savaşır'ın belirttiği geri çeviri adımları aynen uygulanmıştır. CDAI ölçeğinin Türkçe'ye çevirisi tamamlandıktan sonra, Türkçe'den İngilizceye geri çevrilmesi için ölçek İngilizce'ye hakim 2 uzmana gönderilmiştir. Bu uzmanlardan gelen çeviriler CDAI ile karşılaştırılması için YDÜ İngiliz Dili ve

Edebiyatı Bölümü'nde görevli iki öğretim görevlisine verilmiştir. Uzmanlar orijinal ölçek ile taslak formu birbiriyle karşılaştırdıktan sonra anlam olarak farklı olan hiç bir maddeye rastlamadıklarını belirterek, bir kaç dilbilgisi hatasını düzeltmişlerdir.

Tüm uzmanların önerileri ile ölçek araştırmacı tarafından yeniden düzenlenmiş ve Türkçe orijinal forma son şekli verilmiştir. Ölçeğe '*Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği*' adı verilmiştir.

CDAI Ölçeğinin Yapı Geçerliği

Ölçeğin geçerlik çalışması çerçevesinde yapı geçerliğini belirlemek için faktör analizi yapılmıştır. Çalışma örneklemi 7-12 yaşları arasındaki çocukları kapsamına rağmen, yapılan istatistiksel analiz sonucunda 7-8 yaş grubundaki çocukların ölçeğin güvenirlik katsayılarını belirgin ölçüde düşürdüğü belirlenmiştir. Ölçeğin genelini kavramada güçlükleri olduğu düşünülerek, bu yaş grubu çocukların analizlerden çıkarılmasına karar verilmiştir. Bu nedenle tüm istatistiksel analizler 9-12 yaşları arasındaki çocuklarda yapılmıştır. (2)

Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği'nin 25 maddesinin Temel Bileşenler Faktör Analizi uygulamasına dik döndürme yöntemi olan Varimax uygulaması sonucunda elde edilen faktörlere ilişkin faktör yükleri Tablo 1'de verilmiştir.

Temel Bileşenler faktör analizi sonucunda, bir maddenin hangi faktöre ait olduğunu belirlemek için maddelerin faktör yüklerine bakılır. Faktör yükü pozitif ve 0.32'nin üstünde olan maddeler o faktörün altında yer alıyor demektir. Faktörleri belirlemenin yolu, özdeğeri 1'den büyük tutmaktır (2, 9).

Tablo 1'de görüldüğü gibi Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği'nde yer alan 15. ve 21. madde negatif yüke sahiptir ve hiçbir faktörde yer almamaktadır.

Tablo 1. Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği'nde Yer Alan Maddelerin Faktör Yükleri

Madde No	Faktör 1	Faktör 2	Faktör 3
1	.704		
2	.527		
3		.483	
4			.707
5	-.220		.766
6		.680	
7	.209	.614	.395
8	.314	.627	
9	.384	-.434	.388
10	.707		
11	.430		
12	.721		
13		.225	.560
14	.226	.515	
15		-.463	
16		.677	
17	.215		
18		.203	-.402
19	.330	.299	-.409
20	-.252		.352
21		-.210	
22	.721		
23	.569		
24	.509		-.334
25		.300	.512

Ölçeğin KKTC için temel boyutlarını ve faktör yapısını belirlemek için 25 maddeye Temel Bileşenler Analizi yapılmış, öz değeri 1'in üzerinde olan ve varyansın %38,124'ünü açıklayan 3 faktör elde edilmiştir. Bu 3 faktörün özdeğerleri, açıkladığı varyans yüzdeleri ve açıklanan toplam varyans Tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2. Faktörlerin Özdeğerleri ve Açıklanan Varyans Yüzdeleri

Faktörler	Faktörlerin Özdeğerleri	Açıklanan Varyans Yüzdesi	Açıklanan Toplam Varyans Yüzdesi
Faktör 1	3.722	14.887	14.887
Faktör 2	3.050	12.201	27.088
Faktör 3	2.803	11.211	38.299

Tablo 2' de görüldüğü gibi, Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği'nin 3 faktörle açıklanan toplam varyansı, ölçeğin tümüne ait varyansın % 38.299'dur.

Ölçeklerin faktör sayılarını belirlemede temelde iki ölçüt kullanılır. Bunlar, faktörlerin sahip oldukları özdeğerler ve scree plot denilen ve dikey eksen

özdeğerlerin, yatay ekseninde ise faktörlerin yer aldığı çizelgedir. Grafik 1’ de Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği’nin Faktör Sayısı ve Özdeğerlerini gösteren çizelge yer almaktadır (8).

Grafik 1. Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeği’ne Ait Faktörlerin Sayısı ve Özdeğerleri

Grafik 1.’e göre, üç faktörün özdeğerlerinin (açıkladığı varyansın) diğerlerinden daha fazla olduğu ve temelde üç faktörün etkili olduğu söylenebilir.

Maddelerin faktör yükleri, özdeğerleri ve faktörlerle açıklanan varyanslarına bakıldığında Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeğinin üç faktörlü ölçek olduğu sonucuna varılmıştır.

Faktör 1: CDAI’da Çatışma ve Kötü Uyum alt ölçeği altında yer alan maddeler (1, 2, 10, 11, 12, 14, 18, 19, 22, 23 ve 24) iken, Türkçe Form’da (1, 2, 10, 11, 12, 17, 19, 22, 23 ve 24) maddeleri yer almıştır.

Faktör 2: CDAI’da Depresyon ve Anksiyete alt ölçeği altında yer alan maddeler (3, 6, 7, 8, 16 ve 17) yerine, Türkçe Form’da (3, 6, 7, 8, 14, 16, 18) maddeleri yer almıştır.

Faktör 3: CDAI’da Sosyal Destek alt ölçeği altında yer alan maddeler (4, 5, 9, 13 ve 15) iken, Türkçe Form’da (4, 5, 9, 13, 20 ve 25) maddeler bu alt ölçek altında toplanmıştır.

Faktör 4: CDAI’da Boşanmanın Çözümlemesi alt ölçeği altında yer alan maddeler ise (20, 21, 25) iken bu maddeler Türkçe düzenlemede başka alt ölçeklerde yer almıştır.

CDAI ölçeğinin Türkçe'ye uyarlanması ve geçerlik-güvenirliğinin yapılması çalışmalarında yapılan faktör analizi sonucunda Tablo.3.3.'de görülen faktör yüklerine bakıldığında 15. ve 21. maddeler negatif yüke sahip oldukları ve herhangi bir başka faktörde yer almadıkları için ölçeğin Türkçe Formundan çıkarılmıştır.

CDAI Ölçeği'nin Ölçüt Geçerliği

CDAI ölçeğinin ölçüt geçerliğini sınamak için Çocuklar için Benlik Algısı ölçeği ve Çocuklar için Sosyal Destek ölçeğinin (3,6) alt ölçekleriyle korelasyonuna bakılmıştır.

Tablo 3. Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeğinin Alt Ölçekleri ile Çocuklar için Benlik Algısı Ölçeğinin Alt Ölçekleri Arasındaki Korelasyonlar

	Akademik Başarı	Sosyal Onay	Atletik Yeterlik	Fiziksel Görünüm	Davranıştan hoşnut olma	Özdeğer
Faktör-1	.156	.238*	.049	.269*	.313**	.165
Faktör-2	.092	.026	.090	.085	.001	.075
Faktör-3	-.272*	-.232	.038	.225	-.079	.336**

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$

Tablo.3.5.'de görüldüğü gibi, Faktör -1 ile Sosyal Onay Alma ve Fiziksel Görünüm alt ölçeği arasındaki korelasyon katsayıları 0.05 düzeyinde anlamlı iken, davranıştan hoşnut olma alt ölçeği 0.01 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Faktör-3 ise akademik başarı ile negatif yönde 0.05 düzeyinde anlamlı iken, özdeğer alt ölçeği ile pozitif yönde 0.01 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Faktör-2'nin ise diğer alt ölçeklerle anlamlı korelasyonu bulunmamaktadır.

Tablo 6. Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeğinin Alt Ölçekleri ile Çocuklar için Sosyal Destek Ölçeğinin Alt Ölçekleri Arasındaki Korelasyonlar

	Anababa Desteği	Sınıf arkadaşı Desteği	Öğretmen Desteği	Yakın Arkadaş Desteği
Faktör-1	.218	.456**	.317**	.408**
Faktör-2	.095	.232	.123	.153
Faktör-3	.220	-.103	-.207	.063

** $p < 0.01$

Tablo 6’da görüldüğü gibi, Faktör -1 ile sınıf arkadaşından, öğretmenden ve yakın arkadaştan alınan sosyal destek arasındaki korelasyon katsayıları pozitif yönde ve 0.01 anlamlılık düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Diğer faktörlerin ise herhangi bir alt ölçek ile anlamlı düzeyde korelasyonu gözlenmemiştir.

CDAI Ölçeğinin Güvenirlik Çalışması

Likert tipi bir ölçeğin iç tutarlığını değerlendirmek için, Cronbach Alfa olarak bilinen güvenilirlik ölçütünün kullanılması gerekir. Ölçeğin alfa katsayısı ne kadar yüksek olursa ölçekte bulunan maddelerin o ölçüde birbiriyle tutarlı ve aynı özelliğin öğelerini yordayan maddelerden oluştuğu varsayılır. (1,4)

Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Ölçeğinin güvenilirliğinin saptanmasında Cronbach Alfa katsayısı yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda alt ölçeklerin ve ölçeğin genelinin Cronbach Alfa katsayısı aşağıdaki gibi bulunmuştur:

Tablo 5. Taslak Ölçek ve Orijinal Ölçeğin Cronbach Alfa Değerleri

Faktörler	Taslak Ölçek Cronbach Alfa	Orjinal Ölçek Cronbach Alfa
Faktör-1	.77	.79
Faktör-2	.67	.68
Faktör-3	.63	.49
Faktör-4	-	.40
<i>Toplam ölçek</i>	.70	.73

Yapılan analiz sonucunda 20. maddenin hem faktör-3’ün hem de ölçeğin genelinin güvenilirlik katsayısını düşürmesi nedeniyle ölçeğin Türkçe Form’dan çıkarılmasına karar verilmiştir.

Test tekrar test yöntemi: Aynı testin aynı bireylere, aynı koşullarda, ancak farklı zamanlarda verilmesine dayanan güvenilirlik sınama yöntemidir (2). Uyarlanan ölçeğin test-tekrar-test güvenilirliğini bulmak için iki uygulamadan elde edilen puanlar arasındaki korelasyona Pearson Momentler Çarpımı Eşitliği kullanılarak bakılır (4).

CDAI ölçeğinin Türkçe Formunun 4 hafta ara ile 35 çocuğa yeniden uygulanması sonucunda elde edilen test-tekrar-test güvenilirliği $r: .668$ $p<0.01$ olarak bulunmuştur.

Orijinali 25 maddeden ve 4 alt ölçekten oluşan CDAI ölçeğinin Türkçe’ye uyarlama ve geçerlik-güvenirlik çalışması sonucunda *Çocuklar İçin Boşanmaya*

Uyum Ölçeği olarak adlandırılan ve 22 madde ile 3 alt ölçekten oluşan Türkçe bir ölçek elde edilmiştir. Bu ölçeğin, 9-12 yaşlarında ve anne-babası boşanmış Türk çocuklarına uygulanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu saptanmıştır.

Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmasında Kullanılan Kaynaklar

1. Erefe, İ., Veri Toplama Araçlarının Niteliği, “Hemşirelikte Araştırma” (Ed. İ. Erefe)’de, Odak Ofset, İstanbul, 169-187, 2002.
2. Erkuş, A., Psikometri, Türk Psikologlar Derneği Yayınları no:24, Ankara, 2003.
3. Gabay, R. Çocuklarda Benlik Sisteminin İncelenmesi, Psikoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 1996.
4. Gözümlü, S., Aksayan, S., Kültürlerarası Ölçek Uyarlaması için Rehber II [online]. [http:// www.hemarge.org/makale.doc](http://www.hemarge.org/makale.doc). [8/1/2003].
5. Hambleton, R. K., Patsula, L., [08/1999]. Increasing the Validity of Adapted Tests: Myths to be Avoided and Guidelines for Improving Test Adaptation Practice [online]. <http://www.testpublishers.org/journal01.htm> [2/6/2006].
6. İlkin, Z., İlkokul Çağındaki Çocuklarda Kendilik Algısı, Psikoloji Anabilim Dalı Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1994.
7. Portes, P.,R., Lehman, A. J., Brown, J.H., The Child Adjustment Inventory: Assessing Transition in Child Divorce Adjustment, J. Divorce &Remarriage, 30 (1/2), 37-45, 1999.
8. Richards, N. Ş., İlköğretim Sekizinci Sınıf Düzeyi için Akademik Yetenek Geliştirilmeye İlişkin Bir Çalışma, Ölçme Değerlendirme Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2005.
9. Savaşır, I. Ölçek Uyarlamasındaki Sorunlar ve Bazı Çözüm Yolları, Türk Psikoloji Dergisi, 9 (33), 27-32, 1994.
10. Tezbaşaran, A., Ölçeğin psikometrik özellikleri, “Likert Tipi Ölçek Geliştirme Klavuzu”, (A.Tezbaşaran)’da II. Baskı, Türk Psikologlar Derneği, Ankara, 45-51, 1997.

CDAI Ölçeği Dil Geçerliğine Katkıda Bulunan Uzmanlar

Çeviriyi Yapan Uzmanlar;

Prof. Dr. Neşe Erol; A.Ü. Çocuk Psikiyatrisi Ana Bilim Dalı'nda Psikolog Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Doç. Dr. Biran Mertan; DAÜ Psikolojik Danışma ve Rehberlik Merkezi'nde Psikolog olarak görev yapmaktadır.

Doç. Dr. Besti Üstün; DEÜ Hemşirelik Yüksekokulu Psikiyatri Hemşireliği Ana Bilim Dalı'nda Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

Dr. Fazilet Öztürk; Barış Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nde Psikiyatrist olarak görev yapmaktadır.

Yard.Doç.Dr. Fatma Akıncı; İzzet Baysal Üniversitesi Düzce Sağlık Yüksekokulu Öğretim Görevlisi

Çevirinin Denetimini Yapan Uzmanlar

Doç. Dr. Elif Kabakçı; Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi,

Dr.Dilek Şirvanlı Özen; Okan Üniversitesi Psikoloji Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi,

Uzm. Psikolog İlkiz Dikmer; A.Ü. Çocuk Psikiyatrisi Ana Bilim Dalı Öğretim Görevlisi,

Uzm. Psikolog Zihniye Okray; Yakın Doğu Üniversitesi Psikoloji Ana Bilim Dalı Öğretim Görevlisi

Uzm. Psikolog Şeniz Özusta; Hacettepe Üniversitesi Çocuk Ruh Sağlığı Ana Bilim Dalı , Öğretim Görevlisi

Uzm.Psikolog Canan Öztoprak; KKTC Milli Eğitim Bakanı

Ölçeğin Türk Dil yapısına uygunluğunun gözden geçiren Uzman;

Kürşat Özdaloğlu; DAÜ Türk Dili Öğretmenliği DAÜ Yeni Türk Dili Anabilim Dalı Yüksek Lisans mezunu, Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni.

Ölçeğin Türkçeden İngilizceye tekrar çevirisini yapan Uzmanlar;

Doç. Dr. Hüseyin Yaratın; DAÜ Eğitim Bilimleri Fakültesi Dekanı

Fatih Hersek; DAÜ İngilizce Hazırlık Bölümü Öğretim Görevlisi

İngilizceye çevrilen taslak ölçek ve CDAI karşılaştıran uzmanlar;

M.A. Nurdan Atamtürk; YDÜ İngiliz Dili Öğretim Görevlisi

M.A. Zalihe Arslan; YDÜ İngiliz Dili Öğretim Öğretim Görevlisi

EK-4. ÇOCUKLAR İÇİN BOŞANMAYA UYUM ÖLÇEĞİ

Sevgili Çocuklar;

Aşağıdaki ifadelerin her birini dikkatlice okuyunuz ve duygularınızı en iyi yansıtan seçeneği işaretleyiniz. Her bir ifade için sadece bir kutuyu işaretleyiniz.

	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1.Bazen annemle babamın yaşadığı sorunların benden kaynaklandığını düşünüyorum.					
2.Annemle babam ayrıldığından beri, ben okulda sorunlar yaşıyorum.					
3.Keşke babamla daha çok zaman geçirebilseydim.					
4.Annemle babam ayrıldığından beri arkadaşlarımla daha fazla zaman geçirebiliyorum.					
5. Annemle babam ayrıldığından beri okul sonrası faaliyetlere (müzik, spor vb.) daha çok katılabiliyorum.					
6.Ailemize ne olacağı konusunda endişeliyim.					
7.Keşke annemle daha fazla zaman geçirebilseydim.					
8.Annemle babam ayrıldığından beri kendimi zaman zaman üzgün hissediyorum.					
9. Annemle babam ayrıldığından beri kardeşlerimle eskisinden daha iyi geçiniyorum.					
10. Annemle babam ayrıldığından beri arkadaşlarıma sık sık kızıyorum.					
11.Sık sık anne ve babamın beni anlamadığını hissediyorum.					
12.Annemle babam benim hakkımda sık sık kavga ediyorlar.					
13.Büyükbabam, büyükannem ve ailenin diğer üyeleri benimle birlikte birşeyler yaparlar.					
14.Annem ve babam hala iyi geçinmiyorlar.					
15.Keşke annemle babam yeniden biraraya gelseler.					
16.Annem babamdan ayrıldığından beri çekilmez biri oldu.					
17.Annemin arkadaşlarıyla iyi geçinmiyorum.					
18. Annemle babam ayrıldığından beri ikisinden birinin tarafını tutmak zorundaymışım gibi hissediyorum.					
19. Annemle babam ayrıldığından beri daha fazla cezalandırılıyorum. (Odama gönderilmek gibi)					
20. Ayrıldıklarından beri annem ve babam beni daha çok eleştiriyorlar.					
21. Annemle babam ayrıldığından beri babamla birşey yaparsam, annem rahatsız oluyor.					
22.Ayrıldıklarından beri anne ve babamla daha iyi geçiniyorum.					

EK-5. ÇOCUKLAR İÇİN SÜREKLİ VE DURUMLUK KAYGI ENVANTERİ

Durumluk Kaygı Ölçeği

Nasıl Hissediyorum Anketi Kızların ve erkeklerin kendilerini anlattıkları bazı cümleler aşağıda verilmiştir. Her cümleyi dikkatle okuyun ve su anda nasıl hissettiğinize karar verin. Daha sonra sizi en doğru anlatan ifadenin önündeki kutucuğa (x) işareti koyun. Yanlış ya da doğru cevap diye bir şey yok. Herhangi bir cümle üzerinde fazla zaman geçirmeyin. Tam bu anda , bu dakikada nasıl hissettiğinizi en iyi anlatan ifadeyi seçmeyi unutmayın.			
1. Kendimi	☐ çok sakın hissediyorum	☐ sakın hissediyorum	☐ sakın hissetmiyorum
2. Kendimi	☐ çok öfkeli hissediyorum	☐ öfkeli hissediyorum	☐ öfkeli hissetmiyorum
3. Kendimi	☐ çok huzurlu hissediyorum	☐ huzurlu hissediyorum	☐ huzurlu hissetmiyorum
4. Kendimi	☐ çok sinirli hissediyorum	☐ sinirli hissediyorum	☐ sinirli hissetmiyorum
5. Kendimi	☐ çok huzursuz hissediyorum	☐ huzursuz hissediyorum	☐ huzursuz hissetmiyorum
6. Kendimi	☐ çok dinlenmiş hissediyorum	☐ dinlenmiş hissediyorum	☐ dinlenmiş hissetmiyorum
7. Kendimi	☐ çok ürkmüş hissediyorum	☐ ürkmüş hissediyorum	☐ ürkmüş hissetmiyorum
8. Kendimi	☐ çok rahatlamış hissediyorum	☐ rahatlamış hissediyorum	☐ rahatlamış hissetmiyorum
9. Kendimi	☐ çok endişeli hissediyorum	☐ endişeli hissediyorum	☐ endişeli hissetmiyorum
10. Kendimi	☐ çok hoşnut hissediyorum	☐ Hoşnut hissediyorum	☐ hoşnut hissetmiyorum
11. Kendimi	☐ çok korkmuş hissediyorum	☐ Korkmuş hissediyorum	☐ korkmuş hissetmiyorum
12. Kendimi	☐ çok mutlu hissediyorum	☐ mutlu hissediyorum	☐ mutlu hissetmiyorum
13. Kendimden	☐ çok eminim	☐ eminim	☐ emin değilim
14. Kendimi	☐ çok iyi hissediyorum	☐ iyi hissediyorum	☐ iyi hissetmiyorum
15. Kendimi	☐ çok başım dertte hissediyorum	☐ başım dertte hissediyorum	☐ başım dertte hissetmiyorum
16. Birşeylerin beni	☐ çok rahatsız ettiğini hissediyorum	☐ rahatsız ettiğini hissediyorum	☐ rahatsız ettiğini hissetmiyorum
17. Kendimi	☐ çok keyifli hissediyorum	☐ keyifli hissediyorum	☐ keyifli hissetmiyorum
18. Kendimi	☐ çok dehşete kapılmış hissediyorum	☐ dehşete kapılmış hissediyorum	☐ dehşete kapılmış hissetmiyorum
19. Kafamda	☐ herşeyi çok karmakarışık hissediyorum	☐ herşeyi karmakarışık hissediyorum	☐ herşeyi karmakarışık hissetmiyorum
20. Kendimi	☐ çok neşeli hissediyorum	☐ neşeli hissediyorum	☐ neşeli hissetmiyorum

Sürekli Kaygı Ölçeği

Nasıl Hissediyorum Anketi			
Kızların ve erkeklerin kendilerini anlattıkları bazı cümleler aşağıda verilmiştir. Her cümleyi okuyun ve hangisinin sizin için en doğru olduğuna karar verin. ‘ Hemen hemen hiç ’ mi , ‘ bazen ’ mi yoksa ‘ sık sık ’ mı. Daha sonra <u>sizi en doğru anlatan ifadenin önündeki kutucuğa (x) işareti koyun</u> . Yanlış ya da doğru cevap diye bir şey yok. Herhangi bir cümle üzerinde fazla zaman geçirmeyin. Genellikle nasıl hissettiğinizi en iyi anlatan ifadeyi seçmeyi unutmayın.			
1.Yanlış yapacağım diye endişelenirim	☐ hemen hemen hiç	☐ bazen	☐ sık sık
2.Ağlayacak gibi olurum	☐ hemen hemen hiç	☐ bazen	☐ sık sık
3.Kendimi mutsuz hissedirim	☐ hemen hemen hiç	☐ bazen	☐ sık sık
4.Karar vermekte güçlük çekerim	☐ hemen hemen hiç	☐ bazen	☐ sık sık
5.Sorunlarımla yüz yüze gelmek bana zor gelir	☐ hemen hemen hiç	☐ bazen	☐ sık sık
6.Çok fazla endişelenirim	☐ hemen hemen hiç	☐ bazen	☐ sık sık
7.Evde sinirlerim bozulur	☐ hemen hemen hiç	☐ bazen	☐ sık sık
8.Utangacım	☐ hemen hemen hiç	☐ bazen	☐ sık sık
9.Sıkıntılıyım	☐ hemen hemen hiç	☐ bazen	☐ sık sık
10.Aklımdan engelleyemediğim önemsiz düşünceler geçer ve beni rahatsız eder	☐ hemen hemen hiç	☐ bazen	☐ sık sık
11.Okul beni endişelendirir	☐ hemen hemen hiç	☐ bazen	☐ sık sık
12.Ne yapacağıma karar vermekte zorluk çekerim	☐ hemen hemen hiç	☐ bazen	☐ sık sık
13.Kalbimin hızlı hızlı çarptığını farkederim	☐ hemen hemen hiç	☐ bazen	☐ sık sık
14.Nedenini bilmediğim korkularım var	☐ hemen hemen hiç	☐ bazen	☐ sık sık
15.Annem ve babam için endişelenirim	☐ hemen hemen hiç	☐ bazen	☐ sık sık
16.Ellerim terler	☐ hemen hemen hiç	☐ bazen	☐ sık sık
17.Kötü birşeyler olacak diye endişelenirim	☐ hemen hemen hiç	☐ bazen	☐ sık sık
18.Geceleri uykuya dalmakta güçlük çekerim	☐ hemen hemen hiç	☐ bazen	☐ sık sık
19.Karnımda bir rahatsızlık hissedirim	☐ hemen hemen hiç	☐ bazen	☐ sık sık
20.Başkalarının benim hakkımda ne düşündükleri beni endişelendirir	☐ hemen hemen hiç	☐ bazen	☐ sık sık

EK-6. ÇOCUKLAR İÇİN DEPRESYON ÖLÇEĞİ

Sevgili Çocuklar,

Aşağıda gruplar halinde bazı cümleler yazılıdır. Her gruptaki cümleleri dikkatlice okuyunuz. Her grup içinden, bugün de dahil olmak üzere, son iki haftadır yaşadıklarınızı en iyi şekilde tanımlayan cümleyi seçip, yanındaki numarayı daire içine alınız.

A	0. Kendimi arada sırada üzgün hissederim. 1. Kendimi sık sık üzgün hissederim. 2. Kendimi her zaman üzgün hissederim.
B	0. İşlerim hiçbir zaman yolunda gitmeyecek. 1. İşlerimin yolunda gidip gitmeyeceğinden emin değilim. 2. İşlerim yolunda gidecek.
C	0. İşlerimin çoğunu doğru yaparım. 1. İşlerimin çoğunu yanlış yaparım. 2. Herşeyi yanlış yaparım.
D	0. Birçok şeyden hoşlanırım. 1. Bazı şeylerden hoşlanırım. 2. Hiçbir şeyden hoşlanmam.
E	0. Her zaman kötü bir çocuğumdur. 1. Çoğu zaman kötü bir çocuğum. 2. Arada sırada kötü bir çocuğum.
F	0. Arada sırada başıma kötü birşeylerin geleceğini düşünürüm. 1. Sık sık başıma kötü şeylerin geleceğinden endişelenirim. 2. Başıma çok kötü şeylerin geleceğinden eminim.
G	0. Kendimden nefret ederim. 1. Kendimi beğenmem. 2. Kendimi beğenirim.
H	0. Bütün kötü şeyler benim hatam. 1. Kötü şeylerin bazıları benim hatam. 2. Kötü şeyler genellikle benim hatam değil.
I	0. Kendimi öldürmeyi düşünmem. 1. Kendimi öldürmeyi düşünürüm ama yapmam. 2. Kendimi öldürmeyi düşünüyorum.
İ	0. Hergün içimden ağlamak gelir. 1. Birçok günler içimden ağlamak gelir. 2. Arada sırada içimden ağlamak gelir.
J	0. Herşey her zaman beni sıkır. 1. Her şey sı sık beni sıkır. 2. Her şey arada sırada beni sıkır.
K	0. İnsanlarla beraber olmaktan hoşlanırım. 1. Çoğu zaman insanlarla birlikte olmaktan hoşlanmam. 2. Hiçbir zaman insanlarla birlikte olmaktan hoşlanmam.
L	0. Herhangi bir şey hakkında karar veremem. 1. Herhangi bir şey hakkında karar vermek zor gelir. 2. Herhangi bir şey hakkında kolayca karar veririm.
M	0. Güzel, yakışıklı sayılırım. 1. Güzel, yakışıklı olmayan yanlarım var. 2. Çirkinim.
N	0. Okul ödevlerimi yapmak için her zaman kendimi zorlarım. 1. Okul ödevlerimi yapmak için çoğu zaman kendimi zorlarım. 2. Okul ödevlerimi yapmak sorun değil.
O	0. Her gece uyumakta zorluk çekerim. 1. Birçok gece uyumakta zorluk çekerim. 2. Oldukça iyi uyurum.

Ö	0. Arada sırada kendimi yorgun hissederim. 1. Birçok gün kendimi yorgun hissederim. 2. Her zaman kendimi yorgun hissederim.
P	0. Hemen hergün canım yemek yemek istemez. 1. Çoğu gün canım yemek yemek istemez. 2. Oldukça iyi yemek yerim.
R	0. Ağrı ve sızılardan endişe etmem. 1. Çoğu zaman ağrı ve sızılardan endişe ederim. 2. Her zaman ağrı ve sızılardan endişe ederim.
S	0. Kendimi yalnız hissetmem. 1. Çoğu zaman kendimi yalnız hissederim. 2. Her zaman kendimi yalnız hissederim.
Ş	0. Okuldan hiç hoşlanmam. 1. Arada sırada okuldan hoşlanırım. 2. Çoğu zaman okuldan hoşlanırım.
T	0. Birçok arkadaşım var. 1. Birkaç arkadaşım var ama fazla olmasını isterdim. 2. Hiç arkadaşım yok.
U	0. Okul başarımla iyi. 1. Okul başarımla eskisi kadar iyi değil. 2. Eskiden iyi olduğum derslerden çok başarısızım.
Ü	0. Hiçbir zaman diğer çocuklar kadar iyi olamıyorum. 1. Eğer istersem diğer çocuklar kadar iyi olurum. 2. Diğer çocuklar kadar iyiyim.
V	0. Kimse beni sevmez. 1. Beni seven insanların olup olmadığından emin değilim. 2. Beni seven insanların olduğundan eminim.
Y	0. Bana söyleneni genellikle yaparım. 1. Bana söyleneni çoğu zaman yaparım. 2. Bana söyleneni hiçbir zaman yapmam.
Z	0. İnsanlarla iyi geçinirim. 1. İnsanlarla sık sık kavga ederim. 2. İnsanlarla her zaman kavga ederim.

EK-7. ÇOCUKLAR İÇİN BOŞANMAYA UYUM PROGRAMI TANITIMI

I. Programın Tanımı

Bu program, ilkokulda öğrenim gören 9-12 yaşları arasındaki anne ve babası boşanmış çocukların boşanmaya uyumlarını sağlamak amacıyla hazırlanmıştır.

II. Programın Genel Amaçları

Programın temel olarak iki genel amacı vardır;

1. Programa katılan çocuklara destekleyici bir çevre sağlayarak, boşanma deneyimi ile ilgili duygularını tanımları, ifade etmeleri ve kabullenmelerine yardımcı olabilme; böylelikle yaşadıkları izolasyonu azaltarak, benlik saygılarını güçlendirebilme.
2. Ailelerindeki değişimle daha etkili başedebilmeleri için çocuklara özel beceriler (öfkenin uygun ifadesi ve Sosyal Problem Çözme Becerileri) öğretebilme ve yeterlilik kazandırabilme.

III. Programın Özel Amaçları

Programın özel amaçları aşağıda yer sıralanmıştır;

1. Grup üyelerinin birbiriyle tanışmaları, grup kurallarının belirlenmesi ve katılımcılar için güven verici grup ortamının oluşmasını sağlamak.
2. Grup üyelerinin kendilerinde ve diğer üyelerdeki temel duyguları tanımları ve anlamalarını kolaylaştırmak, ayrıca boşanmayla ilgili duygularını ifade etmelerini sağlamak.
3. Grup üyelerinin çeşitli tipte aile yapıları olabileceğini, boşanma sonucunda yaşamlarında meydana gelen değişimleri farketmeleri ve iki ayrı evde yaşamının getirebileceği bazı kolaylık ve zorlukların farkına vardırımlarını sağlamak.
4. Grup üyelerine Sosyal Problem Çözme kavramını tanıtmak
5. Grup üyelerini bireysel problemlerini rahatlıkla paylaşabilecekleri bir ortam geliştirmeleri için cesaretlendirmek ve Sosyal Problem Çözme basamaklarını kendi karşılaştıkları problemlere uygulayabilmesi için grupta ön hazırlık yapmalarını ve çözülebilen ve çözilemeyen problemlerini birbirinden ayırt edebilmelerini sağlamak.
6. Grup üyelerinin sosyal problem çözme becerilerini pekiştirmelerine yardımcı olmak, boşanmayla ilgili duygularını açıklamalarını sağlamak.

7. Grup üyelerinin ebeveynlerinin boşanması nedeniyle yaşadıkları öfke duygusunu tanımlarını ve ifade etmelerini sağlamak.
8. Grup üyelerinin önceki oturumlar süresince edindikleri bilgi ve becerilerinin pekiştirilmesine yardımcı olmak ve boşanma kavramı ile ilgili daha önce değinilmeyen konu ve duygulara odaklanmak.

IV. Programın İçeriği, Hazırlanması ve Geçerlik Çalışması

Programın içeriğinin oluşturulmasında yerli ve yabancı literatür taraması yapılmıştır. Yerli literatürde bu tür bir programa rastlanmamış ve bu nedenle tamamen yabancı literatürden yararlanılmıştır. En temel kaynak olarak “*Children of Divorce Intervention Program Manueli(CODIP)*” (9,10) kullanılmıştır. CODIP JoAnne Pedro-Carroll, Linda Alpert Gillis, Sharon Sterling tarafından geliştirilen bir program olup, ilköğretim 2. ve 3. sınıflar 4. ve 6. sınıflar için olmak üzere iki ayrı el kitabı şeklinde hazırlanmıştır. Araştırmacı programdan yararlanmak için JoAnne Pedro Carroll ile iletişim kurarak, programa ulaşmış ve gerekli izni almıştır. Ayrıca bu programı oluştururken, program ve materyal geliştirme teknikleri için ilgili literatürden (1,2,3,4,5,6,7,8,11) yararlanılmıştır.

Çocuklar İçin Boşanmaya Uyum Programı araştırmacı tarafından hazırlandıktan sonra kapsam geçerliği için beş uzmana gönderilmiştir. Bu uzmanlardan programın içeriği, hedefleri ve seçilen etkinliklerin çocukların yaş grubuna uygunluğu yönünden programı değerlendirmeleri istenmiştir. Uzmanlar görüşlerini yazılı ve sözlü olarak araştırmacıya iletmıştır. Uzmanların önerileri doğrultusunda *Çocuklar için Boşanmaya Uyum Programı*’na düzenlemeler yapılmıştır.

Programı oluşturan her bir oturumun başlığı ise şöyledir;

1. Tanışma ve grup kurallarının oluşturulması
2. Boşanmayla ilgili duyguların ifadesi
3. Boşanma ve yaşanan değişimler
4. Sosyal Problem Çözme Becerisi Kazandırma I
5. Sosyal Problem Çözme Becerisi Kazandırma II
6. Problem Çözme Becerilerinin Kullanımının Değerlendirilmesi
7. Öfkeyle Başa çıkma
8. Duygu ve Becerilerin Gözden Geçirilmesi

9. Grubun Sonlandırılması.

Program 9 oturum olarak planlanmış ve oturum planı aşağıda şematize edilmiştir. Her bir oturum bir önceki oturumun kısa bir tekrarı ile başlamaktadır. Oturumun tekrarı yapılırken, katılımcılara bir hafta süresince oturumla ilgili duygu ve düşünceleri sorulmaktadır. Ardından, katılımcıların oturumun konusuna alıştırılması için *Isınma* bölümü daha sonra *Ana Etkinlik* bölümü yer almaktadır. Bu bölümde katılımcılar günün konusu ile ilgili etkinliğe katılmaktadır. Katılımcıların hazırladıkları materyaller bittiğinde ödüllendirmek amacıyla materyalin üzerine lider tarafından küçük stikerler yapıştırılmaktadır. Kapanış bölümünde oturumda yapılanların kısa bir özeti, grup üyelerine oturumun ana temasını özetleyen soruların sorulmasıyla yapılmaktadır. Her oturumun sonunda bir sonraki oturuma getirmek üzere grup üyelerine ‘ev ödevleri’ verilmektedir.

OTURUM PLANI

- Önceki oturumun kısa tekrarı
- Duygu ve düşüncelerin paylaşımı
- Isınma
- Ana etkinlik
- Ev ödevlerinin verilmesi
- Oturumun sorularla tekrarı; Kapanış

V. Öğretme-Öğrenme Etkinlikleri

Programın uygulanmasında izlenen öğrenme-öğretme etkinlikleri aşağıdaki gibidir.

A) Genel Yaklaşım: Yapılandırılmış etkinliklerle sürdürülen bu programda etkileşime dayalı grup süreci kullanılmıştır.

B) Öğretim Yöntem ve Teknikleri: Programın uygulama aşamasında aşağıdaki yöntem ve teknikler kullanılacaktır.

- ✓ Düz anlatım
- ✓ Soru-yanıt
- ✓ Rol yapma
- ✓ Geribildirim verme
- ✓ Resim çizme
- ✓ Kukla oynatma

C)Eğitim Araç ve Gereçleri: Bu programın uygulanmasında aşağıda belirtilen araç ve gereçler kullanılacaktır.

- ✓ “Nelerden Hoşlanırım?” Materyali
- ✓ Duygu kartları
- ✓ Problem Listesi
- ✓ “Değişimler” materyali
- ✓ Anne ve baba boşanıyor kitabı
- ✓ Resimli boşanma kitabı
- ✓ ‘Aile üyelerinin resimleri’ materyali
- ✓ ‘Evimde yaşayan kişiler’ materyali
- ✓ ‘Evimde yaşamayan aile üyeleri’ materyali
- ✓ ‘Aile çeşitleri’ materyali
- ✓ Posta kutusu
- ✓ Sosyal Problem Çözme Karikatürü
- ✓ Sosyal Problem Çözme Basamakları Kartonu
- ✓ Problem Kartları
- ✓ Ödev kutusu
- ✓ Kuklalar
- ✓ Yeşil ve kırmızı renkte kartonlar
- ✓ Sevimli Hayvanlar Kartonu
- ✓ Zar
- ✓ Oyuncak Hayvanlar
- ✓ Öfke basamakları karikatürü
- ✓ Kızma Birader Materyali
- ✓ Kağıt
- ✓ Keçeli Kalemler
- ✓ Tahta
- ✓ Tahta Kalemleri
- ✓ Başarı Sertifikası
- ✓ Kaplama Kağıdı

VI. Program Uygulama Etkinlikleri

- ✓ Bu programın katılımcılarının anne ve babası hukuki olarak boşanmış, tek ebeveyniyle birlikte yaşayan, daha önce psikiyatrik yardım almamış, ilkokul 3.-5. sınıf öğrencileri olması gereklidir.
- ✓ Program ilkokullarda grup çalışması için uygun fiziksel ortamda yapılmalıdır.
- ✓ Grup çalışmalarında gizlilik ilkesine uyulmalıdır.
- ✓ Dokuz oturumdan oluşan bu programda, oturumlar 80 dakika olarak planlanmıştır. Oturumlar birbirini tamamladığı için belirtilen sıra ve sürede yapılmalıdır.
- ✓ Grup en az 8 en fazla 12 kişiden oluşmalıdır. Grup sayısının belirtilenden fazla olduğu gruplarda iki eğitici olmalıdır.
- ✓ Programa katılabilmek için, hem katılımcının hem de ebeveyninin programla ilgili bilgilendirilmiş olması gerekmektedir. (en az iki görüşme şeklinde)
- ✓ Programa katılabilmek için katılımcının ebeveyninin yazılı izin formunu vermesi gerekmektedir.
- ✓ Her bir katılımcının programa en fazla 3 oturum devamsız hakkı vardır. Bu sürenin üzerind devamsızlığı olanlar programa devam edemez.
- ✓ Grup kapalı grup şeklinde olacaktır. Gruptan ayrılan üyenin yerine yeni üye alınmayacaktır.
- ✓ Programı yönetecek bireylerin;
 - 9-12 yaş grubundaki çocukların gelişimsel özellikleri,
 - Boşanmaya uyumdaki geçici aşamalar,
 - Grup sürecini ve kolaylaştırıcı teknikler,
 - Aktif dinleme, empati ve duyguların paylaşım teknikleri,
 - Grupta güven yaratma ilkeleri
 - Grup çalışmasının etik ilkeleri konusunda bilgi ve beceri sahibi olmalıdır.

VII. Değerlendirme

Bu programı ölçme ve değerlendirme amacıyla çeşitli formlar kullanılacaktır.

Programa katılan çocuklara programın ilk ve son oturumunda;

- Kişisel bilgi formu (sadece ilk oturumda verilecektir)
- Çocuklar İçin Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri,

- Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği
- Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği

Her oturumun sonunda ise ;

- Oturumla ilgili duygularının gözden geçirilmesi için; Duygu Skalası
- Oturumla ilgili görüşlerinin gözden geçirilmesi için; Değerlendirme Formu verilecektir.

Programı uygulayan kişi,

Her oturum sonunda öğrencilere sorular sorarak, eksik veya yanlış öğrenilenlerin tamamlanmasını sağlayacaktır.

Her oturum sonrası ‘oturum kayıtları’ nı tutacaktır. (*Oturum Kayıtları; her üyenin devamını, geç erken gelme durumu, grubun özeti, tarih, belirgin bireysel gelişimler ve tüm genel gidişi içerecek şekilde tutulur.*)

VIII. Kullanılan Kaynaklar

1. Acar, N.V., Grupla Psikolojik Danışma İlke ve Teknikleri, III. Baskı, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2001.
2. Çetin, F., Bilbay, A.A., Araştırmadan Uygulamaya Çocuklarda Sosyal Beceriler Grup Eğitimi, Şahinkaya Matbaası, III. Baskı, İstanbul, 2003.
3. Demirel, Ö., Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Program Geliştirme, III. Baskı, Öncü Basımevi, Ankara, 2000.
4. Erkan, S., Örnek Grup Rehberliği Etkinlikleri, VII. Baskı, Başak Matbaası, Ankara, 2005.
5. Fritsch, I., “Anne Baba Boşanıyor” , (L.Kaplan) da, Kent Basımevi, İstanbul, 1985.
6. Garber, B. D., Conditions for Accepting a Child of Divorce, Psychotherapy, 31(2), 1994
7. Gönen, M., Dalkılıç, U., Çocuk Eğitiminde Drama Yöntem ve Uygulamalar, VI. Baskı, Şahinkaya Matbaası, İstanbul, 2003.
8. Margolin, S., Complete Group Counseling Program for Children of Divorce, Jossey-Bass, San Francisco, 1996.

9. Pedro-Carrol, J., The Children of Divorce Intervention Program Procedures Manual Support Group with 4th- 6th Grade Children, II. Baskı, Children's Institute, Rochester-New York, 1994.
10. Pedro-Carrol, J., Alpert-Gillis, L., Sterling, S., A Procedures Manuel for Conducting Support Groups Children of Divorce Intervention Program, Second-Third Grade Children, Children's Institute, Rochester-New York, 1997.
11. Sullivan, R., Gaffikin, L., Lowry, E., "Tıp Eğitmcileri için Program Geliştirme Rehberi", (Çev: N.Şahin) de, Hacettepe Halk Sağlığı Vakfı, Ankara, 1999.

CODIP KULLANIMI İÇİN İZİN MAİLİ:

> <jpdrocarroll@childrensinstitute.net> wrote:

> Dear Berna,

> > I am so pleased that you will be implementing the program in Cyprus. There is great need for children to have support and learn skills for dealing with such a difficult time. We have two manuals that would be helpful for working with children ages 8-11. I suggest you buy both because there are many activities and games included that 8 year old children enjoy. The manual for 9-11 year olds has activities shown to best help that age group. I am forwarding your request to Cyndie Walker, our Customer Service Representative, who can send the materials and information about payment to you. Attached is a book chapter describing the program that you may find helpful. I wish you much success with your work. Best,

> > Dr. JoAnne Pedro-Carroll

> > -----Original Message-----

> > From: berna "arifoğlu" [<mailto:camkusu@yahoo.com>]

> > Sent: Thursday, September 01, 2005 4:12 PM

ÇOCUKLAR İÇİN BOŞANMAYA UYUM PROGRAMI OTURUM ÖZETİ

I. OTURUM :TANIŞMA

AMAÇ:

Grup elemanlarını birbiriyle tanışmalarını, grup kurallarını belirlenmesini ve katılımcılar için güven verici grup ortamının oluşmasını sağlamak.

HEDEFLER:

Grupta yer alan çocukların tümünün

1. Diğer çocukların adını söyleyebilmesi,
2. Grup kurallarının farkına vararak, sıralayabilmesi ve bunları uygulayabilmesi,
3. Yapmaktan hoşlandığı şeyleri söylemesi,
4. Gruba özel bir isim ve selamlaşma belirlemesi.

SÜRE: 80 dakika

YÖNTEM, ARAÇ VE GEREÇLER:

- İsim kartları
- Kalemler
- Nelerden Hoşlanırım Kartları
- Boşanmaya İlişkin Düşüncelerim Materyali
- Kişisel Bilgi Formu, Çocuklar İçin Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri, Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği ve Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği

II. OTURUM: BOŞANMAYLA İLGİLİ DUYGULARIN İFADESİ

AMAÇ: Grup üyelerinin kendilerindeki ve başkalarındaki temel duyguları tanımları ve anlamalarını kolaylaştırmak ve boşanmayla ilgili duygularını ifade etmeleri için başlangıç yapmak.

HEDEFLER:

Grupda yer alan çocukların tümünün,

1. Duygu kavramını ve özelliklerini tanımlayabilmesi,
2. Duygu çeşitlerini sıralayabilmesi
3. Duyguları anlayabilmek için kullanılan yolları sıralayabilmesi
4. Boşanmayla ilgili duygularını açıklaması
5. Problem Listesini yanıtlaması

SÜRE: 80 dakika

YÖNTEM, ARAÇ VE GEREÇLER:

- İsim Kartları
- Kuklalar
- Tahta ve kalemler
- Duygu kartları
- Duygu posterleri
- ‘Problemler Listesi’

III. OTURUM: BOŞANMA VE DEĞİŞİMLER

AMAÇ: Grup üyelerinin çeşitli tipte aile yapılarının olabileceğini, boşanma sonucunda yaşamlarında meydana gelen değişimleri farketmeleri ve iki ayrı evde yaşamının bazı kolaylık ve zorluklar getirebileceğini fark etmelerini sağlamak.

HEDEFLER:

Grupta yer alan çocukların tümünün

1. Anne ve babasının boşanmasıyla ortaya çıkan değişimleri farkına varması ve açıklaması,
2. Boşanma sonucunda yaşadığı değişimleri ‘değişimler materyali’ üzerine işaretlemesi,
3. Kendileri için en zor olan değişimi seçerek ve neden zor olduğunu grupta paylaşması,
4. Kendileri için en iyi olan değişimi seçerek, grupta paylaşması.
5. Değişimlerle ilgili duygularını fark ederek açıklaması.
6. Farklı aile tipleri olabileceğinin farkına varması,
7. Birlikte yaşadığı ve yaşamadığı aile üyelerini çizerek, grupta paylaşması,
8. Kendi ailesi ile ilgili duygularını ifade etmesi.

SÜRE: 80 dakika

YÖNTEM, ARAÇ VE GEREÇLER:

- ‘Değişimler’ materyali
- Makas
- Yapıştırıcı
- Keçeli kalemler
- Anne baba boşanıyor kitabı
- ‘Aile üyelerinin resimleri’ materyali

- ‘Evimde yaşayan kişiler’ materyali
- ‘Evimde yaşamayan aile üyeleri’ materyali
- ‘Aile çeşitleri’ materyali
- Posta Kutusu

IV.OTURUM: SOSYAL PROBLEM ÇÖZME BECERİSİ KAZANDIRMA I

AMAÇ: Grup üyelerine Sosyal Problem Çözme kavramının tanıtılması

HEDEFLER:

Grupta yer alan çocukların tümünün

1. ‘Problem’ ve ‘çözüm’ kavramlarının tanımlaması
2. Problemler, çözümleri ve duygular arasındaki ilişkileri kavraması
3. Sosyal Problem Çözme Basamaklarını sıralaması

YÖNTEM, ARAÇ VE GEREÇLER:

- Tahta ve tahta kalemleri
- Sosyal Problem Çözme Karikatürü
- Sosyal Problem Çözme Basamakları Kartonu

SÜRE: 80 dakika

V.OTURUM: SOSYAL PROBLEM ÇÖZME BECERİSİ KAZANDIRMA II

AMAÇ: Grup üyelerinin bireysel problemlerini rahatlıkla paylaşabilecekleri bir ortam geliştirmeleri için cesaretlendirmek ve Sosyal Problem Çözme basamaklarını kendi karşılaştıkları problemlere uygulayabilmesi için grupta ön hazırlık yapmaları, çözülebilen ve çözilemeyen problemlerini birbirinden ayırt edebilmelerini sağlamak

HEDEFLER:

Grupta yer alan çocukların tümünün

1. Boşanmayla ilgili yaşadığı bir problemini yazılı hale getirerek, hazır olduğunda grupta paylaşması,
2. Boşanmayla ilgili çözebilecekleri ve çözemeyecekleri problemlerini birbirinden ayırt edebilmesi,
3. Problem çözme basamaklarını gerçek yaşamdaki problemlerine uyarlayabilmesi,
4. Boşanmayla ilgili problem senaryolardan seçerek, çözümlemek için problem çözme aşamalarını kullanabilmesi,
5. Hazır olduğunda problem durumu oyunlaştırabilmesi.

YÖNTEM, ARAÇ VE GEREÇLER:

- Problem kartları
- Ödev kutusu
- Yeşil ve kırmızı renkte kartonlar

SÜRE: 80 dakika

VI.OTURUM: PROBLEM ÇÖZME BECERİLERİ KULLANIMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

AMAÇ:Grup üyelerinin sosyal problem çözme becerilerini pekiştirmelerine yardımcı olmak, boşanmayla ilgili duygularını açıklamalarını sağlamak.

HEDEFLER:

Grupta yer alan çocukların tümünün,

1. Boşanma ile ilgili çözülebilen ve çözilemeyen problemleri birbirinden ayırt edebilmesi
2. Oyun yardımıyla Sosyal Problem Çözme Becerilerini kullanarak, alıştırma yapması,
3. Oyun yardımıyla boşanmayla ilgili duygu ve düşüncelerini açıklaması

SÜRE: 80 dakika

YÖNTEM, ARAÇ VE GEREÇLER:

- Kırmızı ve yeşil kartonlar
- Ödev kutusu
- Oyun kağıdı
- Oyun kartları
- Zar
- Kişi sayısı kadar oyuncak hayvanlar

VII. ÖFKEYLE BAŞAÇIKMA

AMAÇ: Grup üyelerinin ebeveynlerinin boşanması nedeniyle yaşadıkları öfke duygusunu tanımlarını ve ifade etmelerini sağlamak.

HEDEFLER:

Grupta yer alan çocukların tümünün

1. Öfke duygusunu ve sebeplerini tanımlaması,
2. Öfkeyi ifade etme biçimlerini tanımlaması.
3. Öfke duygusunun ne olduğunu ve nedenlerini sayması,

4. Anne ve babasının boşanması ile ilgili öfke duyduğu durumları farkına varacak ve grupla paylaşacak,
5. Boşanma ile oluşan değişimlerden en çok kızgınlık duyduğu değişimi seçerek, oynayacak.
6. Öfkeyi ifade etmede alternatif yöntemleri sıralaması,
7. Kuklalarla öfkesini yapıcı biçimde ifade edebilmesi.

SÜRE: 80 dakika

YÖNTEM, ARAÇ VE GEREÇLER:

- ‘Örnek Durumlar’ kartları
- Kuklalar
- Öfke nedir? materyali
- ‘Kızma Birader’ materyali
- Kağıt ve keçeli kalem

VIII. OTURUM- DUYGU VE BECERİLERİN GÖZDEN GEÇİRİLMESİ

AMAÇ: Grup üyelerinin önceki oturumlar süresince edindikleri bilgi ve becerilerinin pekiştirilmesine yardımcı olmak ve boşanma kavramı ile ilgili daha önce değinilmeyen konu ve duygulara odaklanmak.

HEDEFLER:

Grupta yer alan çocukların tümünün

1. Önceden yazılı olarak ifade ettiği ancak grupta ifade edemediği duygularını açıklaması,
2. Sosyal Problem Çözme ve Öfke kontrol becerilerini uygulaması
3. Anne ve babasının boşanması ile ortaya çıkan olumlu değişimleri farkına varması ve tanımlaması
4. Anne ve babasının boşanması ile yaşadığı tehlike ve fırsatları sıralaması
5. Grup üyeleriyle ilgili olumlu bir özellik söylemesi ya da yazması.

SÜRE: 80 dakika

YÖNTEM, ARAÇ VE GEREÇLER:

- Oyun kağıdı
- Oyun kartları
- Zar
- Kişi sayısı kadar oyuncak hayvanlar

IX.OTURUM: GRUBU SONLANDIRMA

AMAÇ: Grup üyelerinin önceki seanslar süresince edindikleri bilgi ve becerilerinin pekiştirilmesine yardımcı olmak ve boşanma kavramı ile ilgili daha önce değinilmeyen konu ve duygulara odaklanmak.

HEDEFLER:

Grupta yer alan çocukların tümü

1. Gruptan öğrendiklerini farkına varacak ve paylaşacak,
2. Grup süresince hazırladığı materyalleri kitap şeklinde düzenleyecek ve ailesi ile paylaşacak,
3. Başarı Sertikasını alacak.

SÜRE: 80 dakika

YÖNTEM, ARAÇ VE GEREÇLER:

- Boşanma Oyunu
- Çocuklar İçin Durumluk ve Sürekli Kaygı Envanteri,
- Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği
- Çocuklar için Boşanmaya Uyum Ölçeği
- Başarı Sertikası
- Kalemler
- Kaplama Kağıdı
- Yiyecek ve içecekler

ÇİBUP'NI GÖZDEN GEÇİREN UZMANLAR

Prof. Dr. Fatma ÖZ

Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Besti ÜSTÜN

Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Psikiyatri Hemşireliği Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Prof. Dr. Bekir ÖZER

Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Doç. Dr. Mesude ATAY

Doğu Akdeniz Üniversitesi Okul Öncesi Eğitim Bölümü Çocuk Gelişimi Eğitimi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Doç. Dr. Dilek Şirvanlı ÖZEN

Okan Üniversitesi Psikoloji Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

EK-8. ÇİBUP' NA KATILIM İÇİN EBEVEYN İZİN FORMU

Sayın Veli,

Ben Berna Arifoğlu, Hemşirelik Meslek Yüksekokulu'nda Öğretmen Hemşire olarak görev yapmaktayım. Aynı zamanda Hacettepe Üniversitesinde Psikiyatri Hemşireliği'nde 'Boşanmış aile çocuklarının boşanmaya uyumlarının sağlanması' konusunda doktora eğitimimi sürdürmekteyim.

Sizinde bildiğiniz gibi gün geçtikçe ülkemizde boşanmalar artmaktadır. Her iki çiftin ortaklaşa aldıkları evliliği sonlandırma kararında eşler kadar çocuklar da bu duruma alışmakta güçlük çekmektedir. Çocukların karşılaştıkları bu yeni duruma uyumunu sağlamak, yaşayabileceği duygusal sorunları hafifletmek için 'Boşanmaya Uyum Programı' adı verilen program haftada 1 gün , çocuğunuzun bulunduğu okulda ve uygun ders saatlerinde yapılacaktır.

Programda boşanma sonucunda çocuğun karşılaştığı değişimler ve duygusal güçlükler, tartışma ve oyunlarla her hafta grup ortamında paylaşılacaktır. Çocuklar anne ve babalarının boşanması sonucunda yaşadığı sorunları bu program yoluyla çözme fırsatı bulacaklar ve kendi yaşantılarında da bu çözüm yollarını kullanabileceklerdir. Çocuklarınızın yapmış olduğu etkinlikler programdan sonra size bir kitapçık şeklinde gönderilecektir.

Program toplam 9 hafta sürecek, haftada bir gün, uygun ders saatinde 60 dk. olarak her hafta başka bir ders saatinde yapılacaktır. Böylelikle çocuğunuz her hafta farklı bir dersten devamsız olacaktır. Çocuğunuzun bu programa katılmasını onaylıyorsanız lütfen aşağıda size ayrılan bölümü imzalayınız.

Not: Program ile ilgili sormak istediğiniz ya da çocuğunuzla ilgili paylaşmak istediğiniz herhangi bir konu olursa bana 0533 864 59 51 nolu telefondan ulaşabilirsiniz.

Velinin Adı ve Soyadı:.....

Çocuğun Adı ve Soyadı:.....

Çocuğumun 'Boşanmaya Uyum Programına' katılmasına izin veriyorum.

İMZA:

EK-9. ÇBUÖ'NİN YANITLANMASI İÇİN EBEVEYN İZİN FORMU

Sayın Veli,

Ben Berna Arifoğlu, Hemşirelik Meslek Yüksekokulu'nda Öğretmen Hemşire olarak görev yapmaktayım. Aynı zamanda Hacettepe Üniversitesinde Psikiyatri Hemşireliği dalında doktora eğitimimi sürdürmekteyim. Çocuğunuzun bulunduğu okulda Milli Eğitim Bakanlığı'nın izni ile araştırma yapmaktayım.

Sizinde bildiğiniz gibi gün geçtikçe ülkemizde boşanmalar artmaktadır. Her iki çiftin ortaklaşa aldıkları evliliği sonlandırma kararında eşler kadar çocuklar da bu duruma alışmakta güçlük çekmektedir. Ülkemizdeki boşanmış aile çocuklarının yaşadığı sorunlara ışık tutmak ve yol göstermek amacıyla bir araştırma yapmaktayım. Bu araştırma, KKTC genelinde ilkokullardaki boşanmış aile çocuklarının katılımıyla gerçekleştirilecektir. Çocuğunuza okulda bu konu ile ilgili bir anket verilecek ve doldurması istenecektir. Anket çocuğunuzun boşanmaya karşı uyumunu ölçen sorulardan oluşmaktadır.

Boşanmış aile çocukları ile ilgili yapılan pek çok araştırma bu çocukların yeni aileye uyum sağlamaları ve okulda daha başarılı olabilmeleri için konuyla ilgili görüşlerinin oldukça önemli olduğunu göstermektedir. Çocuğunuzun bu ankete katılımı ülkemizde bu konu ile ilgili araştırmaların gelişimi ve bu tür çocuklara sunulabilecek hizmetlerin planlanması, yaşadıkları sıkıntıların çözülmesi açısından önem taşımaktadır.

Çalışma sırasında ve sonrasında tüm bilgilerin gizliliği korunacak, alınan bilgiler sadece araştırma için kullanılacak ve çocuklarınız isimlerini anket formuna yazmayacaklardır. Eğer isterseniz çocuğunuzun anketten aldığı puanı araştırmacıyı arayarak öğrenebilirsiniz.

Lütfen bu konu ile ilgili kararınızı aşağıdaki yeri imzalayarak, bana bildiriniz. Katılımınız ve yardımınız için teşekkür ederim. Saygılarımla...

Uzm. Hem.Berna Arifoğlu

Tel No:0533 864 59 51

.....Çocuğumun anket formunu doldurmasına **izin veriyorum.**

.....Çocuğumun anket formunu doldurmasına **izin vermiyorum.**

EK. 10. MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI'NDAN ALINAN İZİN BELGELERİ

KÜZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ MİLLİ EĞİTİM VE KÜLTÜR BAKANLIĞI İLKÖĞRETİM DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı: 35/2005/1-B

Lefkoşa

13.10.2005

Sn. Berna Arifoğlu
Sağlık ve Sosyal Yrd. Bakanlığı,
Hemşirelik Yüksek Okulu
Öğretim Görevlisi.

“Boşanmaya Uyum Programı” ve anket soruları Talim ve Terbiye Dairesi Müdürlüğü tarafından incelenmiş ve uygulanmasında bir sakınca görülmemiştir.

Anketi ve programı uygulamadan önce ilgili okul müdürlükleri ile temas kurulması anketin ve programın hangi okulda ne zaman uygulanacağı birlikte saptanmalıdır. Uygulama tamamlandıktan sonra da sonuçları Müdürlüğümüze ve Talim Terbiye Dairesi Müdürlüğü'ne iletilmesi hususunda bilgilerinizi saygı ile rica ederim.

Hatice Düzgün
Müdür

KK/BD

KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ
MİLLÎ EĞİTİM VE KÜLTÜR BAKANLIĞI
İLKÖĞRETİM DAİRESİ MÜDÜRLÜĞÜ

Sayı: 35/2004/13

Lefkoşa

29.11.2004

Sn. Berna Arifoğlu
Hemşirelik Meslek Yüksek Okulu
Lefkoşa.

“Depresayon, Kaygı ve Uyum Düzeylerine Hemşirelik Danışmanlığının Etkisinin Belirlenmesi” konulu anket soruları Talim ve Terbiye Dairesi Müdürlüğü tarafından incelenmiş ve uygulanmasında bir sakınca görülmemiştir.

Anketi uygulamadan önce ilgili okul müdürlükleri ile temas kurulması ve uygulama tamamlandıktan sonra da anket sonuçlarının Müdürlüğümüze ve Talim ve Terbiye Dairesi Müdürlüğü'ne iletilmesi hususunda bilgilerinizi saygı ile rica ederim.

Hatice Düzgün
Müdür

HC/BD